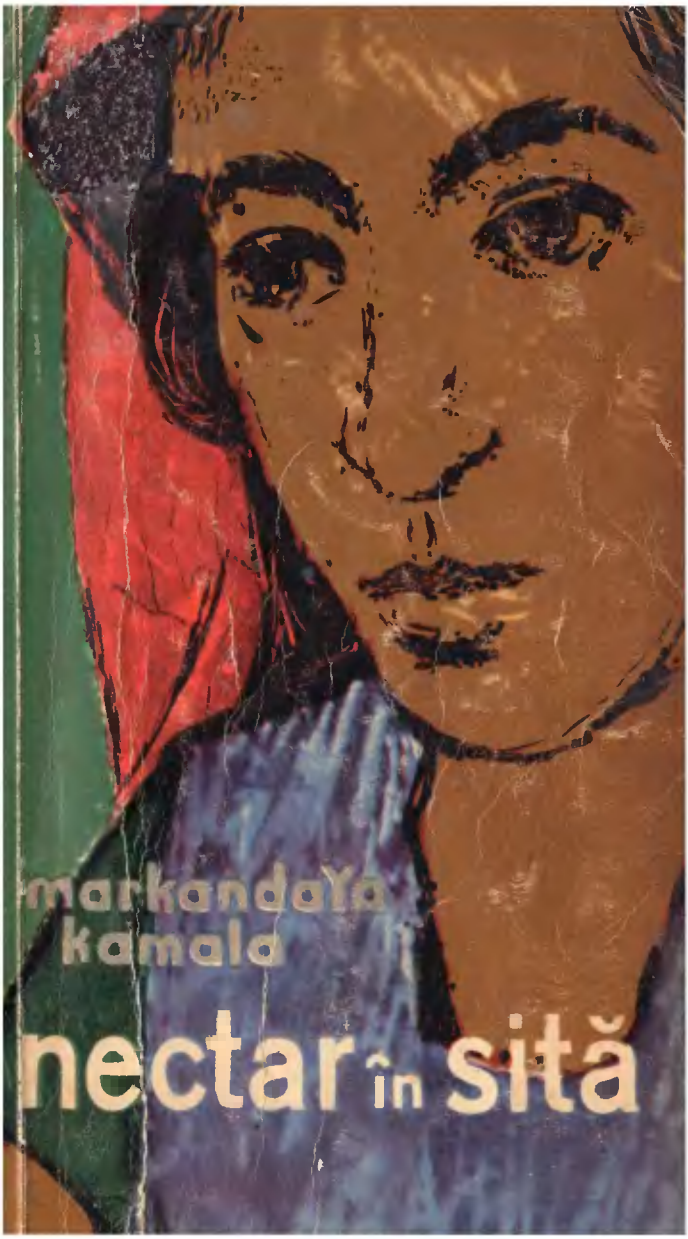
markandaya
kamala
nectar în sită

MARKANDAYA KAMALA

NECTAR ÎN SITĂ

În romîneşte de:
ELISABETA SALAH ŞI FL. CLIMESCU

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Bucureşti—1961

MARKANDAYA KAMALA

NECTAR IN A SIEVE

The John Day Compar
New York

CUVÎNT ÎNAINTE

O țărancă din sudul Indiei își deapănă molcom răscolitoarea poveste a vieții.

Cîteva pagini sînt mai mult decît suficiente ca să ne redea anii petrecuți în casa părintească. Încă de la o vîrstă apropiată de copilărie a devenit soție și mamă ; au apărut necazuri noi, s-au rărit bucuriile care și pînă atunci fuseseră destul de puține. Și-a întemeiat, împreună cu bărbatul, o familie, care s-a năruit apoi sub ochii ei ; a fugit toată viața după un strop de fericire, după o picătură de nectar, pe care, atunci cînd credea că a găsit-o, o pierdea în păienjenișul încîlcit al vieții.

În povestirea scriitoarei Kamala Markandaya, găsim viața satului indian, unul din sutele de mii de sate care au simțit din plin ororile colonialismului britanic, ale cărui rămășițe le mai resimt încă și astăzi. Trebuie să amintim că aproape nici unul dintre scriitorii indieni contemporani nu a putut ocoli în romanele, nuvelele sau piesele sale, viața neînchipuit de grea a țăranului indian, aflat în luptă continuă și încordată cu vitregia naturii, covîrșit de tradiții barbare, de ignoranță, de neputință și jefuit cu cinism de capitalistul britanic și de cel băștinaș.

Kamala Markandaya, prin romanul său de debut Nectar în sită, *se alătură consacraților săi predecesori Prem Ciand, Battacharya, Mulk Raj Anand, și izbutește să redea, cu multă sensibilitate, momente de un puternic dramatism, desprinse din viața țărăncii Rukmani și a soțului ei Nathan. Descriind viața acestor oameni, sau, mai exact, punînd-o pe Rukmani să ne povestească viața ei și a familiei sale, autoarea ne înfățișează unul din cele mai puternice acte de acuzare împotriva colonialismului britanic.*

Tînăra scriitoare indiană nu condamnă expres colonialismul în această carte, ci îi prezintă doar urmările, lăsîndu-l pe cititor să tragă singur concluziile cuvenite, să facă legătura dintre efect și cauză. Și cititorul va condamna, fără drept de apel, această epocă întunecată din istoria omenirii.

Conflictul dintre familia lui Rukmani și „tăbăcăria stăpînului alb", tăbăcăria aceasta care înghite totul și care în închipuirea ei ia proporții de mit — pentru că răstoarnă rînduielile tradiționale, schimbă mentalitatea sătenilor prefăcîndu-i din „plugari în negustori" și transformă conținutul patriarhalei mizerii rurale adăugîndu-i urmările opresiunii capitaliste — tipizează, în fond, contradicția dintre populația băștinașă și colonialismul britanic.

Durerea adîncă a lui Rukmani care-și plînge viața ruinată de „tăbăcărie", este durerea hindusului cotropit de stăpînirea britanică, despre care Marx spunea că: „...a dărîmat întreaga construcție a societății hinduse, fără ca pînă acum să fi apărut măcar indiciul unei reconstrucții. Această pierdere a lumii sale vechi, fără a fi dobîndită una nouă, imprimă mizeriei actuale a hindusului o notă specială de melancolie și trage o linie de demarcație între Hindustanul stăpînit de Anglia și venerabilele tradiții ale întregului său trecut istoric." [1]

[1] K. Marx, V. *Stăpînirea britanică în India.* (K. Marx — F. Engels, V. *Opere alese în două volume*, vol. I, ed. a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 352.)

Rukmani și soțul ei Nathan trăiesc undeva într-un cătun din sudul Indiei, agonisindu-și cele necesare traiului din cultivarea unui petec de pămînt arendat de la zamindar, *latifundiarul indian.*

Este bine ca cititorul nostru să știe că, deși acest cuvînt zamindar *are o rezonanță indiană, instituția ca atare nu este decît o creație în plus a Companiei Indiilor Engleze. Cuceritorii britanici aveau nevoie de serviciile neprecupețite ale unor băștinași, a căror sarcină principală era asigurarea de venituri maxime companiei engleze, urmată îndeaproape de propria lor îmbogățire. Pentru atingerea acestor țeluri era permis orice. Cuvîntul* zamindarilor *era lege, iar puterea lor nelimitată. Ei fixau arenzile, stabileau taxele și impozitele, arendau pămînturile cui și cum voiau, alungau după bunul lor plac pe acei care nu plăteau dările sau nu erau în stare să plătească mai mult. Totul le era îngăduit. Deși instituția* zamindarilor *nu a fost introdusă pe întregul teritoriu al Indiei, ea era cunoscută și urîtă peste tot. Și* zamindarii *au contribuit la schimbarea radicală a orînduielilor satului indian.*

Din primele pagini ale romanului, Rukmani ne arată că tatăl ei, starostele satului și, altădată, figură centrală, respectat pentru cunoștințele și spiritul lui de dreptate, nu mai avea nici o putere. Locul său, practic, l-a luat perceptorul, agentul lui, oamenii zamindarului, *care trec prin sate o dată pe an, încasează impozitele, comunică hotărîrile acestuia și pleacă. Zilele de așteptare a sosirii omului* zamindarului *sînt cele mai grele din viața țăranilor săraci indieni. Cea mai îngrozitoare secetă, cele mai distrugătoare inundații pot fi pînă la urmă suportate; dar teama de a rămîne fără pămînt, de a se trezi a doua zi alungați de pe pămîntul pe care l-au muncit de cînd au fost în stare să țină o unealtă în mînă, îi umple de groază, îi determină pe unii să treacă la acte de revoltă, iar pe alții să accepte cele mai neomenoase condiții pe care, de cele mai multe ori, nu vor fi în stare să le respecte. „Dacă ai pămînt, ai cel puțin* speranța *că vei avea ce mînca". Pentru*

speranța de a avea ce mînca, mulți țărani indieni și-au pierdut și viața.

Rukmani și Nathan, eroii principali ai acestui roman, nu sînt luptători. Ei au învățat să se resemneze, iar cele mai mari necazuri le provoacă — ce-i drept — suferințe adînci, dar mai puțină revoltă. În concepția lui Rukmani, revolta este un act necontrolat: „Nimic nu este de neîndurat... cu toate te obișnuiești... Numai uneori, cînd eram prea istovită, sau în timpul somnului, cînd nu mă mai puteam supraveghea, mă revoltam, protestam, respingeam această tristă realitate."

Rukmani ca și Nathan sînt fericiți cînd pot munci, cînd din roadele muncii lor își pot hrăni cei șapte copii și plăti datoriile către zamindar. *Ei se luptă pentru aceasta, pe cît pot, cu natura, dar mai puțin cu oamenii care îi năpăstuiesc. Ei știu că „natura este ca o vietate sălbatică pe care ai învățat-o să lucreze pentru tine. Atîta timp cît veghezi și te ocupi îndeaproape de ea, cu chibzuială și cu grijă, îți vine în ajutor, dar numai o clipă dacă ți-ai întors privirea, o clipă dacă nu ai fost destul de grijuliu sau nu ai ținut seama de ea, îți vine de hac."*

Dar în ce privește relațiile cu oamenii, mai exact cu oamenii zamindarului *sau ai proprietarului alb al tăbăcăriei care s-a construit în sat, în fața lor, „îndoaie-te ca iarba, atunci nu te frîngi", gîndesc Rukmani și Nathan, deși viața o să le demonstreze — fără să-i convingă însă — că n-au dreptate.*

De altfel, propriii lor copii vor lăsa la o parte supunerea ce o datorează părinților, și, cu tot respectul cuvenit acestora, le vor striga în față toată durerea, toată revolta ce le înfierbîntă inimile, tot chinul care le întunecă anii tineri.

Propriii lor copii se răzvrătesc împotriva lucrurilor care par așezate de cînd lumea, și pe vecie.

Deosebit de dramatice sînt momentele apariției, în sat, a primei întreprinderi industriale. În India, colonialismul britanic a adus cu sine și capitalismul cu întregul său cortegiu de lacrimi, sînge și noroi.

„Năvăliseră în sat fără să ne întrebe, strigînd și flecărind... ne luaseră maidanul, locul de joacă al copiilor și, mai ales, scumpiseră prea mult viața... Tăbăcăria era ca o pecingine ce se întindea mereu. Creștea, înflorea și se întindea. Nu trecea nici o lună fără să înghită pămîntul cuiva"...

O dată cu înălțarea zidurilor fabricii, se ivește și mîna de lucru ieftină a tineretului și, mai ales, a copiilor din sat.

Și, o dată prins în mașinăria relațiilor de producție capitaliste, acest tineret se transformă treptat, începe să trăiască procesul trezirii conștiinței de clasă, începe să înțeleagă de unde pornește răul și să-și reclame drepturile. Acest fel nou de a înțelege al tineretului se înfruntă cu pasivitatea ancestrală a părinților:

„ — Ați cerut mai mulți bani? — întreabă Rukmani pe fiii ei, după o acțiune grevistă, pentru ce?"

— Pentru ce? Ca să putem mînca pe săturate, ca să ne putem căsători și să avem cu ce ne hrăni fiii care au să se nască".

Rukmani nu a știut ce să le răspundă pentru că nenorocirile care se țineau lanț în viața ei nu-i schimbaseră concepția de viață. „Ce rost are să lupți dacă de la început știi care va fi sfîrșitul?" se întreabă ea. Rukmani nu izbutea să vadă că ar mai putea exista și alt sfîrșit; dar fiii ei cunoșteau mai mult și cunoașterea le-a descătușat energia. Ei încep să lupte pentru o viață demnă. De data asta e vorba de o luptă înverșunată nu împotriva naturii, ci împotriva unor oameni: a patronilor.

Un alt moment dramatic în povestea familiei lui Rukmani este plecarea în Ceylon a celor doi fii concediați din tăbăcărie. Ei vor călători pe socoteala noilor stăpîni, vor învăța să lucreze la plantațiile de ceai, vor avea în sfîrșit de lucru. „Generozitatea" noilor patroni stîrnește uimirea. Cei doi băieți însă — și împreună cu ei și alții — știu ceva mai mult. Știu că stăpînii au nevoie de ei, că nu le-ar plăti drumul și întreținerea pînă în Ceylon numai pentru că oamenii sînt dispuși s-o facă. Ceea ce nu știau

însă, e că de fapt nimeni nu se va mai putea întoarce înapoi. Datoria pentru plata primului drum va dăinui toată viața și va fi transmisă și urmașilor, pentru ca nici ei, la rîndul lor, să nu o poată plăti.

Autoarea nu se oprește prea mult asupra acestui moment. Aci asistăm la una din acțiunile tipice ale colonialismului britanic, ale căror urmări se resimt adînc pînă în zilele noastre. Ceylonul, cu plantațiile sale de ceai și de cauciuc, cu poziția sa strategică și comercială, se găsea în atenția colonialiștilor britanici. Populația acestei insule era unitară din punct de vedere național. Politica imperiului britanic „divide et impera" trebuia realizată și aci. În plus, existența unei mîini de lucru foarte ieftine era cu totul în avantajul marilor proprietari de plantații. Toate acestea au determinat transplantarea a mii și mii de indieni, în mijlocul populației sinhaleze din Ceylon. Nenumărate au fost ciocnirile dintre cele două naționalități, ciocniri aținate din umbră de agenții britanici și soldate cu sate distruse, cu morți și răniți, și care făceau parte din lanțul luptelor fratricide dintre hinduși și musulmani în India, sau dintre triburile arabe ale Orientului Mijlociu.

În viața țărăncii Rukmani apare un personaj care, în anumite perioade, devine cauza principală a bucuriilor și necazurilor acestei familii. Este vorba de medicul englez Kennington. Trecutul lui ne este necunoscut.

Există în Apus o literatură destul de bogată al cărei erou este medicul englez, francez, italian sau suedez, fără familie, fugit din țara lui pentru o crimă pe care a comis-o ori nu, fără ca cititorii să fie informați pînă la urmă dacă eroul e vinovat sau inocent. Cert e că acești eroi, respinși de societatea în care au crescut, își găsesc refugiul în îndepărtata și „misterioasa" Asie. Unii dintre ei, animați de dorința de a veni în ajutorul populației băștinașe, muncind din greu, luptînd fără răgaz împotriva prejudecăților și tradițiilor religioase și izbutind uneori să moaie inimile unor conaționali suspuși, reu-

şesc să construiască un spital, sau să întreprindă o acţiune de amploare împotriva unei epidemii.

În această literatură există şi o bază de adevăr. Se ivise un moment în dezvoltarea istorică a cuceririlor coloniale cînd răscoalele şi, în general, mişcările anticoloniale crescuseră în amploare şi cînd trebuia făcut cîte ceva şi pentru populaţia băştinaşă. În condiţiile Indiei, unde holera, variola, lepra, foametea endemică dădeau un mare număr de victime, spitalul era cel mai potrivit. Dar autoarea romanului de faţă nu uită să sublinieze că, în timp ce tăbăcăria s-a construit în mai puţin de un an, spitalul nu era gata nici după şapte.

Doctorul Kennington, Kenny cum i se spunea de către localnici, este figura „albului bun" a omului care se străduie să uşureze suferinţele celor din jur, care se înfurie în faţa resemnării localnicilor şi e sincer atunci cînd le strigă: „De ce vă închideţi în această tăcere îngrozitoare? De ce nu cereţi, de ce nu ţipaţi după ajutor, de ce nu faceţi ceva? Ah, dumnezeule, nimic nu-i cu putinţă în ţara asta, nimic!"

De fapt, nici viaţa lui Kenny nu e cu mult mai bună. Neputinţa celor din jur este şi propria sa neputinţă. Stăpînul, în fond, e acelaşi. Şi de aceea vorbind despre patria lui, Kenny ajunge să spună: „Uneori nici nu mai ştiu care este ţara mea. Pînă azi m-am gîndit că ar putea fi şi asta".

Aducînd în paginile romanului prezenţa luminoasă a medicului alb, autoarea urmăreşte să sublinieze contrastul dintre capitalistul englez — patronul tăbăcăriei care, în cîrdăşie cu capitaliştii autohtoni, distruge viaţa populaţiei băştinaşe — şi intelectualul cinstit englez, care se apropie cu adîncă înţelegere de nevoile şi de suferinţele oamenilor simpli indieni, străduindu-se să le fie de folos.

Povestea vieţii Rukmany-ei ocoleşte aproape în întregime problemele de castă. De altfel, în unele regiuni ale Indiei, aceste diferenţieri au fost aproape complet estompate de mizeria generală

generată de colonialiști, de zamindari, de boli, de secetă sau inundații.

În viața Rukmany-ei momentele de bucurie sînt rare și de foarte scurtă durată. Bucuria unei recolte îmbelșugate este știrbită destul de repede de prezența agentului zamindarului, venit să încaseze chiria și datoriile care nu mai sfîrșesc; iar nașterea unui al doilea copil — fie el și băiat — aduce chiar de a doua zi după petrecerea tradițională, apăsătoarea problemă a foamei. „Într-o familie ca a noastră, e bine să fii primul născut. Mai tîrziu, mîncarea trebuie împărțită în porții din ce în ce mai mici..."

„În viața noastră nenorocirea e fără de sfîrșit", acesta este leit-motivul romanului de debut al Kamalei Markandaya. Ea demască înjositoarea operă a colonialiștilor, fără ostentație dar cu convingere. Rukmany nu strigă, nu cheamă; povestește și supune judecății altora faptele ei, ale celor dragi precum și ale celor care i-au distrus viața și familia.

MIRCEA GHERMAN

Făr' de nădejde, munca-i nectar turnat în sită,
Iară nădejdea stearpă, la moarte-i osîndită.

COLERIDGE

PARTEA ÎNTÎI

CAPITOLUL I

Uneori, noaptea, îmi pare că soțul meu este din nou alături de mine, că se întruchipează, încet, din ceață și sîntem iar împreună, liniștiți. Dar apoi se face ziuă, și negura începe să se destrame, treptat, într-o lumină aurie. Viața începe să pulseze din nou, oamenii se trezesc din somn, iar chipul lui se îndepărtează încetul cu încetul.

O dată cu primele raze ale dimineții, apar, unul cîte unul, fiul meu, fiica mea și Pali, copilul de care m-am legat, cu toate că nu este al meu și nu mai este un copil. Pali a rămas cu mine pentru că l-am ademenit, pentru că în deznădejdea mea l-am momit să vină de pe meleagurile lui pe ale mele. Dar acum nu mă mai tem de nimic. Un lucru făcut e bun făcut și nu trebuie să mai dai înapoi.

— Te simți bine la mine? l-am întrebat ieri, știind dinainte ce o să-mi răspundă.

Fără să șovăie nici o clipă, a dat afirmativ din cap, dar parcă puțin enervat. Întrebarea mea dovedea slăbiciunea unei femei bătrîne, și nevoia ei de alinare.

Cu adevărat liniștită mă simt însă cînd mă uit la mîinile lui. Nu mai are degete, doar niște cioturi, fiindcă ce ai pierdut o dată nu se mai poate pune la loc, dar cel puțin sînt curate și sănătoase. Acolo unde au fost rănile, carnea a crescut roșiatică și

pungită. Brațele i-au rămas însă întregi. Kenny și Selvam au respectat făgăduiala pe care i-o făcusem eu.

Cînd vremea e senină și ochii nu-mi sînt prea osteniți, pot desluși în depărtare clădirea unde lucrează fiul meu. El și Kenny, fiul cel mic și cel mare.

Este o clădire mare, albă și îngrijită. S-a înălțat nu numai din banii oamenilor, ci mai ales din nădejdile și din mila lor. Eu care am văzut-o ridicîndu-se, cărămidă cu cărămidă și an de an, știu bine acest lucru.

Cele trei surori ale mele s-au măritat cu mult înaintea mea. Mai întîi s-a măritat Shanta. A fost o nuntă mare, care a ținut zile în șir. Ospățuri prelungite, nenumărate daruri — cercei cu diamante, coliere de aur — totul așa cum se cuvenea fiicei căpeteniei satului. După aceea a venit rîndul lui Padmini, care a făcut și ea o treabă bună, măritîndu-se după toate rînduielile și luînd și ea giuvaere și zestre. Cînd s-a măritat însă Thangani, nu au mai venit la nuntă decît rudele din satul nostru, nu și cele din împrejurimi, care luaseră parte la celelalte două, iar singura ei bijuterie a fost un diamant de purtat pe nas.

— Dar ție ce-o să-ți mai rămînă, ție, cel din urmă copil al meu? spunea mama mea cuprinzîndu-mi obrazul în mîini. E greu ca un singur om să pregătească zestre pentru patru fete.

— Am să am o nuntă mare, îi răspundeam eu, de care o să-și amintească toți ca despre un vis (auzisem această frază de la un povestitor). Nu-i tata căpetenia satului?

Știam că asta are să-i facă plăcere mamei, că are să rîdă de îndată ce o să mă audă vorbind astfel și are să-și uite îngrijorarea. O dată, cînd tocmai îi spuneam așa, m-a auzit fratele meu mai mare și mi-a tăiat vorba, aspru:

— Nu mai vorbi ca o proastă, căpetenia satului nu mai este nimic. Puterea o are acum perceptorul

care trece o dată pe an prin satele noastre şi cei pe care îi numeşte el, iar nu căpetenia satului.

Era pentru prima oară cînd auzeam despre tata că nu mai este cineva în sat. Şi atunci, a fost aşa ca şi cînd mi s-ar fi luat brusc un stîlp de care mă sprijineam. În clipa aceea m-am simţit cuprinsă de teamă şi nu am vrut să-l cred.

El a avut însă dreptate, şi abia cînd am ajuns la vîrsta măritişului mi-am dat seama că tata într-adevăr pierduse mult din prestigiul pe care îl avusese. Poate că de aceea nici nu mi-au putut găsi un bărbat mai bogat şi m-au măritat cu un ţăran sărac, care muncea pe pămînt luat în arendă, şi nu avea altceva decît dragostea şi grija faţă de mine, soţia lui. Cînd m-a luat, aveam doar doisprezece ani. Mi-aduc aminte că rudele şopteau că nu era un bărbat demn de mine. Nici mama nu era mulţumită de această căsătorie, dar mai mult nu putea face pentru mine, nu eram nici frumoasă, şi nici zestre nu aveam. „Proastă încuscrire", spuneau rudele, şi nu totdeauna pe şoptite. Cît de puţin înţelegeau ei toţi !

Se spune că o femeie ţine minte toată viaţa noaptea nunţii. S-ar putea să fie aşa, dar eu mai bucuroasă îmi amintesc de alte nopţi, mai duioase şi mai pline, cînd veneam la bărbatul meu, coaptă la minte şi la trup, nu ca un copil mîhnit şi stîngaci cum am venit în prima noapte. Cînd s-a terminat ceremonia religioasă, bărbatul meu şi cu mine am plecat. Cît de vie este încă în mintea mea ziua aceea şi durerea care m-a cuprins în clipa despărţirii ! Mama rămăsese în pragul uşii, cu ochii uscaţi, cu faţa umflată parcă de lacrimile pe care nu le putea plînge. Tata, ceva mai în faţa ei, atent, aştepta să ne vadă plecînd. Bărbatul meu se şi urcase în căruţa cu boi, alături de cufărul meu de tablă plin cu vasele de bucătărie şi cu *sari*[1]-urile mele. Parcă fără să ştiu cum, m-am trezit şi eu în

[1] Termenii indieni sînt explicaţi în glosarul de la finele cărţii.

căruță, împodobită cu gătelile de nuntă, cu ochii în pământ. Apoi căruța a pornit, hurducîndu-se toată cînd boii s-au urnit cu greu, în pas măsurat ; mie mi s-a făcut rău. Ce rușine... Cum aș putea face vreodată să se uite asta ? Țin minte și acum cît mă frămîntam. Îmi spuneam că clipele acelea n-am să le uit niciodată... Și nici nu le-am uitat, dar nu mi le amintesc cu amărăciune, pentru că bărbatul meu m-a alintat și m-a domolit.

— Asta se poate întîmpla oricui, spunea el. Nu fi necăjită. Hai, șterge-ți ochii și vino aici, sus, lîngă mine.

Așa am și făcut, și după cîtva timp parcă m-am simțit mai bine. Nici n-am mai plîns. Lacrimile mi s-au aninat de gene și acolo s-au zvîntat.

Am mers cu căruța nu mai puțin de șase ceasuri, pe un drum prăfuit, care mi se părea nesfîrșit, lăsînd în urma noastră sat după sat. Pe la jumătatea drumului, ne-am oprit și am mîncat orez fiert, *dhal*, legume și brînză de vaci. Am mai băut fiecare laptele răcoros și limpede din cîte o nucă de cocos, pe care bărbatul meu le crestase cu coasa. A dejugat boii, le-a dat o mînă de fîn și i-a dus să-i adape la balta lîngă care ne oprisem. Bietele animale, se vedea bine cît sînt de bucuroase că au dat de apă, după tot praful înghițit pe drum.

Ne-am odihnit și noi înainte de a porni mai departe. Înviorate, animalele trăgeau acum mai vioi, mișcîndu-și ușurel capetele, făcînd să sune tălăngile care atîrnau de coarnele lor vopsite în roșu. Văzduhul era plin de clinchete, de ciripitul păsărilor, mai ales de al vrăbiilor și al sturzilor ; din cînd în cînd, străbătea și țipătul jalnic al cîte unui vultur ; cînd am trecut pe lîngă o pădurice verde cu frunziș bogat, s-au făcut auziți graurii și papagalii. Era foarte cald și, nefiind obișnuită cu atîta zdruncinătură, am adormit.

M-a trezit bărbatul meu, pe care îl voi numi aici Nathan, pentru că acesta este numele lui, deși în tot timpul căsătoriei noastre nu i-am spus niciodată

așa, deoarece nu se cade ca o femeie să se adreseze soțului ei altfel decît spunîndu-i „bărbate".

— Am ajuns, strigă el. Scoală-te ! Privește !

M-am sculat. Am privit. Era o colibă mică de lut, acoperită cu stuf, așezată lîngă un ogor de orez ; în jurul ei se mai vedeau două sau trei colibe asemănătoare. Deasupra ușii atîrna o ghirlandă din frunze de *mango*, simbol al fericirii și al norocului. Ghirlanda se ofilise și se bălăbănea în vînt.

— Asta este casa noastră, spuse bărbatul meu. Vino să ți-o arăt.

M-am dat cu greu jos din căruță, înțepenită de atîta nemișcare, cu un cîrcel într-un picior. Am intrat. Erau două odăi, prima un fel de hambar pentru grăunțe, a doua bună pentru orice altă întrebuințare. În continuare venea o a treia odaie, începută, dar neterminată. Pereții ei de lut nu erau înălțați mai mult de o jumătate de picior [1].

— Cînd o să fie gata, o să arate altfel, spuse el.

Am încuviințat din cap. Îmi venea să plîng. Această colibă de lut, numai de lut și stuf, avea să fie căminul meu. Mi s-au muiat genunchii, mai întîi cel de la piciorul cu cîrcel, apoi celălalt, și am căzut jos. Fața lui Nathan era plină de îngrijorare cînd s-a grăbit să mă sprijine.

— Nu-i nimic, i-am spus eu. Sînt obosită. Asta-i tot. Numai puțin, și o să-mi treacă.

— Poate că te sperie gîndul că ai să trăiești aici, singură, mi-a spus el, dar peste cîțiva ani o să ne mutăm, poate o să fim chiar în stare să cumpărăm o casă ca a tatălui tău. Ți-ar place așa ceva ?

În glasul cu care rostise aceste vorbe suna parcă o implorare, iar privirea lui era ca a unui cîine care așteaptă să fie lovit.

— Nu, am spus eu, nu mă sperie nimic, îmi place să trăiesc aici.

Nu mi-a răspuns imediat, ci s-a dus repede în hambar, de unde a adus un pumn de orez.

[1] Un picior = 0,30 m.

— Să avem mereu recolte ca astea, spuse el, făcînd să-i alunece boabele din mînă, şi nu ai să mai duci lipsă de nimic, iubita mea.

A ieşit să-mi aducă repede cufărul de tablă, şi după puţin timp m-am dus după el.

Uneori mi se întîmplă să văd foarte limpede imagini din trecut. Vălul care le întunecă se destramă, şi timp de cîteva minute întrezăresc un cer albastru şi nişte arbori plăpînzi. Apoi totul dispare şi mă aflu din nou într-o lume a mea lăuntrică, o lume care se întunecă pe zi ce trece. Şi totuşi nu sînt singură, pentru că am mereu în faţa ochilor chipurile acelea pe care le-am iubit, lucrurile care s-au petrecut — umbre, siluete, figuri... Cîteodată ele sînt atît de vii în mintea mea, încît nu pot spune dacă le văd aievea sau nu, dacă vălul s-a dat într-adevăr la o parte ca să le pot vedea, sau dacă le zăresc numai cu ochii minţii. Azi, de pildă, mi-a apărut atît de limpede pîrîul care curge în apropierea ogorului nostru de orez, încît mi-a făcut impresia că nu trebuie decît să mă aplec ca să-mi ud mîinile în apa lui. Cu toate acestea, pîrîul ţine şi el de timpuri care s-au sfîrşit. Eram măritată numai de o săptămînă cînd m-am dus pentru prima oară să caut un loc potrivit pentru spălatul rufelor. Am căutat mai bine de un ceas pînă cînd am găsit o fîşie mai largă de apă cu un mal nisipos, presărat cu bolovani. Am pus legătura jos, am desfăcut-o şi am muiat pînzeturile. Curentul era slab, şi rufele pe care le lăsam din mînă nu erau prea repede luate de apă şi nu se duceau prea departe. Mi-am ridicat *sari*-ul pînă peste genunchi, am intrat în apă şi am început să frec albiturile cu o piatră mare, netedă, folosind puţin şi din praful de spălat pe care mi-l dăduse mama. Aluneca în mîini, avea un miros plăcut şi era foarte concentrat. Cînd am terminat, am dus rufele la mal şi le-am întins pe iarbă, la soare, să se usuce.

În clipa aceea am zărit-o pe Kali, nevasta vecinului nostru, venind spre mine, cu încă alte două

femei, pe care nu le mai văzusem pînă atunci. Fiecare ducea pe cap cîte o legătură de rufe. Două dintre ele își tîrau copiii, iar a treia era însărcinată. M-au strigat și m-am dus spre ele, puțin intimidată, văzînd că se cunoșteau bine. Nu a trecut însă mult timp și m-am împrietenit și eu cu aceste trei femei care locuiau în apropierea noastră și a căror viață avea să fie strîns împletită cu a mea. Kali era înaltă și voinică, cu șolduri late și sîni mari. Bărbatul ei lucra pe ogorul alăturat de al nostru. Janaki era măritată cu negustorul satului. Avea un chip foarte oarecare, iar trupul era puțin adus, din pricina atîtor nașteri. Dăruise soțului ei mulți copii. Kunthi, cea mai tînără dintre ele, era mică de statură și subțirică. Se mișca grațios, în ciuda sarcinii.

— E la primul copil — rîse Kali către celelalte, dar în nici un caz nu și la ultimul, fiindcă, după cum vedeți, bărbatul ei nu-și pierde timpul!

Janaki se încruntă la ea spunîndu-i:

— Proasto! Nu vezi că sînt și fete tinere aici?

— Ei și? Nu-s și ele măritate?

— Kunthi e de pe acum însărcinată, și nu o să treacă mult pînă va cădea grea și noua-venită. Toți bărbații sînt la fel.

Am văzut-o pe Kunthi dînd din umeri cu oarecare dispreț. Janaki tăcea. Poate amîndouă știau că-i zadarnică încercarea de a-i închide gura lui Kali. Între timp aceasta mi se adresă:

— Ești Rukmani, nu-i așa? Nevasta plugarului Nathan. Tot satul era curios să te vadă, dumnezeu știe de ce, că doar toate femeile sînt la fel. Cît s-a frămîntat bărbatul tău! Săptămîni întregi scăpăra ca un bambus înainte de a lua foc! Cu mîinile lui a clădit coliba — da, nu l-a lăsat nici pe bărbatul meu să-l ajute.

— El a clădit-o? am întrebat eu. N-am știut asta, nici nu mi-a spus.

— Da, da! a ridicat-o singur, bucățică cu bucățică, și pentru asta și-a uitat uneori și de ogor, de l-a certat și Sivaji, care, cu toate că-i agentul *zamindarului*, este un om bun.

El clădise singur, cu mîinile lui, casa noastră, iar eu nu simțisem decît teamă la gîndul să locuiesc în ea!

După o lună, cînd nu mai eram străini unul de altul, l-am întrebat:

— Tu ai clădit coliba noastră; de ce nu mi-ai spus și mie?

— De unde ai aflat? a întrebat el ocolind răspunsul.

— De la Kali, mi-a spus mai demult, cînd m-am dus prima oară la locul acela unde pîrîul se lărgește, în apropiere de rîu.

— Flecărește ca o babă, ar trebui să i se coasă gura.

— De ce? Eu sînt bucuroasă că mi-a spus. Ar trebui să fiu mîndră că ai clădit casa asta cu mîinile tale.

El rămase o clipă pe gînduri, apoi spuse:

— Te-ai schimbat mult din ziua cînd ne-am căsătorit, și nu e mult de atunci.

Ce ar putea să-și mai dorească o femeie, atunci cînd soarele își revarsă razele asupra ei, cînd ogoarele sînt verzi și-i mîngîie ochiul, cînd bărbatul ei vede în ea o frumusețe pe care nimeni nu a văzut-o înainte, cînd a pus deoparte o rezervă de boabe pentru timpuri grele, cînd are un acoperiș deasupra capului și cînd simte în trupul ei o dulce tulburare? Inima mea cînta, și cînd îmi vedeam de gospodărie îmi părea că zbor. Mă sculam în zori și mă culcam seara mulțumită. Pacea și liniștea erau cu noi. Ce bine îmi amintesc de acele vremuri, ce recunoscătoare sînt soartei că nici tulburarea care și-a făcut loc mai tîrziu în viața noastră nu mi-a întunecat amintirea lor și nu mi-a slăbit dorința de a le retrăi. Dimpotrivă, dorința e parcă și mai puternică. Dacă nu s-ar fi întîmplat cele ce s-au întîmplat, nu aș fi știut niciodată cît de fericită am fost atunci.

E adevărat, bărbatul meu, spre deosebire de tata, nu era proprietarul pămîntului pe care îl lucra. S-ar fi putut însă ca într-o bună zi să fie al lui. Boii

cu care aram erau ai noştri. Aveam şi o capră, care ne dădea lapte. Din fiecare recoltă puneam ceva deoparte, şi în micul nostru hambar căpiuşit cu pietre aveam saci de iută plini cu orez curăţat de coajă. Era destulă hrană pentru doi oameni, şi mîncam bine, dimineaţa şi seara orez, *dhal*, uneori o nucă de cocos, răzuită mărunt şi fiartă cu lapte şi zahăr. Alte ori mîncam o plăcintă de grîu, prăjită în unt, care se topea în gură. O dată sau de două ori pe săptămînă mă duceam în sat să cumpăr zahăr, *ghee* şi legume, iar în drum spre casă, treceam pe la lăptăria lui Durgam să iau brînză de vaci, fiindcă biata noastră capră nu dădea destul lapte să pot face brînză în casă. Îmi plăcea să mă duc în sat, să mă întîlnesc cu oamenii de acolo. Erau prietenoşi şi gata oricînd să-ţi dea un ajutor dacă îl puteau da. Curînd, am ajuns să-i cunosc mai bine. Era bătrîna Granny, care trăia din ce cîştiga vînzînd alune şi *guava*, Hanuman, negustorul ambulant care vindea tot felul de lucruri, Perumal, bărbatul lui Janaki, care ţinea singura prăvălie din sat şi Biswas, cămătarul. Uneori, Janaki sau Kali veneau să vadă cum îmi mai merge, prea des însă nu puteau veni, prinse fiind tot timpul de grijile casei, copiilor, bărbatului. Cît despre Kunthi, slabă şi plăpîndă cum era, în scurtă vreme nu a mai fost în stare să-şi ducă singură gospodăria, şi atunci a trebuit să ne ducem noi, cu rîndul, să-i facem cumpărăturile şi să-i ajutăm în casă. Kunthi era altfel decît celelalte. Mai tăcută, mai retrasă, şi toate încercările noastre de a ne apropia de ea nu au putut înlătura prăpastia dintre noi.

Simţeam că această prăpastie se adîncea mai ales în faţa mea, deşi niciodată n-am putut înţelege care era cauza. Pînă la urmă am pus-o pe seama închipuirii mele.

După cum spunea toată lumea, se măritase cu un bărbat mai prejos de rangul ei. Poate că lumea spunea acelaşi lucru şi despre mine, dar eu eram urîtă, pe cînd ea era destul de frumuşică, aşa încît, în cazul ei nu prea vedeam rostul unui astfel de mă-

ritiș. În ceea ce mă privește, sînt bucuroasă că m-am măritat cu un bărbat „mai prejos de mine", deoarece nici o femeie nu putea să aibă un soț mai bun decît al meu, dar poate că ea, Kunthi, nu a fost tot atît de norocoasă ca mine.

Într-adevăr, pentru un bărbat e mai bine să nu se însoare cu o femeie mai presus de el, fiindcă atunci nu își ia o nevastă să-l ajute, ci numai să-i împodobească lui casa. Știu că eu eram destul de nepricepută, chiar la muncile cele mai simple, și nici podoabă prin frumusețea mea nu eram. Kali și Janaki au trebuit să mă învețe cum să mulg capra, cum să semăn, cum să scot untul din lapte și cum să curăț orezul de coajă. Cîtă răbdare trebuie să fi avut bărbatul meu, la începutul vieții noastre comune, ca să mă rabde fără să se plîngă.

Nu mi-a spus niciodată vreo vorbă rea, nu mi-a aruncat niciodată o privire supărată și m-a lăudat ori de cîte ori izbuteam să fac ceva. Pe peticul de pămînt din dosul colibei am semănat cîteva semințe de dovleac. Pămîntul era gras și afînat, fiindcă pînă atunci nu fusese niciodată lucrat, așa că nu a trebuit să sap prea mult. Mai repede decît m-am așteptat, semințele au încolțit, dînd gingașe frunzulițe verzi, pe care le udam cu grijă, nepregetînd să aduc apa, de mai multe ori pe zi, de la puțul din apropiere. Curînd, frunzulițele din gingașe au devenit puternice și tari, s-au întins, și primii dovleci au început să apară. Hrăniți de pămînt, de apă și de soare, creșteau pe zi ce trecea, se coceau și căpătau culori aurii-roșietice, făcîndu-se numai buni de mîncat. Am cules primul dovleac și l-am adus în casă. Cînd l-a văzut Nathan a fost atît de bucuros și a făcut atîta caz de acest singur dovleac, el care era obișnuit să adune dovleci de pe un ogor întreg !

— Parcă n-ai mai văzut niciodată un dovleac, i-am spus eu, fără a îndrăzni să-l privesc, deși eram mulțumită și de el și de mine.

— Dar nu de pe pămîntul nostru, răspunse Nathan. De asta este atît de prețios, iar tu, Ruku, ești într-adevăr o femeie deșteaptă.

Am căutat să nu-mi dau pe față mîndria și să rămîn cît mai nepăsătoare. Am pus dovleacul la o parte, dar de plăcere îmi bătea inima mai repede ca de obicei, iar sîngele fierbinte mi-a năvălit parcă tot în obraz.

După asta am devenit de zece ori mai aprigă. Am semănat fasole și cartofi, vinete și ardei, și toate au crescut frumos sub îngrijirea mea, așa că masa noastră a fost și mai bogată decît înainte.

CAPITOLUL II

Copilul lui Kunthi s-a născut cu cîteva luni înainte de a se naște copilul meu. Era un băiat voinic și nu a lipsit mult ca mama lui să-și piardă viața pentru ca el să poată veni pe lume. Janaki era bolnavă, așa că nu a putut-o asista, iar Kali era plecată. De aceea, a trebuit să fac eu singură tot ce am putut face. Bărbatul lui Kunthi s-a dus să aducă moașa, lăsîndu-mă cu sărmana femeie în chinurile facerii. Cînd Kunthi, pe jumătate amețită de dureri, și-a dat încetul cu încetul seama cine sînt, a strigat că nu vrea să mă vadă lîngă ea.

— Pleacă, repeta ea.

— De ce? Îți sînt oare atît de nesuferită?

— Nu, nu, dar te rog să pleci, nu vreau să te știu aici.

— Nu vreau să plec, și chiar dacă aș vrea, tot n-aș putea. Nu-i nimeni aici în afară de mine.

— Am să-mi revin. Și moașa trebuie să pice dintr-o clipă în alta.

— Și bărbatul tău ce o să spună dacă te las singură? i-am răspuns scurt și nu am mai ținut seamă de țipetele ei.

Cînd a văzut că nu vreau să plec, a tăcut și a rămas nemișcată ca un trunchi de copac. Nici mă-

car n-a mai scîncit, doar gîtul și tîmplele i se acopereau mereu cu o sudoare măruntă.

Cînd am plecat acasă, Kunthi, sfîrșită de puteri, adormise, cu copilul lîngă ea. Lipsisem o zi întreagă. Nathan, care mă aștepta, mi-a spus supărat :

— Arăți ca un mort. Ce ți-a venit să stai așa de mult ?

— Vinovată-i moașa, care nu a putut fi găsită, ori băiatul lui Kunthi, căruia i-a trebuit mult timp să vină pe lume.

Eram atît de obosită, încît parcă nu mai aveam nici glas.

— Bine, numai să nu uiți că aștepți un copil, spuse el scurt, și plecă de lîngă mine.

Era pentru prima oară că îl vedeam supărat. Lacrimile care m-au năpădit îmi usturau ochii. M-am așezat, fiindcă simțeam că totul se învîrtește cu mine ; după un timp supărarea mi-a trecut. M-am gîndit că îmi vrea binele, că era îngrijorat din pricina copilului nostru, și că mai bine să fie îngrijorat decît nepăsător.

De atunci, am început să am mai multă grijă de mine, lăsînd munca din ce în ce mai mult pe seama lui Nathan. Se apropia timpul semănatului, și pe ogoare erau destul de multe de făcut : de construit zăgazuri pentru ca terasele de orez să poată fi bine irigate, de curățit pămîntul de cioturile și rădăcinile din anul trecut, de smuls papura și buruienile, și apoi de sădit. Pentru toate acestea trebuia să te apleci, și Nathan nu voia să audă de așa ceva.

Ca să-mi mai treacă timpul, am început din nou să scriu. Tata m-a învățat să scriu și să citesc. Oamenii spuneau că m-a învățat pentru că ținea să fie copiii lui cu ceva mai presus decît ceilalți. S-ar putea ca asta să fie adevărat, dar fără îndoială el știa că învățătura îmi va aduce mîngîiere în nenorocire și bucurie în vremuri bune. De aceea, cu răbdarea cu care făcea toate lucrurile, i-a învățat să scrie și să citească pe toți cei șase copii ai lui și pe mine,

care eram cu zece ani mai mică decît ultimul dintre ei.

— Să faci mereu exerciții, spunea el, văzîndu-mă ocupată cu tăbliţa şi creionul, căci cine ştie ce zestre va mai rămîne şi pentru tine cînd ţi-o veni rîndul să te măriţi.

Iar eu, care nu aveam decît griji uşuratice de copil, ascultam distrată vorbele lui şi luam din nou creionul în mînă.

— Ce nevoie are o fată să ştie carte? spunea mama. Mult o să-i servească dac-o avea băieţi voinici şi un bărbat de îngrijit! Uită-te la mine, cu ce sînt mai prejos decît altele, atîta timp cît ştiu cum mă cheamă, dar nu-mi pot scrie numele? Nu-i casa mea curată şi plăcută, nu sînt copiii mei bine hrăniţi şi bine îngrijiţi?

Tata rîdea şi spunea:

— Asta-i adevărat, sînt bine îngrijiţi — şi nu mai continua discuţia, dar nici nu renunţa să mă înveţe carte.

Cînd copilul meu o să aibă vîrsta potrivită, mă gîndeam eu, o să-l învăţ şi pe el să scrie şi să citească. Exersasem mai mult decît oricînd, pentru ca degetele mele să nu-şi piardă obişnuinţa. Cînd Janaki s-a făcut bine, a venit să mă vadă şi s-a minunat că ştiam să scriu. Kali însă, care a însoţit-o, şi-a bătut joc de semnele ciudate care pentru ea nu aveau nici un înţeles şi le-a pus pe seama vreunei tulburări de sarcină.

— Ai să uiţi de toate prostiile astea după ce naşti copilul, să vezi. De altfel, ai să mai naşti şi alţi copii, şi atunci ai să fii într-una ocupată. Uită-te la mine, am eu o clipă liberă?

— Dacă ai atîta de lucru, atunci cum se face că eşti acum aici? am întrebat-o eu fără să mă gîndesc — ba te-am văzut şi prin sat! Cît despre copiii mei, de dragul lor nu vreau să uit să scriu şi să citesc, ca să-i pot învăţa cînd le-o veni şi lor timpul.

Kali m-a privit cu puţin dispreţ, dar era bună din fire şi nu s-a supărat.

De obicei, cînd scriam, Nathan obișnuia să vină și să se așeze lîngă mine. Prima dată cînd a venit să vadă ce fac a rămas tăcut și a privit încruntat scrisul meu, dar după cîtva timp a plecat, și cînd s-a întors, fața lui era iarăși senină.

— E foarte bine ce faci, mi-a spus el, mîngîindu-mă pe păr, ești deșteaptă, Ruku, ți-am mai spus-o eu.

Cred că nu i-a venit ușor să-mi spună acest lucru, dar niciodată nu și-a schimbat purtarea. Așa era bărbatul meu : chibzuia mult asupra unui lucru, și hotărîrea la care ajungea o respecta întocmai, oricît de greu i-ar fi venit s-o facă. Sînt sigură că nu i-a fost ușor cînd și-a dat seama că soția lui era mai învățată decît el, căci, vai, Nathan nu știa să se iscălească. Dar cu toate acestea niciodată nu și-a afirmat drepturile și nu mi-a interzis această bucurie, așa cum ar fi făcut alți bărbați.

Fiindcă nu mai puteam munci pe ogor, îmi petreceam cea mai mare parte din timp îngrijind de grădină : de fasole, de vinete, de ardei și de dovleci, care fuseseră primele legume cultivate de mine. Creșterea lor, din clipa încolțirii seminței și a primului colț verde, pînă la împlinirea mugurilor și a fructului, a fost pentru mine prilej de a mă minuna într-una. Eram pe atunci tînără, cu multe visuri, și nu-mi puteam închipui că și plantele cresc așa, cum am crescut eu, inconștient ; mi se părea că fiecare bob uscat și tare pe care îl mîngîiam în palmă avea înăuntru, sub coaja protectoare, adînc ascunsă, însăși taina vieții, gingașă și fragilă, putînd să se spulbere la prima atingere sau chiar numai dintr-o privire. Orice răsad fraged care își desfăcea frunzișoarele verzi sub privirea mea curioasă îmi dădea de fiecare dată aceeași emoție, făcîndu-mă să mă minunez.

— Ai să te obișnuiești, îmi spunea Nathan. După mai multe însămînțări și recolte, nici n-ai să mai iei seama la toate astea.

E adevărat că am văzut de atunci multe însămînțări și recolte, dar această taină nu a încetat nici o clipă să mă minuneze.

Într-una din zile, pe cînd legam vrejii de fasole de gardul de sîrmă pe care-l ridicasem nu de mult, am văzut deodată frunzele dovleacului tremurînd în chip ciudat. M-am gîndit că, probabil, rodul a început să dea în copt, și printre frunze or fi păsările, sau poate or fi șoareci de cîmp. Am lăsat fasolea și m-am repezit să dau la o parte frunzele de pe dovleac.

Cum de nu m-a mușcat șarpele pe dată?

Oare cobra a rămas nemișcată, surprinsă de faptul că un om îndrăznea s-o atingă?

Mi-am tras repede, cu scîrbă, mîinile de pe pielea aceea rece și, de teamă, mi-am înfipt unghiile în palmă; frunzele au acoperit din nou dovleacul. O clipă mi s-au tăiat picioarele — apoi am simțit sîngele năvălindu-mi nebunește în tot trupul și am fugit de acolo urlînd de frică, fără să mă mai uit înapoi.

Nathan a alergat atît de repede, încît era cît p-aci să se lovească de mine. M-a luat de umeri și m-a scuturat.

— Ce s-a întîmplat, ce s-a întîmplat? a strigat el agitat.

— Un șarpe, am murmurat eu cu glasul stins, aproape fără răsuflare. O cobră, și am pus mîna pe ea.

Nathan s-a uitat la mine ca la o nebună.

— Du-te în casă. Du-te și rămîi acolo, îmi spuse el.

În spaima mea nu mai doream altceva decît să-l rog, să-l implor să nu mă lase singură, dar el continua să se uite la mine. În sfîrșit, am plecat. Intimidată parcă, dar mai puțin speriată.

— Nici n-a clintit, mi-a spus Nathan cînd se întoarse în colibă.

Îl tăiase în bucăți cu coasa și-l îngropase, ca să nu-mi facă rău vederea lui.

— De cînd eşti pe lume ai avut tot timpul să înveţi să nu-i bagi în seamă, îmi spuse el. Îi găseşti peste tot, şerpi de copaci, de apă, de uscat. Trebuie doar să fii atentă şi să-i laşi să treacă pe lîngă tine.

— Ai dreptate, m-am ruşinat eu, acum cînd spaima îmi trecuse. Dar una-i să vezi un şarpe, şi alta-i să-l atingi. Pînă azi n-am pus mîna pe nici unul.

— Şi nici n-ai să mai pui, spuse Nathan zîmbind. Nu te-am văzut niciodată zburînd aşa şi încă cu copil cu tot.

Mi-am plecat privirea şi mai ruşinată. Începusem să mă mişc stîngaci, greoi, şi mi-am dat seama că trebuie să fi arătat ca un hipopotam atunci cînd fugisem ca o nebună.

— Nu-i nimic, continuă Nathan drăgăstos, în curînd o să se termine totul.

A avut dreptate. Fie din cauza spaimei, fie din cauza alergăturii, copilul meu s-a născut peste cîteva zile, ceea ce însemna cu o lună înainte de termen ; era totuşi un copil sănătos. Prima care a venit, de îndată ce a aflat că mă aflu în durerile facerii, a fost Kali. Moaşa a sosit şi ea cîteva ore mai tîrziu, însă la timp ca să primească pruncul. După ce mi-am revenit puţin, mi-au pus, fără să rostească o vorbă, copilul în braţe. Nerăbdătoare, am desfăşurat trupul micuţ, frumos şi puternic, dar neted. Era o fetiţă.

Fără să vreau mi-au dat lacrimile şi mi-am întors privirea. Erau lacrimi de părere de rău, de dezamăgire. Care femeie vrea ca primul ei copil să fie o fată ? Cînd au luat copilul de lîngă mine, Kali a spus :

— Nu face nimic. Ai să mai naşti mulţi copii. Ai destul timp pentru asta.

E uşor să încurajezi pe altul după ce ţie ţi s-au împlinit dorinţele. Lui Kali, care avea pînă acum trei băieţi, îi dădea mîna să consoleze pe altcineva.

Cînd îmi amintesc însă cît de mult m-a ajutat Kali la primul meu copil, mi-e rușine că am avut asemenea gînduri.

Singura mea scuză este că gîndurile vin așa, singure, fără să le chemi, deși aș fi putut să le alung după aceea. Ce am făcut eu pentru Kunthi a făcut și Kali pentru mine, ba chiar mai mult. A măturat și a curățat, a spălat și a gătit. Și-a mai dat chiar osteneala să stropească grădina, și într-o dimineață am văzut-o îngrijind vrejii de dovleci încărcați cu flori. În acea clipă m-am simțit din nou cuprinsă de spaimă, palmele mi s-au umezit și am simțit parcă din nou atingerea rece a șarpelui.

Am strigat-o, și ea a venit alergînd, speriată de țipătul meu nefiresc.

— Ce s-a întîmplat? întrebă ea gîfîind în timp ce alerga spre mine. Se trezise și copilul, care plîngea, așa că a trebuit să vorbească și mai tare ca să o pot auzi. Eu însă eram atît de fericită că o văd teafără, încît nici putere să vorbesc nu mai aveam. I-am povestit, tremurînd rușinată, despre cobra, exagerînd totul, descriindu-i șarpele mult mai înfricoșător decît erau cei din neamul lui, iar pericolul mai mare decît fusese în realitate.

Uneori femeile se pricep să liniștească mai bine decît bărbații.

— Biata de tine, mă mîngîie Kali, nu-i de mirare că ești atît de speriată. Oricare ar fi fost la fel. Păcat însă că bărbatul tău l-a omorît. Cobra este un animal sfînt.

— E o proastă, m-a liniștit Nathan, disprețuitor, cînd a auzit ce-a spus Kali. Ce ar fi vrut să fac, să mă închin și să mă uit la el cum își înfige colții veninoși în nevasta mea? Hai, nu te mai gîndi la ce-a fost!

Într-adevăr, cred că am uitat, deși o dată sau de două ori, privind vrejii de dovleac, mă gîndeam neliniștită la ceea ce s-ar putea ascunde sub frunze. Pînă cînd într-o zi mi-am făcut totuși curaj și, înarmată cu un cuțit și o lopată, am pornit să curăț desișul. Cînd m-am apropiat însă și am văzut frun-

zele late și lucioase, și vrejii șerpuind, încolăciți, nu am mai avut curajul să-i tai. După aceea mi-a părut bine că nu am făcut-o, fiindcă de pe acele tulpini am scos nenumărați dovleci, unul după altul, neobișnuit de mari și de o minunată culoare aurie, cum nu mai văzusem pînă atunci.

Fetiței noastre i-am dat numele de Irawaddy, după unul din marile fluvii din Asia, deoarece pentru noi apa era cel mai prețios lucru. Era însă un nume prea lung pentru puiul acela de om, și în curînd a devenit Ira. La început Nathan nu se prea uita la ea. Își dorise un băiat, să-i continue neamul și să muncească alături de el pe ogor, iar nu o copilă plîngăreață, pentru care, pe deasupra, mai trebuia să agonisim și zestre, și care avea să lase în urmă-i doar amintirea.

Curînd, însă, Ira încetă să mai fie plîngăreață, și la zece luni, cînd începu să-i spună „apa", ceea ce înseamnă tată, pe Nathan începu să-l intereseze.

Ira era un copil bun, drăguț, cu gropițe în obraz și cu un păr moale și lucios. Nu știu cu cine semăna. Nici cu mine, nici cu Nathan. Nu numai noi, dar și alții au băgat de seamă același lucru, mirîndu-se cu glas tare. Eu singură nu știam să-mi lămuresc cum de-am putut să fac un copil atît de frumos, și eram mîndră de el și bucuroasă atunci cînd oamenii se prefăceau că nu cred că aș fi mama lui. Asta-i o adevărată minune, spuneau ei, povestind despre părinți obișnuiți din care se năștea cîte un copil neasemuit de frumos, sau despre perechi cucernice care aduceau pe lume derbedei. Îmi plăcea să cred că oamenii urîți sînt și ei răsplătiți într-un fel, și așa trebuie că s-a întîmplat și cu mine.

— Îți seamănă, îmi spunea Nathan, uitîndu-se lung la fetiță, dar era singurul care credea acest lucru.

N-a trecut mult, și fetița începu să se tîrască prin toate colțurile, luîndu-se chiar și după taică-său la

cîmp, sau ţinîndu-se după mine, cînd îmi vedeam de treburi prin casă. Curînd începu să meargă.

— Nu trebuie să o laşi să meargă prea devreme, mă sfătuia Kali, dacă nu vrei să rămînă cu picioarele strîmbe.

La început am ascultat-o, şi de cîte ori o vedeam pe Ira încercînd să stea în picioare sau să meargă, alergam spre ea şi o prindeam. Curînd însă n-am putut s-o mai opresc. De altminteri ar fi trebuit să mă ţin după ea tot timpul, şi mai aveam şi alte treburi de făcut. Se apropia vremea semănatului, şi toată ziua eram cu Nathan afară, la cîmp, şi sădeam pe ogoarele drenate. Pămîntul era pregătit pentru semănatul grîului. Bărbatul meu îl ara, purtînd plugul cu mînă sigură, mînînd din spate cei doi boi ai noştri, iar eu, din urmă, aruncam pe cele două brazde sămînţa, din coşul pe care-l purtam la şold, şi o acopeream apoi cu pămînt.

După ce am terminat cu semănatul, a venit vremea să ne acoperim coliba. Acoperişul rezistase la soare şi la vînt, dar ploile îl slăbiseră în mai multe locuri şi era bine să-l dregem la timp. Nathan a adunat frunze din cocotierul care creştea lîngă coliba noastră şi le-a pus la uscat. Împreună, am răsucit cozile, împletind frunzele, potrivindu-le pe forma acoperişului, şi întărind apoi totul cu lut.

În tot acest timp Ira nu ne-a stînjenit cu nimic. Se juca veselă la soare, ciripind către păsărele, către tot ce vedea în jur, şi către părinţii ei drăgăstoşi. Sau, dacă era prea cald şi devenea supărăciosă, făceam un fel de hamac atîrnat de pom, şi o aşezam în el. Ira adormea atunci fără să-i mai pese de nimic. Cel mai mult o iubea mama mea, care venea destul de des să ne vadă, deşi trebuia să meargă ore întregi într-o căruţă hodorogită, trasă de boi, lucru destul de obositor cînd nu mai eşti tînăr. Mă duceam şi eu să-mi văd părinţii, însă mai rar, pentru că sînt atîtea de făcut într-o casă, şi niciodată nu le mai isprăveşti. Mama înţelegea acest lucru, şi nu se supăra că mă duceam atît de rar pe la ei.

— Nu te mai necăji, îmi spuneau unii, că ai să capeți zbîrcituri.

Aceleași vorbe mi se spun și acum, cu toate că zbîrciturile mi-au brăzdat de mult obrazul, dar ei se fac că nu le văd. Kali îmi tot repeta asta, dar știam că mi-o spune cu gîndul la copiii ei. Și Kunthi îmi spunea la fel, dar în ochi i se citea bucuria cu care se gîndea la copiii ei. Janaki îmi repeta, posomorîtă, că ar vrea să i se poată întîmpla și ei așa ceva, — desigur, nu era nici o plăcere să torni în fiecare an cîte un copil. Numai Nathan nu-mi spunea nimic. Îl chinuia și pe el același gînd, și știa mai bine ce înseamnă asta. Nu vorbeam despre acest lucru, dar era mereu între noi: teama că Ira o să rămînă singurul nostru copil.

De cîte ori mă duceam să o văd, mama mă lua cu ea la un templu și, împreună, ne rugam și iar ne rugam zeilor, pînă ce amețeam implorîndu-i să ne ajute. Zeii însă au alte treburi, n-au timp să asculte necazurile tuturor acelora care se apucă să-și trimită grijile lor spre cer. Și așa, anii treceau, iar noi tot numai cu un singur copil rămăsesem, și încă o fată.

Ira crescuse, avea aproape șase ani, cînd mama s-a îmbolnăvit de oftică. În scurt timp a slăbit atît de tare, încît nu s-a mai putut scula din pat. Dar chiar și în suferința ei a continuat să se gîndească la mine. Într-o zi mi-a făcut semn cu mîna să vin lîngă ea și mi-a pus în mînă un mic *lingam* de piatră, simbol al fertilității.

— Poartă-l cu tine, spuse ea, și ai să naști mulți fii. Îi văd în fața ochilor, și ceea ce vede un muribund se întîmplă... te asigur că nu este o închipuire.

— Stai liniștită, mamă! i-am spus, ai să vezi că te faci bine.

Mama nu s-a însănătoșit, de altminteri nimeni nu mai credea că o să se însănătoșească, dar a zăcut

cut mult timp. În ultimele ei luni de viață, tatăl meu a trimis și după noul medic care se stabilise în sat. Nimeni nu știa de unde venise sau cine îl plătește, dar se afla acolo, și oamenii îl vorbeau numai de bine, deși era străin. Cît despre tatăl meu, el l-ar fi chemat și pe diavol, numai să-i cruțe mamei o suferință.

L-am cunoscut deci pentru prima oară pe Kennington, căruia lumea îi spunea Kenny, într-o casă îndurerată. Era înalt și slab, cu tenul palid, cu ochi adînciți sub frunte, de o culoare ciudată, ca a aripei de pescăruș, nici albaștri, nici verzi. Nu mai văzusem niciodată pînă atunci de atît de aproape un om alb, și de aceea l-am privit lung și cred că mai mult decît s-ar fi cuvenit.

— Poate că după ce ai să isprăvești cu zgîitul la mine ai să mă duci la mama ta, îmi spuse el destul de plictisit.

Am tresărit, fiindcă mi-am dat seama că holbasem cam prea mult ochii la el. Dar am tresărit și fiindcă vorbise în limba noastră.

— Am să vă conduc, m-am bîlbîit eu zăpăcită.

Mama știa că nimeni nu-i mai poate ajuta și nici nu se aștepta la minuni. De la început, însă, între ea și acest bărbat, deși era tînăr, s-a născut o înțelegere și un respect reciproc. Nu încerca să o mintă, și de aceea avea toată încrederea în el. Venea destul de des, uneori chiar și cînd nu era chemat. Prezența lui, prafurile și pilulele pe care o făcea să le ia o liniștea. Și moartea i-a fost tot atît de liniștită, fără chinuri, astfel că, deși eram îndurerați, inimile noastre au fost totuși cruțate de ultimele ei suferințe.

Înainte de a pleca acasă, în satul meu, i-am spus medicului că nu există nimic ce l-ar putea răsplăti cu adevărat pentru ceea ce a făcut pentru mama mea.

— Să-ți amintești însă, am adăugat eu, că poți considera casa mea ca și a dumitale, cu tot ce este în ea.

Mi-a mulțumit serios, aproape grav, și în timp ce dădeam să plec, a ridicat mîna și m-a oprit cu un gest.

— Privirea ta ascunde ceva, spuse el. Nu-i greu de văzut în ochii tăi, pe fața ta că ai o nemulțumire. Ce ai ?

— Cred că și dumneata ai fi mîhnit cînd aceea care ți-a dat viață nu ar mai fi decît un pumn de țărînă, i-am răspuns eu.

— Nu-i numai asta. Suferința ta e mai veche. De ce îmi ascunzi adevărul ?

Cînd mi-am ridicat ochii, i-am surprins privirea cercetătoare ațintită asupra mea, și în aceeași clipă m-am gîndit că de bună seamă îi spusese mama ceva despre mine. Ca și cînd mi-ar fi ghicit gîndurile, el clătină din cap și-mi spuse :

— Nu, nu știu nimic. Dar spune-mi tu ce ai !

Am avut o clipă de reținere. Deși era un străin, nu mă mai intimida, dar ca să-i vorbesc de taina atît de adînc îngropată în inima mea nu-mi era de loc ușor.

— Nu am nici un fiu, am spus în cele din urmă, cu greutate. Nu am decît un singur copil, o fată.

Apoi, ca și cînd s-ar fi rupt un zăgaz, după primele vorbe rostite cu greu totul a venit ca de la sine, și nu m-am mai oprit decît după ce i-am spus.

— De ce trebuie să fie așa ? am strigat eu. Cu ce am păcătuit noi ca să fim pedepsiți ? Nu sînt curată și sănătoasă ? Nu am născut eu o fată atît de frumoasă încît oamenii se uită după ea cînd o văd trecînd ?

— Asta nu pare să-ți ajute prea mult, spuse el scurt.

Apoi a tăcut. Am tăcut și eu așteptînd. Dacă vrea să mă ajute, numai el poate să o facă, îmi spuneam. Aveam atîta încredere în el. Și în gînd rosteam o rugăciune.

— Treci pe la mine, rosti el într-un tîrziu. S-ar putea să fiu în stare să te ajut cu ceva... Nu uita însă că nu-ți făgăduiesc nimic.

Şi iarăşi mi-a fost teamă. Nu fusesem niciodată la astfel de doctori. A băgat de seamă şi s-a înfuriat:

— Eşti proastă şi neştiutoare, se răsti el. N-am să-ţi fac nici un rău.

Am plecat pe furiş, speriată, fără să ştiu de ce. Continuam să cred cu şi mai multă ardoare în talismanul pe care mi-l dăduse mama şi pe care îl purtam tot timpul în sîn. Dar nu s-a întîmplat nimic. În cele din urmă m-am dus din nou la el, implorîndu-l să mă ajute. Nu mi-a amintit nimic din cele ce vorbisem la moartea mamei.

Ira avea şapte ani cînd s-a născut primul meu fiu şi era grozav de interesată de noul-născut. Abia acum mi-am dat seama că, în aceşti ani, biata de ea trebuie să se fi simţit destul de singură. Copiii lui Kali şi ai lui Janaki erau cu mult mai mari, iar Kunthi continua să se ţină departe de noi. Avea un băiat voinic, care putea fi un bun tovarăş de joacă pentru Ira, dar, pe măsură ce treceau anii, Kunthi venea din ce în ce mai rar pe la noi, ca pînă la urmă să ne înstrăinăm cu totul.

Bărbatul meu parcă zbura de bucurie că i s-a născut un băiat. La fel de fericit era şi tatăl meu. Deşi bătrîn, a venit cu căruţa cale lungă, din satul nostru pînă la mine, să-şi vadă nepotul.

— Ce bucuroasă ar fi fost mama, spunea el, şi cît s-ar fi rugat pentru tine.

— Dar ea a ştiut că o să mai am copii, i-am răspuns eu. Şi că o să am încă mulţi băieţi.

Cît despre Nathan, ar fi vrut ca tot satul să afle vestea cea mare, ca şi cînd nu s-ar fi ştiut pînă atunci. A zecea zi după naştere, a chemat satul întreg să petreacă şi să se bucure cu noi de norocul pe care l-am avut. Kali şi Janaki au venit primele să-mi ajute la pregătitul mîncărurilor. Chiar şi Kunthi şi-a uitat de răceala ei cînd l-a luat în braţe pe fiul meu să-l arate musafirilor. Ajutată de ele, am pregătit un munte de orez pe care apoi l-am colorat cu şofran şi l-am prăjit în

unt. Am făcut tocane piperate de ardei și de *dhal*, diferite dulciuri, mîncăruri aromate din *jaggery* și fructe, pește prăjit, nuci rumenite. Am umplut zece tigve de dovleac cu lapte de cocos și am tăiat frunze de banan ca să am pe ce servi mîncărurile. Cînd totul a fost gata, am întins frunzele sub fastuosul *pandal* nupțial pe care Nathan l-a împrumutat pentru această ocazie și ne-am veselit, cu mîncare și cu băutură, ceasuri întregi. După aceea am convins-o pe Kunthi să cînte din *bulbul tara*. Îndemînatică, ciupind coardele cu degetele ei subțiri, ne-a cîntat încet, cu un glas cristalin, atît de frumos, încît în jurul nostru s-a așternut deodată liniște deplină, oamenii vrînd să nu piardă nimic din cîntecul ei.

Copilul, care dormise tot timpul cît fusese gălăgie, speriat poate de tăcerea din jur, s-a trezit brusc și a început să țipe. Kunthi și-a întrerupt cîntecul. Oamenii s-au grăbit să vină în jurul meu, încercînd să mîngîie și să laude copilul, care ajunsese centrul întregului tărăboi, deși nu era de loc frumos, așa cum urla cu gura căscată și cu toată fața încrețită.

— Ce copil vioi, parcă ar avea aripi, spuse Kali.

— Șapte ani l-am așteptat, și puțin îmi pasă dacă are sau nu aripi, i-a răspuns Nathan cu ochii strălucind de bucurie.

Singurul om pe care doream cel mai mult să-l văd la petrecerea noastră nu venise. M-am dus să-l caut, dar nu l-am găsit nicăieri.

— Tot timpul pleacă și vine. Nimeni nu știe unde și de ce, mi-au spus oamenii de acolo.

A trebuit deci să mă împac cu lipsa lui, dar mulțumirea nu vine la comandă, și Nathan a observat că sînt îngîndurată.

— Ce mai ai? spuse el. Nu ești mulțumită? Vrei să ai și luna de pe cer, după cum Kali vrea aripi?

— Desigur că nu, am răspuns eu. Aș fi vrut însă să-l văd pe Kenny în casa noastră. A făcut atît de mult pentru mama mea.

„Şi pentru noi", mă gîndeam eu, dar nu puteam să-i spun, deoarece la început nu am vrut ca bărbatul meu să afle că m-am dat pe mîna unui străin, fiindcă nu ştiam dacă asta n-o să-l supere. Mă mîngîiam cu gîndul că o să am destul timp să-i arăt adevărul după ce am să nasc un copil, dar acum îmi dădeam seama că nu-i mai puteam spune nimic fiindcă avea să mă întrebe, şi pe bună dreptate, de ce am tăcut pînă atunci... Şi ce-i dacă n-am să-i spun? Doar nu l-am minţit, am tăcut numai.

Într-o familie cu mijloacele noastre e bine să fii primul născut. Mai tîrziu, mîncarea trebuie împărţită în porţii din ce în ce mai mici. Ira a fost bine hrănită, cu lapte, unt şi orez. Şi Arjun a fost bine hrănit, pentru că era primul băiat. Dar pentru copiii care au venit după aceea a fost din ce în ce mai puţină mîncare. Am născut încă patru fii în tot atîţia ani, pe Thambi, Murugan, Raja şi Selvam. Era ca şi cînd toate dorinţele închise în mine pe vremea cînd nu aveam copii ar fi dat acum roade. Aveam norocul că toţi copiii mei erau sănătoşi. Ira i-a îngrijit tot atît de bine ca şi mine, şi cînd erau mici de tot, şi cînd s-au făcut mai mărişori. Se pricepea grozav la pruncii nou născuţi şi, cu toate că ea însăşi era încă un copil, îngrijea de ei mai bine decît o femeie în toată firea.

Ce repede cresc copiii! Uite-i prunci şi, pînă să întorci capul, au şi trecut de prima copilărie!

Fetiţa noastră alerga în soare, goală, cu trupul şi mişcările nestingherite de vreo îmbrăcăminte, şi se făcea din ce în ce mai frumoasă. Apoi a venit o zi, avea cred cinci ani — cu mult înainte de naşterea lui Arjun — cînd Nathan mi-a arătat-o cum se juca în cîmp.

— Îmbrac-o. E timpul.

Aş fi vrut să-i spun, atunci pe loc, că-i încă un copil, dar mi-am dat seama că Nathan avea dreptate. Ira trecuse pentru totdeauna de prima copilărie. I-am făcut aşadar o fustă din bumbac alb

împletit cu culori vii, ca să-i placă, şi chiar i-a şi plăcut un timp. O purta bucuroasă, răsucindu-se şi învîrtindu-se de jur împrejur, dar s-a săturat repede de noutatea ei, şi, pînă la urmă, a început să o enerveze, ba chiar încerca să şi-o rupă de pe ea. A trecut aproape o lună pînă ce s-a resemnat să o poarte.

Aveam de hrănit şase copii şi nu ne mai puteam permite să oprim pentru masa noastră toate zarzavaturile din grădină. O dată pe lună adunam şi împachetam frumos ce culegeam din grădină, alegînd cu grijă legumele cele mai bune şi lăsînd pentru noi pe cele stricate sau strivite. Acopeream apoi coşul cu frunze şi plecam în sat. Bătrîna Granny era totdeauna bucuroasă să cumpere de la mine, şi la început mă duceam de-a dreptul la colţul străzii, unde-şi avea marfa întinsă pe saci. Bătrîna scotea atunci, una cîte una, din coş, pătlăgelele vinete şi dovlecii galbeni, ardeii verzi şi roşii care luceau, pipăind totul cu degetele ei zbîrcite şi felicitîndu-mă pentru mărimea lor.

— Nimeni nu are ardei ca ai tăi, spunea ea. Ce culoare şi ce prospeţime!

Poate că le spunea acelaşi lucru tuturor celor care veneau la ea, dar mie îmi făcea o plăcere copilărească şi plecam zîmbind bucuroasă. Apoi, într-o zi, Biswas cămătarul m-a oprit în stradă. Eu aş fi vrut să-mi văd de drum, după ce i-am dat repede bună ziua, fiindcă nouă nu ne plăceau cămătarii, dar el mi-a ţinut calea.

— Ah, Rukmani, spuse el, văd că eşti grăbită ca întotdeauna.

— Copiii mei nu sînt la vîrsta cînd pot fi lăsaţi mult timp singuri, i-am răspuns eu politicos.

— Totuşi cred că puţin timp tot ai să ai pentru o mică afacere cu mine?

— Numai după ce-ai să-mi spui despre ce afacere este vorba.

— Despre cumpărare şi vînzare, spuse el rînjind. Asta-i afacerea ta, după cum împrumutul este afacerea mea.

— Dacă ai să-mi vorbeşti mai limpede, am să te ascult, altminteri trebuie să plec, i-am răspuns eu.

— Cît îţi dă bătrîna Granny pentru zarzavaturile pe care ţi le cumpără ? întrebă el.

— Îmi dă un preţ bun, am răspuns eu, şi nu se tocmeşte.

— Eu am să-ţi dau patru *annas* pentru o duzină de vinete şi cîte şase *annas* pentru dovleci, dacă sînt mari.

Îmi oferea aproape dublu cît îmi plătea bătrîna Granny.

Am plecat. În săptămîna următoare am lăsat la el aproape toată marfa, oprind puţin de tot pentru bătrîna Granny. Nu eram de loc bucuroasă că-i vindeam lui, deşi îmi dădea un preţ bun. Cu el nu făceam decît un tîrg şi atît, nu schimbam nici o vorbă, nici o glumă, nici un surîs ; sau te pomeneşti că-mi lipseau cuvintele de laudă ale bătrînei, oricum, tare aş fi vrut să-mi fi putut vinde marfa, cu acelaşi preţ, în partea cealaltă, dar nu era după cum voiam eu.

Spre surprinderea mea, bătrîna Granny nu mi-a spus nimic, mi-a zîmbit numai blajin cînd am îngăimat cu un aer de vinovăţie că nevoile noastre de acasă creşteau. La început poate nu s-a gîndit la nimic, dar aducîndu-i săptămînă după săptămînă numai cîte un dovleac mic sau cîte o jumătate de duzină de vinete, cu siguranţă că şi-a dat seama care este adevărul. Nu mi-a spus însă nici un cuvînt, după cum nu i-am spus nici eu, deoarece amîndouă ştiam că nu-mi poate plăti mai mult şi că eu nu-mi puteam îngădui să vînd mai ieftin. Chiar şi aşa, duceam lipsă de multe lucruri. Lapte nu mai aveam în casă decît pentru copilul cel mic. Mijloacele noastre nu ne mai permiteau să cumpărăm brînză de vaci şi unt decît rareori. Dar nici nu flămînzeam niciodată, ca alte familii. Aveam banani şi cocotieri, recoltele erau bune, şi în casă se găsea întotdeauna ceva de mîncare, cel puţin o pungă de orez şi puţin *dhal*, dacă nu mai mult. Apoi, după drenarea teraselor de orez, găseam peşti

care se înmulțeau printre răsaduri, iar pe cei pe care nu-i puteam mînca îi uscam și îi săram ca să-i păstrăm. În același timp, izbuteam să punem deoparte în fiecare lună o rupie sau două, pentru cînd avea să-i vină Irei timpul de măritiș. Cam așa stăteau lucrurile, și nu aveam de ce să ne plîngem.

CAPITOLUL IV

În viața mea au mai avut loc schimbări și înainte de măritiș, dar toate veniseră treptat. Tatăl meu fusese cîndva căpetenia satului, deci o personalitate pentru obștea noastră. Am apucat vremea cînd a trebuit să renunțe la această demnitate, dar schimbarea s-a produs atît de încet, încît aproape nici nu am băgat de seamă cînd s-a întîmplat. Mi-am văzut părinții îmbătrînind și apoi murind, dar nici atunci lucrurile nu s-au petrecut brusc. Pe cînd răsturnarea care s-a produs acum în viața mea, în viața noastră a tuturor, a venit deodată în satul nostru, cu atîta repeziciune, încît ți se părea că s-a întîmplat într-o clipită.

Arjun a fost acela care ne-a adus vestea. A venit într-o fugă din sat pînă acasă și a trebuit să așteptăm pînă ce a putut să-și tragă sufletul, ca să poată vorbi încă gîfîind :

— Au venit sute de oameni. Dărîmă toate casele din jurul maidanului... un șir întreg de căruțe cu boi cară cărămizi.

Copiii se strînseseră în jurul lui căscînd ochii, iar Arjun făcea pe grozavul.

— Mă duc înapoi, ne aruncă el tot din fugă, sînt atîtea de văzut acolo.

Nathan, care punea în saci grîul pentru iarnă, a ridicat ochii spre noi și a spus :

— E noua tăbăcărie pe care o clădesc. Am auzit cîte ceva despre asta.

Arjun, care pe de o parte era nerăbdător să se repeadă înapoi, iar pe de altă parte ar fi vrut să afle cît mai multe de la taică-său, sălta fără astîmpăr de pe un călcîi pe altul, dar Nathan nu a mai spus nimic. Şi-a văzut liniştit de treabă mai departe şi, numai după ce a terminat de pus grîul în hambar, s-a ridicat şi mi-a spus :

— Hai să vedem şi noi.

Se adunaseră toţi vecinii. Vestea a făcut repede ocolul satului. Kali şi bărbatul ei, Kunthi şi băieţii, Janaki cu toţi ai ei, chiar şi bătrîna Granny au ieşit afară să vadă ce se întîmplă. Copiii nu se mai astîmpărau, se fugăreau printre cei adunaţi, strigînd şi ţipînd de te asurzeau. Cîinii, speriaţi de atîta forfotă şi larmă, au început şi ei să urle. Ne-am strîns în jurul primilor veniţi, vreo cincizeci de oameni care descărcau cărămizi din căruţele trase de boi. Şi, cu toate că vorbeau aceeaşi limbă ca şi a noastră, nu-i puteam înţelege din cauza accentului lor.

— Sînt de la oraş, îmi şopti Kali. Şi spun că au străbătut mai mult de o sută de mile ca să ajungă aici.

Ştiam că lui Kali îi plăcea să exagereze şi se încredea uşor în tot ce i se spunea.

Cărăuşii erau în seama unui supraveghetor care nu se deosebea prea mult de ei, doar că purta cămaşă şi pantaloni, iar pe cap avea o pălărie, la fel cu aceea pe care o văzusem numai la Kenny. Era o pălărie colonială de culoarea stufului. Ceilalţi purtau şorţuri în jurul şalelor şi turbane. Numai puţini dintre ei aveau cămăşi, dar pe măsură ce se ridica soarele, unul cîte unul îşi lepăda cămaşa, astfel că pînă la urmă semănau aidoma cu oamenii noştri.

Munceau bine şi repede, şi unii dintre ei trăgeau din cînd în cînd la noi cu coada ochiului. Nu părea să-i stînjenească zarva şi îmbulzeala din jurul lor, ba parcă erau chiar bucuroşi că ei sînt cei care au stîrnit-o. Cît despre supraveghetor, se vedea limpede că-i un om plin de sine şi că-i face plăcere să

dea ordine cu glas puternic, gesticulînd, dar fără să pună mîna să facă ceva.

Cu toate acestea, cred că îi era şi lui foarte cald ; tot stînd acolo şi dînd din mîini, i se lipise cămaşa de spate şi-l vedeam scoţîndu-şi tot mai des pălăria, ca şi cînd ar fi vrut să simtă răcoarea vîntului trecîndu-i prin păr.

La un moment dat, mulţimea adunată în cerc a tălăzuit ca un val. Apoi a început să se dea în lături. Cînd valul a ajuns pînă la noi, cei de pe margini, ne-am tras îndărăt, ca să facem loc unui om alb. Purta o pălărie colonială albă, şi în urma lui veneau trei sau patru bărbaţi îmbrăcaţi ca şi el, cu pantaloni scurţi. Cînd i-a zărit supraveghetorul, le-a ieşit înainte cu multe plecăciuni şi temenele, în timp ce unul dintre cei patru, aprins la faţă, îi vorbea repede, dar atît de şoptit, încît nu am putut înţelege nimic. Supraveghetorul a ascultat respectuos, şi apoi s-a întors către noi şi ne-a făcut semn să ne împrăştiem, să nu încurcăm oamenii, deşi pînă atunci păruse bucuros că li se dă atîta atenţie.

Se găsea pe maidanul nostru, în satul nostru, şi ne gonea pe noi.

— Se poartă parcă ar fi la el acasă, a mîrîit *chakkli*-ul Kannan.

Parcă presimţea că noii-veniţi o să-l lipsească de pîinea cea de toate zilele. *Chakkli* Kannan era tăbăcarul şi cizmarul satului, el prelucra pieile şi tot el lucra şi încălţămintea. De aceea nu s-a mişcat din loc, uitîndu-se întunecat, refuzînd să plece, la fel cu încă cîţiva, înfuriaţi cu toţii de tonul poruncitor al supraveghetorului. Cei mai mulţi dintre noi am plecat însă la necazurile noastre.

Din ziua aceea, căruţele au tot cărat, aproape două luni, cărămizi, piatră, ciment, tablă de zinc, tablă ondulată, colaci întregi de frînghie şi de cînepă. Cuptoarele ridicate în preajma satului nu pridideau să ardă atîta cărămidă de cîtă era nevoie şi atunci oamenii o cărau hăt-departe, cu căruţele lor prăfuite şi ostenite. Femeile au în-

ceput să împletească frînghii şi, oricîte ar fi lucrat, zi şi noapte, noii-veniţi le cumpărau pe toate, iar negustorii îşi învîrteau şi ei afacerile cu atîta omenire care venise aşa, deodată, în satul nostru. Oamenii aceia erau foarte bine plătiţi, unii dintre ei cîştigau două rupii pe zi, pe cînd noi, chiar în timpuri bune, rareori vedeam atîta. Dar şi cheltuiau mult pe orez, zarzavaturi, *dhal*, dulciuri şi fructe. Apoi au început, unul cîte unul, să-şi înjghebe colibele şi fiindcă alt loc nu mai era, le-au clădit chiar acolo, lîngă maidan. Mai tîrziu şi-au adus şi familiile şi, aşa, ne-am trezit într-o bună zi că au înfiripat o comunitate a lor. Seara vedeam licărind focurile din vetre, iar ziua ajungea pînă la noi larma care nu se mai sfîrşea, cu bocănituri şi strigăte.

Uneori, cînd aveau de ridicat vreo grindă sau de urcat vreun balot de tablă zincată pe acoperiş, îi auzeam îngînînd un cîntec, în ritmul muncii, vrînd parcă să se ajute prin asta.

Şi, într-o bună zi, clădirea a fost gata. Muncitorii au plecat luîndu-şi calabalîcul, iar în urma lor au rămas numai colibele goale. Acum, era din nou linişte, şi în această linişte neobişnuită fiecare dintre noi se întreba cu teamă ce o să urmeze. A trecut o săptămînă, şi apoi încă una. De la un timp, parcă ne mai pierise teama, ba într-o zi am intrat chiar în clădire, privind curioşi, în fiecare ungher, în fiecare încăpere, cercetînd căzile mari şi toate maşinile care fuseseră instalate acolo. După ce ne-am potolit curiozitatea, ne-am dus fiecare să ne vedem de treburile noastre la cîmp, sau acasă la noi. Singurii care regretau plecarea noilor-veniţi au fost doar negustorii, care ridicaseră preţurile şi făcuseră parale frumuşele de pe urma lor. În ce mă priveşte, mărturisesc că nu mi-a părut rău de loc. Năvăliseră în sat fără să ne întrebe, strigînd şi flecărind, ne luaseră maidanul, locul de joacă al copiilor şi, mai ales, scumpiseră prea mult viaţa prin preţurile mari pe care le plăteau. De aceea nu mi-a părut rău cînd i-am văzut plecînd.

— Or să se întoarcă ei, zicea Nathan, bărbatul meu, sau or să vină alții în locul lor. Și nu poți spune că nu ai cîștigat și tu de pe urma șederii lor : ți-ai vîndut dovlecii și bananele la prețuri mai bune decît înainte.

— Da, am răspuns eu — pentru că într-adevăr așa era — dar ce să fac acum cu banii, cînd în toate părțile prețurile sînt atît de mari ? Nu am mai văzut zahăr sau *dhal* sau *ghee* de cînd au venit ei aici, și nici nu le-am fi avut atîta timp cît ar mai fi rămas.

— Cu toate acestea, spuse Nathan, au să se întoarcă, căci poți fi sigură că nu s-ar fi ostenit atît de mult numai ca să lase o casă goală în mijlocul nostru. De aceea trebuie să te împaci cu gîndul acesta.

— Niciodată, niciodată, am strigat eu. S-ar putea și asta, să vină și să rămînă în mijlocul nostru, dar nu o să mă împac niciodată cu prezența lor, pentru că pun stăpînire pe noi, și din plugari ne facem cu toții negustori și strîngem bani pe care nu-i putem cheltui, iar copiii noștri sînt lipsiți de hrana cu care se îndoapă copiii lor. Noi am făcut toate acestea numai în speranța că într-o zi lucrurile vor fi iarăși cum au fost. Acum, că au plecat, să nu ne mai gîndim la ei și să ne întoarcem la viața noastră dinainte.

— Ce proastă ești, spuse Nathan, lucrurile nu mai pot fi cum au fost. Apleacă-te ca iarba, și atunci nu ai să te frîngi.

Niciodată pînă acum copiii nu ne mai văzuseră atît de serioși și discutînd atît de aprins. Trei dintre băieții mei s-au ghemuit într-un colț, privindu-ne cu ochii mari. Cei doi mai mici dormeau, unul în brațele Irei, celălalt sprijinit de ea. Așa cum stătea pe jos, rezemată de perete, se vedea bine că nu-i era ușor să-i țină pe amîndoi. Fața ei însă, frumoasă și blîndă, avea o expresie care m-a mișcat.

— Bine, am spus eu prefăcîndu-mă că cedez, poate că exagerez. Dacă au să se întoarcă, o să

putem pregăti o zestre frumoasă pentru fiica noastră, și asta într-adevăr este un lucru bun. Privirea pierdută dispăruse de pe fața Irei. Deși era bine dezvoltată pentru cei treisprezece ani ai ei, era încă un copil, și, fără îndoială, că își închipuia o nuntă grozavă, așa cum mi-o închipuisem și eu pe a mea.

Și într-adevăr așa a fost. S-au reîntors, dar nu aceiași oameni care au plecat, ci alții, și nu toți deodată, ci pe rînd. Omul acela alb, aprins la față, s-a întors și el, aducînd și un supraveghetor, și amîndoi s-au îngrijit de toate. Numai că el nu locuia în sat, ci venea și pleca, pe cînd ceilalți s-au aciuat în colibele care stătuseră pînă atunci goale. Cei care au venit mai tîrziu s-au instalat cu neveste și copii lîngă rîu sau, atît cît a mai fost loc, au ridicat colibe noi, tot pe maidan.

Am venit acasă bucuroasă că erau totuși destul de departe de noi și că, deși mirosul mîncărilor pe care le găteau și al băuturilor lor plutea tot timpul în aer, îmbîcsindu-l, zarva nu ajungea pînă la noi decît de la distanță.

— Nu te mai înțeleg, îmi spunea Kunthi, ridicîndu-și mînioasă sprîncenele. Nu ești bucuroasă că satul nostru nu mai este o mînă de colibe, ci un oraș? În curînd au să deschidă acolo prăvălii și ceainării și chiar un bioscop[1] cum am văzut eu înainte de a mă mărita. Ai să vezi.

— Desigur că am să văd, i-am răspuns, dar acest lucru tot nu o să mă bucure. De pe acum copiii mei se țin de nas cînd trec pe acolo, și nu auzim toată ziua decît strigăte și hărmălaie, și unde te duci, numai de ei dai. Parcă și păsările au uitat să cînte, sau poate că nu le mai auzim noi.

— Ești o țărancă, și nu poți să înțelegi, spuse Kunthi, și prin ochii ei trecu o umbră de dispreț.

Nu numai eu eram țărancă, dar și Kali și Janaki, pentru că nici lor nu le plăceau noii-veniți. Dar, după cîtva timp, Janaki a recunoscut că acum în

[1] Cinematograf rudimentar.

sfîrşit ştie ce are de făcut cu fiii ei, deoarece la cîmp nu era destul de lucru pentru toţi. Cît despre Kali, ei i-a plăcut întotdeauna să aibă în jur lume care să-i asculte poveştile. Aşa că, atît una, cît şi cealaltă s-au resemnat şi au dat uitării destul de repede trecutul, dispuse să primească prezentul aşa cum era, în timp ce eu sufeream, invidiind pe cei care se puteau resemna atît de uşor şi încercînd să păstrez, cu amîndouă mîinile parcă, amintirea trecutului, care era o comoară a mea.

Cred că o dată cu tăbăcăria au luat sfîrşit şi zilele senine ale fiicei mele. Era obişnuită să hoinărească împreună cu fraţii ei, încolo şi încoace, pe unde li se năzărea. Într-o zi însă, Kali ne-a spus pe ocolite că ar fi timpul să ne uităm la fata noastră.

— Creşte repede, spuse ea, şi nu aţi băgat de seamă cum sclipesc ochii tinerilor cînd o văd. Dacă nu o să fiţi prevăzători, o să vă fie greu să-i găsiţi un bărbat.

— Fata mea nu este o stricată, i-a răspuns Nathan. Nu numai bărbaţii, dar şi femeile se uită după ea, fiindcă e frumoasă.

— Asta-i adevărat, recunoscu Kali cu mărinimie. De aceea ocupaţi-vă de ea mai îndeaproape.

Ştiam bine că lui Kali nu-i poţi astupa gura. De aceea, deşi nu recunoşteam unul faţă de celălalt, aveam mai multă grijă de Ira. Sărmana copilă, era zăpăcită de cîte sfaturi îi dădeam şi de faptul că nu mai era liberă ca înainte. A fost o grea încercare pentru ea, deşi nu s-a plîns niciodată.

CAPITOLUL V

De ani de zile arendam acelaşi petic de pămînt, dar niciodată nu l-am văzut pe *Zamindar*, proprietarul nostru. Sivaji, care-l reprezenta, încasa arenda în locul lui şi, pentru că era un om bun şi înţele-

gător, ne socoteam norocoşi că îl avem pe el, şi nu pe altul. Spre deosebire de alţii, el nu îţi lua ultimul grăunte pentru plata în natură. Ne lăsa să oprim noi spicele culese de pe miriște. Nu ne-a cerut niciodată plocoane sau bani şi nu a pretins să i se dea bălegarul de pe cîmp, ceea ce ar fi fost dreptul lui. Ne-a cerut doar ca, atît Kali, cît şi eu să strîngem fiecare în altă zi partea noastră de bălegar, ca să nu ne certăm. În felul acesta, adunam fiecare dintre noi cam aceeaşi cantitate de bălegar, fără vreo supărare.

Într-o dimineaţă am plecat la muncă atît de devreme, încît roua mai sclipea în iarbă, iar larma de la tăbăcărie nu se pornise încă. Era mai bine să te duci la cîmp dis-de-dimineaţă, altminteri cine ştie cît bălegar luau puştii, deoarece bălegarul se vindea uşor şi cu preţ bun. Îi prinsesem pe băieţi de cîteva ori pe ogorul nostru şi îi gonisem, dar ce apucaseră să ia, bun luat a rămas.

În dimineaţa aceea era bălegar din belşug şi mi-am umplut destul de repede coşuleţul pe care îl luasem cu mine. Pe cînd mă aplecam să strîng ultima grămăjoară, mi-am dat seama că cineva se uită la mine.

Era Kenny, mult mai slab decît îl văzusem ultima oară, dar cum aş fi putut vreodată să nu-l recunosc? Am lăsat coşul jos şi am alergat la el, cu mîinile murdare, bucuroasă de revedere.

— Stăpînul meu, binefăcătorul meu, am strigat eu. De multe ori am dorit să te văd. În sfîrşit, ai venit!

M-am aplecat să-i sărut picioarele, încălţate în pantofi de piele. El le-a retras repede şi mi-a spus să mă scol.

— Nu sînt nici binefăcător şi nici stăpîn, spuse el. Ce te-a apucat?

— Sînteţi binefăcătorul meu, am spus eu pe un ton hotărît. Nu am eu oare cinci fii cu care pot dovedi acest lucru?

— Ce sînt eu vinovat de excesele tale? spuse el cu o strîmbătură, dar ochii îi erau luminați de un zîmbet, pricinuit fără îndoială de tulburarea mea.

— Veniți cu mine, i-am spus eu, revenindu-mi. Să-i vedeți, fie că sînt sau nu „excese".

— Am să vin, dar numai pentru cîteva minute, fiindcă n-am prea mult timp, răspunse el și, pe cînd îmi ridicam coșul, privi înăuntru spunîndu-mi: Văd că strîngi bălegar și că îl iei cu tine. Nu îngrași pămîntul cu el?

— Nu pot să fac asta. Bălegarul este prea folositor pentru gospodăriile noastre ca să-l lăsăm pe cîmp. Cu el facem focul și ne apărăm de umezeală, chiar de furnici și de șoareci. Nu știați asta?

— O știu foarte bine, răspunse el scurt. Am văzut femeile voastre făcînd turte de bălegar pe care le ard sau ungîndu-și colibele cu bălegar. Totuși m-am gîndit că tu care trăiești de pe urma pămîntului știi mai bine decît alții că nu poți să-i iei roadele fără să-i dai nimic în schimb.

— Atunci cu ce să înlocuiesc bălegarul? am spus eu cu voce înceată.

Nu mi-a mai răspuns, dar a venit după mine. Copiii se deșteptaseră cu toții și așteptau zeama de orez pe care le-o dădeam dimineața. Nathan era la cîmp și am trimis pe unul dintre băieți să-l cheme. Pentru Kenny am întins o rogojină și ne-am strîns cu toții în jurul lui, dar am văzut că nu era obișnuit să șadă pe jos cu picioarele încrucișate: genunchii lui, în loc să stea pe rogojină, se ridicau oblic în sus, de parcă erau coarnele unui taur; mă simțeam stînjenită și necăjită că nu aveam altceva să-i ofer.

Ira a strecurat apa de orez în castronașe de lemn — orezul îl păstram pentru masa noastră de prînz — dar într-unul din castronașe a adăugat un pumn de orez fiert și puțină sare, ceea ce nu ne puteam permite pentru noi, și i l-a oferit lui Kenny, înclinîndu-se adînc și ținîndu-și ochii în jos.

— Este fiica mea, Irawaddy, am spus eu, mîndră că știa să-și facă datoria față de oaspete.

Kenny a luat zîmbind castronașul din mîinile ei.

— Pentru o fată tînără ca tine ești o bună gospodină, spuse el, punîndu-și o clipă mîna pe capul ei.

Ea nu și-a ridicat ochii, dar s-a aprins la față și mi-a făcut și mie plăcere atenția pe care a dat-o copilului meu. De altfel, cu fiecare în parte a găsit ceva de vorbit, pînă cînd Murugan, al treilea fiu al meu, a dat buzna înăuntru, aducîndu-l pe tatăl său de mînă.

— M-ai auzit de multe ori vorbind despre Kenny, am spus eu. El este, prietenul casei tatălui meu.

Nu am spus decît atît și nu am vorbit nimic de cealaltă chestiune.

Bărbatul meu a făcut *namaskar*.

— Te-am auzit vorbind despre el, răspunse ceremonios, și sînt fericit că cinstește cu prezența sa umila noastră gospodărie.

— Nu e chiar atît de umilă, a răspuns Kenny politicos, fiindcă femeile din casa ta îți fac cinste și aveți cinci băieți sănătoși.

Inima mi s-a strîns cînd am auzit aceste vorbe, de teamă să nu mă dea de gol. Cum putea el să ghicească că bărbatul meu nu știuse cînd m-am dus la dînsul să mă trateze? De ce eu, cea mai proastă dintre femei, nu-i atrăsesem atenția asupra acestui lucru? Am așteptat mușcîndu-mi buzele, dar nu a mai adăugat nimic altceva.

După aceea Kenny a venit destul de des pe la noi. Nu ne vorbea niciodată nici despre el, nici despre nevasta lui, despre copii, despre părinți sau despre casa lui. La rîndul meu, n-am îndrăznit nici eu să-l întreb despre toate astea, gîndindu-mă că asemenea curiozitate l-ar putea supăra. Cu toate acestea iubea copiii. Ai mei erau întotdeauna dornici să-l vadă și-l primeau cu mare bucurie cînd venea la noi, iar el avea multă răbdare cu ei. Uneori le aducea o jumătate de nucă de cocos sau rotogoale din nuci și *jaggery*, care știa că le plac foarte mult. O dată a venit în timp ce alăptam pe

Selvam, băiatul meu cel mai mic, care împlinise trei ani; văzînd că am o rană la sînul pe care copilul tocmai îl luase în gură, îmi spuse încruntat:

— Băiatul trebuia înţărcat de mult. De ce te sileşti să-l alăptezi mai departe?

— A trebuit să vindem capra, am răspuns eu. Lapte nu pot să cumpăr, şi atunci m-am gîndit că, atîta timp cît fiul meu este mic şi are nevoie de lapte, am să i-l dau eu.

După aceea, ori de cîte ori putea, îmi aducea cîte puţin lapte de vacă sau mi-l trimitea printr-un copil din sat. Îl iubeau toţi copiii şi erau bucuroşi să-l ajute. Întotdeauna se ţineau după el o grămadă de copii.

Ca şi înainte, venea şi pleca în chip misterios. Ştiam foarte puţin despre el, în afară de faptul că îşi petrecea aproape tot timpul printre muncitorii din tăbăcărie, îngrijindu-i cu răbdare şi vindecîndu-i, iar după aceea se ducea acasă, în locuinţa lui singuratică. De cîte ori pleca însă din sat, pentru cîteva zile sau pentru cîţiva ani, nimeni nu ştia unde fusese plecat, sau ce făcuse între timp, iar cînd se înapoia, era mai tăcut decît oricînd şi nimeni nu îndrăznea să-l întrebe ceva.

CAPITOLUL VI

Am păstrat-o lîngă noi pe Ira atît cît am putut, dar cînd a trecut de paisprezece ani, căsătoria ei nu a mai putut fi amînată, căci se ştie cît de repede sînt înhăţaţi băieţii buni. De altfel, cele mai multe fete de vîrsta ei erau, dacă nu măritate, cel puţin logodite. O peţitoare nu-i prea uşor de găsit. Kali ar fi fost cea mai la îndemînă şi cea mai indicată, dar era prea vorbăreaţă şi încăpăţînată. Dacă nu ne-ar fi plăcut băiatul ales de ea, n-ar mai fi terminat cu reproşurile şi discuţiile. În afară de asta,

avea și ea băieți, și n-ar fi fost exclus să se gîndească că unul dintre ei ar fi potrivit pentru Ira, dar nouă nu ne-ar fi plăcut, pentru că nu aveau pămînt. Bătrîna Granny ar fi fost petitoarea ideală. Fiind bătrînă și cu multă experiență, se pricepea ce să caute și știa să nu se pripească, dar de cîțiva ani nu-i mai vîndusem ei zarzavaturile și, pe bună dreptate, ar fi putut să nu vrea să facă asta pentru mine. În cele din urmă m-am dus totuși la ea.

— O zestre de o sută de rupii, i-am spus eu, și o fată ca o floare. Fă tot ce poți pentru mine, și am să-ți fiu veșnic îndatorată. Uitîndu-mă drept în ochii ei am continuat : Asta am vrut să te rog, deși marfa i-o duc lui Biswas și pentru dumneata nu mai rămîne nimic.

— Nu sînt supărată, Rukmani, mi-a răspuns ea. Așa sînt timpurile, grele, și facem fiecare tot ce putem pentru noi și pentru copiii noștri. Am să încerc să te ajut cît o să-mi stea în putință.

Și într-adevăr, nu trecea o săptămînă fără să ne spună ba despre un băiat, ba despre altul, și rămînea cu noi ceasuri întregi, stînd de vorbă cu mine și cu Nathan, toți trei încercînd să vedem care dintre acești băieți e cel mai bun. În sfîrșit, am găsit un băiat care părea să răspundă tuturor dorințelor noastre.

Era tînăr și frumos, singurul băiat din familie și căruia avea să-i rămînă de la tatăl său o bucată bună de pămînt.

— Or să vrea, desigur, o zestre mai mare, am spus eu cu părere de rău. Cu o sută de rupii nu poți pretinde să iei un astfel de bărbat, și mai mult nu avem.

— În schimb, este frumoasă, a răspuns bătrîna Granny, și frumusețea o să-i împlinească zestrea mică.

A avut dreptate. Pînă într-o lună lucrurile s-au aranjat și s-a hotărît și ziua. Ira, supusă ca de obicei, a primit alegerea noastră. Nu arăta în nici un fel că se frămînta la gîndul că ne va părăsi pe noi și pe frații ei. O singură dată numai m-a în-

trebat, întristată, cît de des o să pot veni să o văd, iar eu, deşi ştiam că o să mă duc destul de rar, căci pînă la casa bărbatului ei trebuia să străbaţi zece sate, am asigurat-o că cel puţin de două-trei ori pe an.

— Nici n-ai să fii bucuroasă să mă vezi atît de des, m-am silit eu să glumesc. Pînă acum n-ai cunoscut altceva decît casa asta şi pe fraţii tăi, dar cînd ai să ai casa ta şi copiii tăi, nu o să-ţi mai lipsim.

A dat uşor din cap în semn de încuviinţare şi nu a mai spus nimic, deşi ştiam bine cît de mult trebuie s-o fi durut apropiata despărţire, care se hotărîse definitiv. Mă durea inima cînd mă uitam la ea, aş fi vrut să o pot mîngîia, să o conving că, numai peste cîteva luni, noul ei cămin are să-i pară lucrul cel mai de preţ din viaţă, că tot restul nu era decît pregătirea pentru acest eveniment... şi că, înainte de a dobîndi această bucurie, apăsarea plecării, tristeţea începutului unei vieţi noi printre străini şi încordarea primelor zile de căsătorie erau inevitabile... Dar, pentru că ştiam atît de bine toate acestea, nu găseam cuvinte să i le spun...

A sosit ziua nunţii. Femeile din sat mi-au dat bucuroase o mînă de ajutor. Nu numai Janaki şi Kali, dar şi altele, pe care abia le cunoşteam. Ne-am dus cu Ira la rîu şi, după ce s-a îmbăiat, s-a îmbrăcat cu *sari*-ul roşu pe care îl purtasem la nunta mea. Faldurile lui bogate o făceau să pară şi mai subţirică decît era şi să arate ca un copil... I-am înnegrit ochii cu *khol*, şi asta parcă i-a mai înmulţit numărul anilor. Era atît de înduioşător de tînără, încît nu îmi venea să cred că se măritä în ziua aceea.

A sosit ginerele, părinţii lui, rudele, prietenii noştri, preoţii. Toboşarul, care venise şi el, rămăsese afară, aşteptînd semnalul de începere. Stătea ghemuit pe vine, iar lîngă el, violistul. S-ar fi cuvenit să avem mai mulţi muzicanţi, unul care să cînte din flaut şi altul care să cînte din armonică, dar n-am avut cu ce să-i angajăm. Nathan nu voia

să ia nimic ce nu putea plăti, și totdeauna ne spunea să nu facem datorii.

Dar Ira n-a dus lipsă de nimic. Nu am făcut oare economii din ziua în care s-a născut, ca să se poată mărita bine? Am scos tot ce am pus deoparte lună de lună, orez și *dhal* și *ghee*, borcane cu ulei, foi și nuci de betel, nuci de palmier, tutun de mestecat și *copra*.

— Nu știam că ești atît de bogată, s-a mirat Nathan.

— Dacă ai fi știut, puține ar mai fi rămas, am spus eu, făcînd cu ochiul femeilor, fiindcă bărbații sînt ca și copiii, pun mîna pe tot ce văd.

N-am mai așteptat răspunsul lui, dar am auzit rîsetele care l-au însoțit cînd a plecat de lîngă mine și m-am dus afară să vorbesc cu toboșarul. Arjun, cel mai mare dintre băieții mei, ședea lîngă el și bătea ușor cu degetele în tobă, așa cum i se arătase.

— Este o grămadă de mîncare înăuntru, l-am îndemnat eu. Du-te și mănîncă cît mai găsești.

— Nu mai pot, mi-a răspuns el. Toată ziua m-am îndopat.

Își făcuse însă și rezerve pentru a doua zi. Ținea pe genunchi o legăturică cu mîncare. Pînza se pătase de zahărul, siropul și untul care trecuse prin ea.

— Atunci du-te la frații tăi, i-am spus eu ridicîndu-l de jos. Toboșarul o să aibă de lucru.

A fugit ținîndu-și strîns legătura. Muzicanții au început să cînte pentru nuntă. Mireasa și ginerele stăteau stîngaci, unul lîngă celălalt, Ira țeapănă în *sari*-ul ei cu multe broderii, cu flori albe în păr și foarte palidă. Nu se uitau unul la celălalt. În jurul lor se îmbulzeau toți cîți puteau să încapă în colibă, paisprezece sau cincisprezece persoane. Ceilalți rămăseseră afară pe frunzele de palmier așternute de băieți.

— Ce pereche potrivită, spunea fiecare.

— Un băiat așa de chipeș și o fată așa de frumoasă. Sînt atît de potriviți, încît nu-ți vine să crezi că-i adevărat.

Într-adevăr așa era. Bătrîna Granny umbla de colo pînă colo, strălucind de bucurie. Doar ea făcuse totul și știa că renumele ei de peţitoare o să crească mai mult decît oricînd. Dar viitorul nici unul dintre noi nu avea cum să-l întrevadă.

Așadar, s-au căsătorit ; cînd a început să se înserereze, doi băieți au adus în fața ușii o litieră în care trebuiau să se urce tinerii căsătoriți. Cînd a venit vremea plecării, Ira s-a uitat speriată împrejur, a șovăit puțin înainte de a se urca în litieră, dar vreo douăsprezece mîini s-au întins gata să o ajute. Mulțimea bucuroasă, sătulă de mîncare și ameţită de muzică, mai emoționată decît ei, se îmbulzea în jurul lor, încercînd să le treacă pe după gît ghirlande de flori. Pe pămînt, o risipă de petale. Alături de Nathan, mă aflam și eu în acea îmbulzeală. Nathan o binecuvînta pe Ira cu mîinile întinse asupra ei, în timp ce ea își ținea capul brun foarte aplecat, să-i primească binecuvîntarea. Cînd litiera a fost ridicată pe sus, oamenii au înconjurat-o cu torțe, iar muzicanții s-au dus la locurile lor.

Noi ceilalți, rude, prieteni, toți cei care le doream fericirea, și alții care se țineau de noi, așa ca la orice nuntă, mergeam pe jos în spatele lor. O întreagă ceată de copii s-a luat după noi, veseli și gălăgioși, sărind fără astîmpăr, încheind alaiul.

Am străbătut, așa, uliţele întortocheate ale satului, am ieșit apoi în cîmp, avînd mereu în fruntea noastră litiera care înainta săltînd. În sfîrșit, după o bună bucată de drum, am ajuns și la locul unde, la o distanță cuviincioasă, îi aștepta căruța trasă de boi care avea să-i ducă.

Apoi totul s-a sfîrșit, și forfota, și rîsul, și gălăgia. Invitații au plecat, mulțimea s-a împrăștiat. Ne-am întors și noi acasă. Băieții noștri, frînți de oboseală, adormiseră claie peste grămadă, cel mai mic strîngînd încă în mîini, prin somn, o bomboană

lipicioasă. Pretutindeni erau azvîrlite resturi de mîncare. Mi-am măturat podeaua și am așternut frunze proaspete. De atîta înghesuială cîtă fusese și de atîtea izbituri, pereții crăpaseră, în unele locuri căzuse chiar lutul, dar am lăsat pe dimineață astuparea găurilor. Frunzele strînse de pe jos le-am adunat grămadă, să le dau a doua zi la boi. Cînd am terminat totul și m-am dus să mă culc alături de bărbatul meu, stelele începuseră să pălească, iar întunericul nopții se destrăma. N-am putut să dorm. Mă gîndeam la Ira, mă gîndeam că, de cînd se născuse, pentru prima dată, în noaptea asta, acoperișul nostru nu-i mai adăpostea somnul.

CAPITOLUL VII

Natura este ca o vietate sălbatică pe care ai învățat-o să lucreze pentru tine. Atîta timp cît veghezi și te ocupi îndeaproape de ea, cu chibzuială și cu grijă, îți vine în ajutor, dar numai o clipă dacă ți-ai întors privirea, numai o clipă dacă nu ai fost destul de grijuliu sau nu ai ținut seama de ea, îți vine de hac.

Ira s-a măritat prin luna iunie, anotimpul potrivit pentru căsătorii și, prinsă cu pregătirile de nuntă și apoi cu amărăciunea care m-a cuprins în primele zile după plecarea ei, n-am mai îngrijit de coliba noastră, care era destul de șubredă, nu m-am gîndit să o întăresc, să poată rezista la ploile ce se apropiau, și nici să feresc ogoarele de inundații. În anul acela musonul a venit mai devreme și cu o intensitate uluitoare, nemaipomenită pînă atunci.

Ploaia cădea în adevărate torente, fără contenire, fără să ne dea o clipă de răgaz, încît ne minunam numai la gîndul că ar putea veni și un timp fără asemenea ploi. De la o vreme, îți părea că niciodată nu a fost altceva decît ploaie, iar apa găsea

orice crăpătură din acoperișul de stuf, ca să se strecoare fără milă în colibă, scurgîndu-se pe podeaua udă. Dacă coliba nu ar fi fost construită pe o ridicătură de pămînt, pereții ei s-ar fi prăbușit desigur din cauza umezelii. Am scos toate oalele și cratițele pe care le aveam și le-am pus de jur împrejur să curgă apa în ele, să nu se facă baltă pe jos, dar, curînd, ploaia se scurgea prin mai multe crăpături decît aveam noi vase... Din fericire, pusesem la o parte o rezervă de lemne de foc pentru nunta Irei, și cele cîteva bucăți care rămăseseră ne-au ajutat ca măcar să ne facem o fiertură de orez. Pe cînd cele cîteva lemne ardeau fîsîind și fumegînd de ude ce erau, noi ne strîngeam cu toții în jurul lor, încercînd să ne uscăm. La început copiilor le-a plăcut. Pînă atunci nu mai văzuseră asemenea ploaie, iar bălțile și pîraiele de apă care se și adunaseră în jurul casei erau pentru ei o noutate și un bun prilej de joacă, dar eu cu Nathan ne uitam cu inima strînsă cum apele veneau tot mai mari și cum verdele fraged al cîmpului de orez dispărea treptat sub apă, pierzîndu-se apoi cu totul în ea.

— Prost timp, spuse Nathan mohorît. Ploile au dat gata o bună parte din munca noastră. O să mîncăm foarte puțin anul acesta.

Cînd a auzit asta, Arjun a izbucnit în hohote de plîns, și după el a început să plîngă și Thambi, fratele lui. Erau destul de mari ca să înțeleagă, iar cei mai mici, pătrunși de umezeală și amorțiți, înghesuiți cum erau pe podeaua udă și flămînzi, au început și ei să plîngă, cu toate că nu înțelegeau. De mîncare nu prea aveam, folosisem la ospățul de nuntă aproape toate rezervele, iar noua recoltă rămăsese pe cîmp și putrezea. I-am potolit cum am putut și m-am uitat mustrător la bărbatul meu, pentru vorbele necugetate pe care le rostise, dar el, abătut de ură și de neputință, nici nu m-a luat în seamă.

Cînd s-a lăsat noaptea, a opta noapte a musonului, vîntul a devenit mai puternic, șuierînd și mu-

gînd în jurul colibei noastre ca și cînd ar fi vrut să o smulgă din pămînt. Înăuntru stăruia întunericul, fitilul care ardea în farfurioara cu ulei abia mai pîlpîia, dar afară pămîntul era luminat cînd mai slab, cînd orbitor, de sclipirea fulgerelor. Spre miezul nopții furtuna s-a dezlănțuit cu și mai multă furie. Fulgerele păreau că despică cerul, iar trăsnetele cutremurau pămîntul. M-am îngrozit cînd am privit afară ; era tîrziu, dar nu puteam să dorm, și cu greu mi-am reamintit o rugăciune.

— Nu poate să țină mult, spuse Nathan. Pînă dimineața furtuna o să slăbească.

N-a isprăvit bine vorba, cînd un fulger ne-a orbit, apoi s-a auzit o cumplită bubuitură. Cînd am deschis ochii, pe care îi strînsesem fără să vreau, am văzut că trăsnetul izbise în plin cocotierul nostru. Și ni l-a luat furtuna, ca pe un bun al ei.

Cînd ne-am trezit, dimineața, peste tot domnea liniștea. Încetase și ploaia. O tăcere nefirească învăluise parcă întreg pămîntul, după dezlănțuirea din noaptea trecută. M-am grăbit să mă duc în grădină, să văd dacă mai pot salva ceva din zarzavaturile mele, dar toate, cu tulpini cu tot, erau doborîte la pămînt, smulse din rădăcini sau de pe araci, zdrobite. Nu le mai puteam ajuta cu nimic. Grîul era și el pierdut. Ogorul cu orez sta înecat sub un lac de apă liniștită, pe care copiii își găsiseră de joacă cu bucățele de lemn.

Mulți dintre vecinii noștri, însă, erau loviți și mai rău decît noi. Unii rămăseseră fără colibe și, dintr-un grup de bărbați care se adăpostiseră sub un copac cînd a început furtuna, șase fuseseră omorîți de trăsnet.

Coliba lui Kali fusese rasă de pe fața pămîntului de ultima zvîrcolire a furtunii. Vîntul îi zburase acoperișul, iar pereții de lut se prăbușiseră.

— Bine că a ținut cel puțin pînă a trecut partea cea mai rea, mi-a spus Kali, și, din mila lui dumnezeu, am fost cruțați cu toții.

Era doborîtă. De atîţia ani de cînd o cunoşteam, nu am văzut-o niciodată aşa de descurajată. A venit să-mi ceară cîteva frunze de palmier, să-şi acopere noua colibă pe care o ridica, în grabă, bărbatul ei, dar nu am putut decît să-i arăt copacul înnegrit, cu vîrful frînt, care se mai ţinea doar prin cîteva fibre de trunchiul carbonizat.

— Şi noi trebuie să ne acoperim coliba pînă nu se înnoptează, am spus eu. S-ar putea să înceapă din nou ploaia. Şi nici orez nu mai avem.

Nathan a încuviinţat din cap.

— Să încercăm în sat, poate găsim să cumpărăm frunze de palmier şi orez.

S-a dus în hambar, unde era îngropată, într-un colţ, bocceluţa noastră cu economii. La începutul căsniciei noastre fusese destul de grea, dar acum cîrpa decolorată, în care erau legate, devenise prea mare pentru conţinut, şi capetele legăturii atîrnau peste nod. Nathan a dezlegat-o şi a numărat douăsprezece rupii.

— O singură rupie o să ajungă, am spus eu.

— Hai să mergem!

— Am să iau două. Ce nu cheltuim putem pune oricînd înapoi.

În sat, furtuna lăsase în urma ei un dezastru şi o disperare şi mai mare decît la uşa noastră. Copacii dezrădăcinaţi îşi întindeau înspăimîntător crengile peste casele prăbuşite şi peste oamenii doborîţi. Lemne şi pietre peste tot, aduse de furia năprasnică a ploii şi a furtunii. Numai tăbăcăria rămăsese în picioare. Zidurile făcute din ciment şi cărămidă erau neclintite. Nici colibele muncitorilor, şubred construite, nu rezistaseră. De pe unele, acoperişurile de stuf fuseseră smulse, iar altele nu mai erau acum decît grămezi de lut, printre care se vedeau, claie peste grămadă, lucrurile oamenilor, ca nişte jalnice podoabe. Cabanele din tablă ondulată în care locuiau unii dintre muncitori nu se mai vedeau nici ele. Tabla fusese aruncată ici şi colo, în locuri unde nici nu te aşteptai să o vezi, agăţată de vîrfuri de copaci sau dusă de vînt şi înfiptă

în pereții caselor care mai rămăseseră. Peste tot numai apă, iar șanțurile se revărsau pe străzi. Ulițele satului erau pline de cîini, pisici și șoareci morți, de nu aveai unde pune piciorul, sau îi vedeai plutind pe apă, țepeni și umflați.

Oamenii rătăceau printre ruine, culegînd ici o zdreanță, colo o legătură, strîngînd în brațe ceea ce credeau că le aparține, tîrîndu-se cu pași șovăitori, amețiți parcă de durere. Cîțiva cunoscuți s-au apropiat de noi și ne-au vorbit în șoaptă, cu gesturi deznădăjduite.

— Hai să plecăm, tot nu găsim nimic, am spus eu. O să venim mai tîrziu.

Ne-am întors acasă cu banii necheltuiți. Cînd ne-au văzut, încă de departe, copiii au alergat bucuroși în întîmpinarea noastră.

— Prăvăliile care nu sînt distruse sînt închise, le-am spus eu. Haideți în casă. Pentru astăzi mai avem puțină supă de crupe.

Li s-au întristat fețișoarele, iar cei doi mai mici au început chiar să scîncească din pricina foamei și a deznădejdii. Nu mai știam nici eu cum să-i mai liniștesc.

Către seară au început să bată tobele, trîmbițînd nenorocirea ce dăduse peste noi. N-au încetat pînă dimineața, și sunetele lor grave, profunde răsunau limpede prin noapte. Iar fiecare bătaie de tobă, fiecare vibrație a ei răsuna ca un ecou al marii neputinți omenești. Am rămas așa și am ascultat. Nu puteam dormi. Din sunetele tobei am înțeles că dezastrul general era mult mai mare decît mi-l închipuiam eu, dar în pauzele dintre bătăile tobei, cînd se lăsa tăcerea, propria mea nenorocire îmi apărea mult mai cumplită, mai plină de urmări și mai dureroasă.

Cînd apele s-au mai tras, ne-am încumetat să ieșim din nou în sat, luînd cu noi două rupii, ca și mai înainte. De data asta situația era mai bună. Se curățiseră străzile, și în toate părțile vedeai ridicîndu-se colibe. Parcă mi-a mai venit inima la loc.

— Hai să mergem mai întîi la Hanuman, să luăm orez, spuse Nathan înviorat. Zeama aceea de crupe pe care am tot înghiţit-o în ultimele zile a fost apă chioară.

Am iuţit pasul, fiindcă numai la gîndul mîncării şi începuse să-mi chiorăie maţele.

Pe Hanuman l-am găsit în pragul prăvăliei. A clătinat domol din cap cînd ne-a văzut.

— Aţi venit şi voi după orez ? spuse el. Toţi vin după orez. Dar eu nu mai am nici un bob. Mi-a mai rămas doar pentru ai mei.

— Totuşi eşti negustor.

— Ei şi dacă sînt ? Voi nu sînteţi cultivatori de orez ? Atunci de ce veniţi la mine ? Dacă aş fi avut orez, nu l-aş fi vîndut acum ? Dar v-am spus că nu am.

— Nu-ţi cerem decît puţin. Şi ţi-l plătim cu cît avem, uite avem banii.

— Orez nu am, dar staţi... se spune că Biswas mai are... încercaţi şi la el...

Ne-am dus şi la Biswas.

— Am venit după orez. Uite, atîţia bani avem.

— Două rupii ? Dar cît orez credeţi voi că o să puteţi cumpăra cu două rupii ?

— Am crezut...

— Puţin îmi pasă ce aţi crezut voi ! Este sau nu lipsă de orez ? Găseşti să cumperi din altă parte ? Şi nu-i dreptul meu să vă cer mai mult ? Pentru banii pe care-i aveţi pot să vă dau doi *ollocki*, şi asta-i pomană.

— Pentru două rupii e prea puţin...

— Dacă vrei, bine, dacă nu, nu. De la tăbăcari capăt oricînd de două ori mai mult, dar pentru că vă cunosc...

Am luat orezul după ce i-am dat monezile de argint. De acoperişul colibei nu mai putea fi vorba. Ca să-l reparăm, trebuia să mai luăm o rupie sau două din cele zece care rămăseseră în hambar.

Am pus orezul în *sari*, ascunzînd în sîn această preţioasă cumpărătură, apoi am luat drumul spre

casă. La marginea satului ne-am întîlnit cu Kenny. În obrazul îngust, palid și mai mohorît ca oricînd, ochii ardeau. Cînd ne-a zărit s-a îndreptat către noi.

— Cred că și voi flămînziți.

Dar eu am bătut cu degetele peste legătura de orez din sîn, și la atingerea mea boabele au ieșit la suprafață.

— Puținul pe care-l avem o să ne ajungă poate pînă cînd or veni vremuri mai bune.

— Vremuri mai bune, vremuri mai bune, strigă el. Vremurile nu au să fie mai bune multe luni de aici încolo. Între timp o să răbdați și o să crăpați, voi, care suferiți resemnați ca niște proști. De ce vă închideți în această tăcere îngrozitoare ? De ce nu cereți, de ce nu țipați după ajutor, de ce nu faceți ceva ? Ah, dumnezeule, nimic nu-i cu putință în țara asta, nimic !

Ne-am tras înapoi cînd am văzut cît de furios era. Ce puteam noi face ? Ce voia să spună ? Era nebun ! Noi trăim așa cum putem.

De pe ogoarele cu orez nu se mai putea culege nimic. Trebuia să așteptăm pînă la recolta viitoare. Între timp, trăiam cu ceea ce mai rămăsese din peștele pe care îl pusesem mai demult la sărat, din rădăcini și din frunze, din rodul cactusului și din bananele pe care le dădea pomul nostru. În sfîrșit veni și ziua cînd Nathan, bucuros, mi-a spus că putem începe drenarea teraselor și pregătirea lor. Se apropia semănatul. La rîndul meu am împărtășit și copiilor plăcuta veste ; cu peștele de pe ogoarele pline de apă puteam să ne mai ducem zilele pînă la recoltă. Așteptam acum cu sufletul mai ușor, cu ochii scăpărînd de nerăbdare, dar cu burta tot goală.

În sfîrșit a venit și ziua în care Nathan s-a dus să spargă zăgazurile. După el, eu și copiii, fiecare cu cîte un coș sau cu o plasă. Aveau ochii duși în fundul capului de slabi ce erau, dar gîndul că

în curînd se vor putea ospăta după poftă îi făcea voioși, cum nu-i mai văzusem de mult. Am făcut mai întîi o scobitură în zăgaz, apoi o alta, care nu era mai largă decît grosimea unui deget, pînă ce apa s-a infiltrat în laturi și le-a lărgit atît de mult, încît intrau acum doi pumni în ele. Ne-am așezat plasele la gura acestor deschizături, rămînînd cu picioarele înfipte în noroi, în timp ce apa se scurgea cu repeziciune, ducînd o dată cu ea și peștii. Cînd s-a scurs toată apa, am strîns plasele pline. Mai rămăseseră destui pești și printre răsadurile de orez ; îi vedeam sclipitori și argintii, sărind înnebuniți. Lacomi și bucuroși, i-am adunat pe toți cu mîna și i-am dus în triumf. Fețele noastre străluceau de bucurie, ca solzii peștilor în soare. Ne-am dus apoi să strîngem orezul care mai rămăsese și pe care trebuia să-l batem și să-l vînturăm.

Noaptea se lăsase de mult, dar noi tot mai munceam, curățind peștele, decorticînd orezul, despărțind bobul de coajă. Abia cînd am terminat, am văzut că nu ne-a ieșit decît foarte puțin orez — nu mai mult de două măsuri — asta era tot ce ne rămăsese din recoltă și din toată munca din anul acela.

Mîncam și nu ne venea să credem că mîncăm. Pîntecele nostru, flămînd de atîta vreme, se umplea cu mîncare bună, care însă ne cădea cam greu. Copiii parcă și începuseră să arate mai bine, și privindu-le fețișoarele tot sfrijite dar vesele, inima mea de mamă a tresărit bucuroasă, ca ușurată de o mare povară. O să avem ce mînca, gîndeam eu, și azi și mîine, și multe săptămîni chiar, cît o să ne ajungă orezul. Mai aveam apoi și peștele, curățat, uscat, sărat și pus deoparte, iar între timp o să mai cîștigăm noi ceva bani. O să sădesc în grădină mai multe zarzavaturi... Ce visuri minunate, modeste, odihnitoare, dar amăgitoare, ca toate visele. Și am adormit... am dormit somn adînc, senin și sănătos, cum de multe nopți nu mai dormisem. Mi se făcuse somn încă de cînd decorticam orezul și săram peștele.

CAPITOLUL VIII

Cei doi fii mai mari ai lui Kunthi au fost printre primii oameni din sat care au început să lucreze la tăbăcărie și, împreună, aduceau acasă mai mult decît salariul unui muncitor.

— Vezi, spuse Kunthi, tăbăcăria este o binefacere pentru noi. Nu ți-am spus eu de la început? Și nu mai locuim într-un sat, ci într-un orășel care se dezvoltă pe zi ce trece. Nu te bucuri?

— Adevărul e că nu prea am de ce să mă bucur, i-am răspuns eu, fiindcă văd că, așa cum am mai spus-o și altă dată, cu banii noștri cumpărăm din ce în ce mai puțin. Cît despre oraș — dacă acesta se poate numi oraș — nu există un alt loc de unde aș fugi mai repede dacă aș putea, ca să-mi duc viața, liniștit și plăcut, într-un sat. Aici este acum peste tot gălăgie și înghesuială, pe străzi hoinăresc tot felul de derbedei tineri și necioplți, prăvăliile sînt murdare, și oamenii parcă s-au schimbat, sînt grosolani și răi, nu se mai gîndesc unii la alții și nu mai știu ce matrapazlîcuri să scornească numai ca să cîștige bani.

— Astea-s numai vorbe, mi-a răspuns Kunthi. Prostii. Nu trebuie să ne mai mire că ni se spune țărănci proaste. Dar eu nu sînt țărancă și nici n-am să fiu vreodată. Nu mă trag din țărani.

— Dacă te-ai fi tras din țărani, ar fi fost mai bine pentru tine, am spus eu mînioasă, poate că atunci ar fi fost ceva de capul tău.

Kunthi s-a mulțumit doar să ridice din umerii ei delicați și mi-a întors spatele. În ultimul timp își făcea mereu drum la oraș, deși n-avea nici o treabă acolo, dar, cu un obraz frumos și un trup îmbietor ca al ei, îi plăcea să fie admirată, mai ales de bărbații tineri. La început femeile fuseseră acelea care începuseră să clevetească, și bărbații ziceau că sînt geloase. În cele din urmă, însă, au început să observe și ei acest lucru, mirîndu-se în același timp cum de bărbatul ei nu spune nimic. „Dacă aș fi în

locul lui", ziceau ei... dar ei aveau neveste obișnuite, și nu o femeie frumoasă și cu nuri, care pe deasupra se mai și pricepea cum să-i folosească. În afară de asta, bărbatul ei era un om liniștit și posomorît.

— Lăsați-o să se poarte cum vrea, spunea Janaki, e o tîrfă și nu o interesează altceva decît bărbații.

În glasul ei nu era numai supărare, dar și o mare deznădejde, deoarece prăvălia bărbatului ei mergea prost de multă vreme. Nu mai putea ține pasul cu ceilalți negustori mai mari, veniți de curînd, atrași de noul oraș și de cîștigul ușor de pe urma tăbăcarilor.

De altfel, numai după cîteva zile de la discuția noastră, a închis prăvălia. Nimeni nu i-a întrebat: „Și acum unde o să vă duceți?" Și nimeni nu se întreba: „Ce o să se întîmple cu noi toți?" Am așteptat și noi să vedem ce-or să facă și, într-o zi, au venit să-și ia rămas bun, cărîndu-și puținul avut, cu toată liota de copii după ei, în afară de cel mai mare, pe care-l înghițise tăbăcăria. Au plecat, și negustorii s-au bucurat că au un concurent mai puțin, iar muncitorii care s-au mutat în coliba lor erau și ei mulțumiți că au un acoperiș deasupra capului. Ne-am gîndit la ei cîtva timp, apoi ne-am văzut și noi de ale noastre.

Tăbăcăria era ca o pecingine ce se întindea mereu. Creștea, înflorea și se întindea. Nu trecea nici o lună fără să înghită pămîntul cuiva, pentru ca apoi pe el să răsară o clădire nouă. În tăbăcărie se lucra zi și noapte. Un șir nesfîrșit de căruțe transportau materia primă — mii de piei de capră, de vițel, de șopîrlă și de șarpe — și le lua înapoi tăbăcite, vopsite și finisate.

Ți se părea de necrezut că asemenea cantități de piei pot găsi cumpărători — sau că există atît de multe animale — dar, deși de necrezut, așa era.

Veniseră acum și funcționari mai mulți la tăbăcărie. În afară de omul alb care apăruse din prima zi — proprietarul tăbăcăriei, care trăia singur — mai erau vreo nouă sau zece musulmani, subalternii lui. Alcătuiseră un fel de colonie mică a lor, locuind între oraș și cîmp, în căsuțe clădite din cărămizi, cu pereți zugrăviți în alb și cu acoperișuri din țiglă roșie. Bărbații munceau din greu, uneori pînă seara tîrziu, iar femeile erau ciudate, și felul lor de viață cu totul diferit de al nostru. Nu știu cu ce-și petreceau timpul acasă la ele, pentru că aveau servitori care munceau în locul lor. Totuși, stăteau mai mult în casă, iar dacă ieșeau pe afară, erau îmbrăcate în *iașmac* și purtau văl pe ochi. După cum mi s-a spus, așa cerea religia lor, ele neavînd voie să se arate nici unui bărbat, în afara soțului. Uneori, cînd vedeam pe stradă, sub un soare dogoritor, cîte o siluetă învăluită în văluri bogate și foșnitoare, sau cîte un chip care privea afară de după o fereastră sau de după un oblon, le compătimeam din tot sufletul că nu se pot bucura și ele de plăcerea de a simți pe piele căldura soarelui sau adierea vîntului, de a umbla pe afară libere și îmbrăcate ușor, de a merge la rînd cu bărbații și de a lucra alături de ei.

— Au și ele bucuriile lor, mi-a spus într-o zi Kali, cu o ironie reținută. Duc o viață ușoară, nu trebuie să se gîndească dacă vor avea ce să mănînce a doua zi și nu le lipsește nimic. Ca să am toate astea, aș purta și eu cu plăcere un *iașmac* și aș umbla cu văl tot restul vieții mele.

— Poate că ai umbla așa un an, doi, dar toată viața nu prea cred. Cine ar mai putea răbda, în afară de ele, ca razele soarelui și aerul proaspăt să nu le atingă decît prin îmbrăcăminte ?

— Flecăriți ca niște maimuțe, numai că aveți mai puțină minte decît ele, se amestecă în vorbă bărbatul lui Kali. Ce rost are să vorbiți că ați schimba sau n-ați schimba soarta voastră cu a lor și așa mai departe ? Ele își au viața lor, și voi

pe a voastră. Şi nu poate fi vorba de vreun schimb.

O dată, o singură dată am văzut de aproape o astfel de femeie. Mă duceam cu zarzavatul la piaţă, cînd am zărit-o făcîndu-mi semn cu mîna să vin înăuntru. M-am dus, şi numai după ce a închis uşa şi-a scos vălul, să poată alege mai bine ceea ce voia să cumpere.

Avea faţa foarte palidă, oasele mici şi fine. Ochii ei erau tot palizi şi de o culoare ciudată, un castaniu-deschis, ca şi părul mătăsos. Şi-a luat ce a vrut şi mi-a plătit. Pe degetele albe şi subţiri purta nenumărate inele cu pietre preţioase. Unul singur dintre inelele acelea ne-ar fi putut asigura hrana pentru un an întreg. Mi-a zîmbit cînd am plecat, apoi, repede, şi-a tras din nou vălul peste obraz. Nu m-am mai dus pe acolo niciodată. Uşile acelea închise şi ferestrele cu obloanele lăsate mă înfiorau. Eram obişnuită cu cîmpurile deschise, cu cerul larg deasupra mea, eram obişnuită să privesc lumina soarelui nestingherită de nimeni.

CAPITOLUL IX

Într-o dimineaţă pisam nişte ardei roşii. Boc, boc ! Aşa suna pisălogul în piuliţă, zdrobind ardeii fărîmicioşi şi sîmburii din ei.

La fiecare lovitură, se ridica un praf roşu, fin, care împrăştia în aer un miros picant. Era un miros plăcut, iute şi pătrunzător, care îmi înţepa nările şi făcea să-mi dea lacrimile, aşa încît trebuia să mă opresc la fiecare cîteva minute să mi le şterg. Era o dimineaţă frumoasă şi liniştită, de la tăbăcărie nu venea nici un zgomot, pentru că, din fericire, o zi pe săptămînă era repaos. Ori de cîte ori mă opream, auzeam ciripitul vrăbiilor şi glasul subţire şi limpede al unui *mynah.*

Într-o asemenea clipă, cînd mi-am ridicat ochii, am zărit în depărtare două siluete care parcă abia se mișcau. Am continuat să pisez mai departe ardei, dar din cînd în cînd îmi aruncam privirea către siluetele acelea, care se măreau pe măsură ce se apropiau. Apoi, deși se aflau încă la o bună depărtare de mine, am recunoscut-o pe fiica mea. După căsătorie nu o mai văzusem decît o singură dată, și de atunci trecuse mai mult de un an. Bucuroasă, am strîns repede praful de ardei și l-am pus deoparte, mi-am clătit ochii, m-am spălat pe obraz și am ieșit afară. În pragul ușii, am făcut un *colam*, un desen din făină albă de orez, ca să le urez bunvenit.

Dar ei de-abia se mișcau, ca și cînd le-ar fi fost greu să-și ducă picioarele, fără de iuțeala cu care ar fi trebuit să se apropie de mine. M-a fulgerat gîndul că s-a întîmplat ceva, mersul acela era cu totul nefiresc la doi tineri. Cînd le-am văzut fețele, n-am mai avut putere să rostesc urările de bunvenit pe care mă pregătisem să le spun.

Fără o vorbă, Ira a îngenuncheat la picioarele mele. Am ridicat-o, în timp ce inima îmi bătea să-mi spargă pieptul.

— Să intrăm înăuntru, am spus eu. Trebuie să fiți obosiți.

Ira a intrat supusă. Bărbatul ei, însă, a rămas, neînduplecat, afară.

— Vino, i-am spus din nou, șezi și odihnește-te puțin. Ați făcut un drum lung.

— Mamă-soacră, îmi răspunse el, nu vreau să fiu necuviincios, dar aș vrea să știi că nu este o vizită obișnuită. Mi-ați dat fiica în căsătorie. V-am adus-o înapoi. Este o femeie stearpă.

— Nu sînteți căsătoriți de prea multă vreme, am spus eu, cu buzele uscate. Poate că este cum am fost și eu, dar mai are timp să rămînă însărcinată.

— Am așteptat cinci ani. Dacă nu a făcut copii în primii ani ai tinereții, cine știe dacă o să mai rămînă însărcinată ? Și eu vreau să am băieți.

Am trimis după Nathan, care era pe cîmp. După ce ginerele nostru i-a spus și lui ce-mi spusese mie a plecat.

— Nu pot să fiu supărat pe el, mi-a spus Nathan. Are dreptate. Un bărbat are nevoie de copii. Și răbdare a avut destulă.

— Nu a avut, am spus eu. Nu a avut răbdarea ta, iubitule.

Ira rămăsese așa, cu fața în mîini. Și-a ridicat o clipă privirea cînd am intrat înăuntru cu tatăl ei, și gura i-a fremătat, ca și cînd nu ar mai fi fost stăpînă pe ea. Era încă frumoasă, dar încordarea chinuită și deznădejdea îi întunecaseră ochii și îi încrețiseră fruntea. A tresărit, vrînd parcă să se tragă înapoi cînd m-am dus către ea.

— Lasă-mă, mamă. Am știut mai demult că așa o să se întîmple. Este mai ușor însă să suporți realitatea decît îndoielile. Cel puțin acum nu mai are de ce să-mi fie frică, nu mai trebuie să mint și nu mai trebuie să ascund nimic.

— Nu ar fi trebuit să faci asta niciodată, am spus eu. Oare nu sîntem părinții tăi? Ai crezut că o să te oropsim pentru ceva de care nu ești vinovată?

— Sînt alții care o fac, răspunse ea. Vecinii, femeile, și eu sînt o nimica, o femeie care nici măcar nu poate face un copil.

Cît de bine o înțelegeam. Trecusem prin toate acestea. Cunoscusem și eu frămîntarea și teama. Acum, se repeta la fata mea toată această poveste îngrozitoare.

— Taci, i-am spus eu. Sîntem cu toții în mîna lui dumnezeu și el este milostiv.

Gîndul mi-a zburat la Kenny. El ne poate ajuta, m-am gîndit eu. Numai el ne poate ajuta. Și acest gînd parcă mi-a dat puțin curaj.

Pe atunci, Arjun împlinise abia zece ani. Era înalt pentru anii lui și părea mai vîrstnic. Atît cît mă pricepusem eu, l-am învățat să scrie și să citească. Acum ar fi putut să mă învețe el pe mine

și pe mulți alții din oraș. Nu știu cum izbutise, pentru că la școală nu avusesem cu ce să-l trimitem și nici cu ce să-i cumpărăm cărți. Totuși mereu îl vedeai cu o carte sau două, și dacă îl întrebai de unde le are, îți dădea răspunsuri din care nu prea înțelegeai ceva. Scria ore întregi pe bucățele de hîrtie pe care le strîngea, iar cînd nu avea hîrtie, scria pe pămînt. În sinea mea eram bucuroasă, pentru că în el îl vedeam pe tatăl meu, deși uneori Nathan era îngrijorat că lui Arjun nu-i prea plăcea să muncească la cîmp. Dar, în ziua cînd mi-a spus că se duce să lucreze la tăbăcărie, am fost zdrobită. Așadar, nu o să ajungă nici una, nici alta, nici agricultor și nici om cu carte.

— Ești prea tînăr, am încercat eu să-l conving. Pe de altă parte, tu nu faci parte din casta tăbăcarilor. Și rudele noastre ce au să spună ?

— Nu știu, mi-a răspuns el. Și nici nu vreau să știu. Important este să ai ce să mănînci.

Cît de lipsiți de suflet sînt uneori cei tineri ! Cine l-ar fi auzit ar fi putut să creadă că l-am lăsat dinadins să flămînzească, pe cînd, în realitate, din puținul pe care-l aveam, el era acela care căpăta porția cea mai mare, după bărbatul meu.

— Așa, am spus eu, va să zică nu facem destul pentru tine. Frumoase vorbe aud de la fiul meu cel mai mare.

— Nu spun asta. Voi faceți tot ce puteți, răspunse el, dar nu este de ajuns pentru toți. M-am săturat să flămînzesc și să-i văd și pe frații mei flămînzi. Nu avem niciodată cît ne trebuie, mai ales de cînd a venit și Ira.

— Îți pare rău de îmbucătura pe care i-o dau sorei tale ? am strigat eu. Ea mănîncă jumătate din ce îi dau, pentru ca voi, băieții, să aveți mai mult !

— Este un motiv în plus ca să cîștig, răspunse Arjun. Nu o pizmuiesc nici pe ea, nici pe voi, pentru mîncare. Sînt numai îngrijorat că este atît de puțină.

Trebuia să recunosc că avea dreptate. Recolta fusese foarte slabă, iar prăvăliile vindeau mai scump ca oricînd.

— Bine, am spus eu, du-te, dacă trebuie să te duci. Vorbești ca un bărbat, deși mai ești încă un copil. Nu știu însă dacă ai să poți căpăta de lucru la tăbăcărie. Oamenii spun că sînt destui muncitori acolo.

— O să mă ajute băiatul lui Kunthi, răspunse el. Mi-a făgăduit.

Nu aș fi vrut să-i fiu îndatorată lui Kunthi sau băiatului ei. Se deosebea atît de mult de noi, era șireată și ascunsă și avea un aer oarecum disprețuitor, care la fiul ei semăna mai mult a obrăznicie. Moștenise de altfel și trăsăturile ei, iar în ochii lui îndrăzneți puteai citi că își dă seama de lucrul acesta. Era un tînăr frumos și lăudăros, care nu făcea de băiatul meu.

— Nu-i nevoie să te ajute el, am hotărît eu. Am să-l rog pe Kenny să te ajute. Oamenii albi au influență.

— Într-adevăr, ei au influență asupra oamenilor, asupra întîmplărilor și, în special, asupra femeilor, spuse el cu amărăciune.

— Ce vrei să spui ? l-am întrebat. Vorbește clar, sau nu vorbi de loc.

M-a privit piezîș, cu ochii triști, dar nu a mai rostit nici un cuvînt.

După cîteva zile a început să lucreze la tăbăcărie și, nu după multă vreme, s-a dus după el și Thambi, cel de al doilea băiat al meu. Încă din copilărie erau nedespărțiți, și era deci firesc ca Thambi să se ducă după fratele lui.

Atît Nathan cît și eu am încercat să-l sfătuim să nu se ducă, dar nu am reușit să-l oprim. Mai ales bărbatul meu, care așteptase cu multă bucurie ziua cînd avea să lucreze, alături de el, la cîmp. Thambi însă nu a făcut decît să dea din cap.

— Dacă ar fi fost pămîntul dumitale, sau al meu, l-am fi lucrat bucuros, spuse el. Dar ce cîștigi dacă

muncești pentru altul și capeți atît de puțin în schimb ? Mai bine să te scuturi de asemenea nedreptăți.

Nathan n-a mai spus nimic. Părea zdrobit, și marea lui durere i se oglindea atît de limpede în fiecare trăsătură a feței, încît vorbele erau de prisos. Toată viața și-a dorit să aibă pămîntul lui. Au fost ani cînd eram gata-gata să credem că va veni o zi, totuși, în care o să putem spune că măcar un mic petec de pămînt este al nostru, dar cu fiecare an ce trecea și cu fiecare copil care se năștea, speranța noastră se destrăma tot mai mult. Acum chiar și fiii lui știau că acest vis nu se va împlini niciodată. Ca și fratele lui, Thambi găsise vorbele cele mai crude spre a i-o spune.

Cu toate acestea erau copii buni, respectuoși față de noi, răbdători cu alții și ne dădeau totdeauna o bună parte din cîștigul lor. Cu acești bani ne-am mai înlesnit în casă. În hambarul care atîta timp stătuse nefolosit am pus deoparte o jumătate sac de orez, două măsuri de *dhal* și aproape un funt [1] de ardei. Pînă atunci, vîndusem mai tot ce cultivam, ca să plătim arenda pămîntului. Acum, puteam să mai oprim și noi cîte ceva de pe pămîntul pe care-l lucram. Mai ales eu eram tare bucuroasă că nu trebuia să mai vindem toți ardeii, care ne prindeau atît de bine cînd începeam să fim sătui de orez fiert numai în apă, fără sare, fără *ghee,* fără nici un fel de condiment care să-i dea gust și care era mult prea scump pentru noi. Cu un ardei, însă, orezul devenea destul de gustos. În sfîrșit, tot atunci am putut să ne facem acoperiș nou la colibă, un acoperiș solid de stuf, peste care am pus și două sau trei rînduri de frunze. După ani de zile, am izbutit în sfîrșit să cumpărăm pentru prima oară haine copiilor mai mari, un *sari* pentru mine și, cu toate că bărbatul meu nu voia, i-am cumpărat și lui un *dhoti,* de care avea absolută nevoie, cel vechi fiind atît de zdrențuit, încît abia îi mai aco-

[1] Un funt = 453 gr.

perea şalele. Amîndoi aveam, desigur, hainele de sărbătoare pe care le purtasem la nunta fiicei noastre, dar niciodată nu ne-am gîndit să le luăm la purtare. Oricît de greu am fi dus-o în viaţa noastră de toate zilele, pe fiii noştri nu trebuia să-i facem de ruşine în ziua nunţii lor.

CAPITOLUL X

Se apropia *Deepavali*, sărbătoarea luminilor, care este mai mult o petrecere pentru copii, dar la care, desigur, poate să ia parte oricine. Am răsucit, din bumbac, fitiluri, pe care le-am muiat apoi în ulei şi le-am pus în farfurioare de pămînt, rămînînd doar să fie aprinse la noapte. Copiilor le-am dat cîte două *annas* să-şi cumpere artificii. Pînă acum nu avusesem niciodată bani să le dau şi a trebuit să ne mulţumim doar să privim focul de artificii al altor oameni sau să ne ducem la focul aprins în sat, în aer liber. Chiar şi acum îmi părea rău de banii pe care îi risipeam pe plăceri atît de trecătoare, dar chipurile copiilor strălucind de fericire mi-au spulberat şi ultimele şovăieli. O dată să aibă şi ei bucuria asta, şi amintirea o să le rămînă pentru totdeauna.

Pe înserat, am aprins toate lumînările şi fitilurile şi le-am aşezat în jurul colibei. Adia o părere de vînt, care făcea ca flăcările să salte jucăuşe, iar reflexul lor tremura în uleiul negru şi scînteietor. În oraş şi în casele din apropiere începuseră să sclipească sute de asemenea luminiţe. Ici şi colo, fulgera pe cer cîte un foc de artificii care împrăştia în întuneric o ploaie de lumini, ca sclipirile a tot atîtea nestemate. Şi, pe măsură ce se înnopta, pocniturile şi scînteierile artificiilor se înmulţeau. Copiii au mai adus şi cutii de chibrituri colorate, şi legături cu *patt-has*, şi pocnitori mici ca nişte

nuci, care se spărgeau în două cînd le aprindeai, pocnind zgomotos în mijlocul unei puzderii de scîntei ce țîșneau din ele.

Pocnitorile erau bucuria copiilor, care săreau într-un picior, rîdeau în hohote și le aruncau încotro nimereau, fiind însă destul de isteți să se ferească de ele. Băieții se veseleau cu toții, în afară de Selvam, cel mai mic. Rămăsese singur, deoparte, cu picioarele depărtate, de parcă era gata s-o ia la fugă. În loc de artificii își cumpărase o trestie de zahăr, înaltă cît el, și o ținea acum în mînă.

— Du-te și te joacă, i-am spus eu. *Deepavali* nu este decît o dată pe an, mai ales că pentru prima oară v-am cumpărat chiar și artificii. Nu pierde prilejul.

— Mi-e frică, recunoscu el sincer și cu multă seriozitate în glas.

Tîrziu, după ce am mîncat — și încă destul de bine — cînd copiii și-au ars toate pocnitorile, iar uleiul din farfurioare era pe sfîrșite, am plecat în oraș. Selvam nu a vrut să vină cu noi. L-am lăsat în pace, știind că, încăpățînat cum era, n-am să-l fac să ne însoțească. Ira rămăsese și ea acasă, spunînd că preferă să stea cu el. Cred, de altfel, că era bucuroasă de pretextul pe care îl găsise. De cînd se întorsese acasă nu-i plăcea să vadă lume, și desigur că în seara asta ne-am fi întîlnit în oraș cu mulți cunoscuți. Și, într-adevăr, în oraș era puzderie de oameni, veniseră pînă și țărani de prin împrejurimi, să asiste, ca și noi, la aprinderea rugului. De peste tot se înălțau în văzduh nori de fum, iar torțele ardeau cu flăcări jucăușe.

Pretutindeni se simțea mirosul greu, pătrunzător și supărător al uleiului. Am grăbit pasul. Mergeam din ce în ce mai repede, dornici să vedem totul, să nu ne scape nici o distracție. Dar, așa cum se întîmplă chiar și în momentele cele mai senine, ne-am gîndit la Janaki. Anul trecut fusesem îm-

preună cu ei și cu copiii lor. Anul acesta cine știe ce făceau și cui îi mai păsa de ei ? Pentru o clipă m-am lăsat copleșită de amintirea aceasta amară, dar mi-am revenit repede și, supărată și indignată, am gonit gîndul nepoftit, nelăsîndu-l să pună stăpînire pe mine... Mă săturasem de tristețe, voiam și eu să gust o bucurie deplină, întreagă, așa cum nu poate fi niciodată bucuria.

Pretutindeni era mare zarvă.

Bărbații, femeile și copiii de la tăbăcărie și de pe ogoare veniseră și ei cu toții, cei mai mulți în haine de sărbătoare, ca și noi de altfel, fetele și femeile cu flori în păr, cu brățări de sticlă pe mîini și cu inele de argint în degetele de la picioare. Cele mai înstărite purtau brățări de argint strîns lipite de glezne și cordoane bogat înflorate în jurul mijlocului.

În centrul orașului, rugul începuse să ardă. Copiii strînseseră săptămîni întregi lemne de foc, cîrpe, frunze și mărăcini, înălțînd o movilă ca un mușuroi uriaș de furnici, din care flăcările mușcau acum cu furie, șuierînd și trosnind, săltînd și coborînd, aținate din cînd în cînd cu bucăți de camfor și cu resturi de cîrpe muiate în ulei, pe care lumea le arunca în foc.

La un moment dat, din pricina mulțimii, l-am pierdut pe Nathan și pe copii, sau poate că ei m-au pierdut pe mine. În orice caz, ne rătăcisem unii de alții. Am încercat să mă strecor prin mulțime să-i găsesc, împingeam în stînga și în dreapta, dar fără ca cineva să se fi gîndit să se dea cît de puțin la o parte. În cele din urmă a trebuit să renunț. Peste puțin timp, de altfel, din cauza căldurii și a tuturor celor ce vedeam în jurul meu, am și uitat de ei.

Tobele au început să bată, și focul ardea cu tărie. Limbile mari, portocalii înghițeau zdrențele și lemnele, țîșnind în sus sau izbucnind în afară, ca și cînd ar fi vrut să-i cuprindă și pe cei ce priveau. Uneori, cînd o flacără mai jucăușă se pleca într-o

parte, lumea se trăgea înapoi, revenind imediat ce vîntul și flăcările își schimbau direcția. Valul de oameni se ondula ca iarba înaltă prin care trece vîntul. Căldura era dogoritoare, fețele oamenilor străluceau roșii, în lumina focului, iar cîteva femei își trăseseră un colț al *sari*-ului peste ochi.

Săltînd și trosnind mereu mai tare, focul, la un moment dat, a început totuși să-și piardă din tărie, să se potolească. Încetul cu încetul, flăcările au început să-și schimbe culoarea, dansul lor s-a domolit din ce în ce, pînă cînd a pierit cu totul și nu a mai rămas decît o moviliță roșiatică de jăratec cu cenușă pe margini. Tobele au tăcut și ele. Parfumul florilor de iasomie s-a amestecat cu fumul de camfor și de ulei și cu un miros nou, acela al grogului pe care-l băuseră bărbații, unii dintre ei chiar peste măsură, deoarece nu prea se mai țineau bine pe picioare, fiind mai gălăgioși și mai veseli ca de obicei. Mă tot uitam după ai mei, cînd, în sfîrșit, l-am văzut pe bărbatul meu. Parcă înnebunise. Îl luase în cîrcă pe unul dintre băieți și, ținîndu-i de mînă pe ceilalți doi, țopăia de zor mai pe la margini, pe unde nu era atîta lume. Mulțimea făcea un haz nebun privindu-l, dar cînd mi-am dat seama ce putea să li se întîmple copiilor, nici n-am știut cînd am ajuns lîngă ei.

— Ți-ai pierdut mințile? am strigat eu cît de tare am putut, ca să mă audă în larma din jurul nostru.

— Nu, numai grijile, mi-a răspuns el vesel, continuînd să țopăie cu copiii, care de altfel păreau încîntați de acest joc nou. Nu simți că în aer plutește veselia?

Și părea într-adevăr atît de fericit, încît nu m-am putut împiedica să zîmbesc.

— Nu simt nimic, am spus eu. Poate că grogul îți dă asemenea închipuiri.

— Nu am băut nici un strop, și se apropie și mai mult de mine. Miroase-mă!

— Nu pot, eşti prea înalt, i-am răspuns eu.

— Ridic-o, a strigat atunci cineva, şi numaidecît i s-au alăturat alte glasuri : Ridic-o, ridic-o !

Bărbatul meu se uita la mine, devenit deodată grav.

— Am s-o ridic, spuse el, şi, după ce a lăsat copiii jos, m-a ridicat în văzul tuturor.

Femeile rîdeau îngăduitor, iar copiii nu mai puteau de bucurie.

— Ce-o să spună lumea, am zis eu, aprinsă toată la faţă, pe cînd mă lăsa jos. Şi încă la vîrsta noastră ! Ar trebui să-ţi fie ruşine !

— Uite că nu-mi este ! şi făcu cu ochiul, ceea ce i-a distrat grozav pe cei din jur. Sînt vesel pentru că viaţa e bună, copiii sînt buni şi, dintre toate, cea mai bună eşti tu.

Ce puteam să mai spun ?

La înapoiere, în drum spre casă, Nathan a cîntat cu voce tare, tot drumul. Era bine dispus. Copiii, în schimb, frînţi de oboseală, mergeau tăcuţi, unul lîngă altul, alături de noi. Cel mai mic se ruga mereu să fie luat în braţe şi, fiindcă mă făceam că nu-l aud, începuse să scîncească.

Era o noapte foarte caldă. Selvam şi Ira dormeau afară, pe micul pătrat de pămînt din faţa colibei noastre, pe care îl măturasem şi îl frecasem cu bălegar în dimineaţa aceea. Ceilalţi s-au culcat şi ei afară şi, cum au pus capul jos, au şi adormit. Nathan nu-şi pierduse buna dispoziţie şi părea mai treaz ca oricînd. M-am culcat şi eu, lipindu-mă de el în întuneric, dar cînd ne-am atins, el s-a întors brusc către mine. Cuvintele se spulberaseră, aerul era greu de tăcere. Numai noaptea întunecoasă părea să stea la pîndă. În întunericul care ne învăluia, i-am simţit trupul vibrînd, mîinile lui m-au căutat tremurînde şi, la chemarea lui, simţurile mele s-au deschis ca o floare. Am închis ochii şi am aşteptat, am aşteptat în întuneric, în timp ce întreaga mea făptură, cuprinsă de o înfiorare sălbatică, plină de extaz, îl chema să vină.

Nu peste mult timp, soțului meu i-a murit o rudă și a trebuit să se ducă la înmormîntare. M-am folosit de această plecare a lui și m-am dus să-l văd pe Kenny. Știam că lui Nathan nu i-ar fi plăcut să ne știe pe mine sau pe Ira că ne ducem la un alb, la un străin, de aceea amînasem mereu această vizită. Tatăl meu era altfel, dar Nathan nu ar fi încuviințat în ruptul capului așa ceva și, o dată ce ne-ar fi interzis, Ira ar fi pierdut singura șansă pe care o mai avea. De aceea am socotit că nici măcar nu trebuie să bănuiască acest lucru. I-am spus toate acestea și Irei, dar mai pe ocolite, și ea a încuviințat din cap, puțin absentă. Știam că trebuie să fiu cu multă băgare de seamă, și încercam să o fac să înțeleagă acest lucru, dar ea nu mi-a aruncat nici o privire și nici nu a manifestat vreun entuziasm. În ultimul timp, de altfel, întreaga ei purtare mă îngrijora. Era mereu abătută, cu ochii triști, parcă și părul ei își pierduse strălucirea, ca și cînd viața nu ar mai fi avut nici un farmec. Și, într-un fel, așa și era, pentru ea, o femeie părăsită de bărbat.

Kenny lucra într-o clădire mai mică, ridicată de curînd lîngă tăbăcărie. Cînd am ajuns acolo, am găsit un șir lung de muncitori care așteptau să le vină rîndul. M-am așezat și eu, ceva mai departe de ei. Ori de cîte ori se deschidea ușa să intre sau să iasă cineva, îl vedeam pe Kenny. Lumina tulbure a amurgului începuse să se piardă din ce în ce, dar Kenny tot nu se arăta. Cînd în sfîrșit a ieșit afară, posomorît parcă și obosit, ochii îi ardeau ca de febră și trădau un soi de cruzime inconștientă, încît am tresărit fără voia mea.

— Astă-seară nu mai primesc, a spus el scurt oamenilor adunați în jurul lui și, coborînd de pe verandă, a plecat. Am așteptat pînă ce s-a risipit mulțimea, și după aceea m-am dus după el. Mergea repede, cu pași mari, și a trebuit să fug ca să-l

ajung. În sfîrșit, s-a oprit cînd mi-a auzit pașii și m-a așteptat, încruntîndu-se atît de puternic, încît am început să mă tem.

— Am spus că nu mai primesc în seara asta. Nu ai auzit ? Crezi că sînt de fier ?

— Am așteptat toată ziua, am spus eu cu vocea stinsă. Trebuie să mă ascultați. Bărbatul meu o să se întoarcă în curînd și atunci n-am să mai pot veni.

S-a încruntat mai puternic și cînd a vorbit, glasul lui suna parcă străin.

— Voi nu o să vă schimbați niciodată. Prostiile voastre sînt vrednice de milă.

— Vin pentru fiica mea, am spus eu. Nu poate să aibă copii. Este cum am fost și eu.

— Iar dumneata ai să fii mamă înaintea ei, mi-a zîmbit el șters, pe cît se pare, nu întîmpini nici o greutate.

— Așa este, am spus eu. Ar fi fost mai bine să fie altfel și să fie ea în starea mea, fiindcă e mereu abătută de cînd bărbatul ei a lăsat-o.

— Și de ce nu a venit atunci ? spuse el. Ar fi fost mai înțelept.

Glasul îi era tăios și gura i se contractase parcă de prea multă amărăciune sau de exasperare.

— Iertați-mă, am șoptit eu tremurînd. Nu eram sigură dacă...

Spre uimirea mea, mi-a cuprins umerii cu mîinile, silindu-mă să-l privesc în ochi, și atunci l-am văzut rîzînd.

— Îmi pare rău că te-am speriat, spuse el. La vîrsta ta nu ar trebui să fii ca o viteluță fricoasă. Cît despre fiica ta, am să fac tot ce am să pot, dar să știi că nu-ți promit nimic.

S-a întors și a plecat. Ostenită, m-am lăsat jos, pe pămînt, să mă gîndesc, încercînd să-mi adun gîndurile. Cînd în cele din urmă, m-am sculat să plec, pe cer strălucea, foarte aproape de pămînt, o lună plină, aurie, uriașă. Liliecii treceau pe lîngă mine în zbor tăcut. Am luat-o pe cărarea îngustă, albă în lumina lunii. Mergeam repede, cufundată în gîndurile mele,

Nu am auzit pași, ci numai un glas care mă striga din întuneric. M-am oprit speriată ; inima îmi bătea în piept gata să-l spargă, cînd am văzut-o pe Kunthi stînd la răscrucea drumului, scăldată toată în lumina lunii.

— M-ai speriat, i-am spus eu. Nu mă așteptam...

— Văd, spuse ea rece, apropiindu-se. Vii destul de tîrziu, Rukmani.

— Nu mai tîrziu decît tine, i-am tăiat-o eu, fiincă nu-mi plăcuse tonul cu care îmi vorbise. Am motivele mele să vin tîrziu.

— Desigur, spuse ea domol, cu ironie în glas. Toate avem cîte un motiv.

— Motivele mele nu sînt aceleași cu ale tale, i-am răspuns eu cu dispreț, pîndind-o.

A venit aproape de mine, atît de aproape, încît i-am simțit parfumul din petalele de trandafiri pe care le purta în păr și i-am văzut fardul de pe buze.

— Ce vrei să spui ?

— Că nu avem același fel de viață. Mi-e milă de tine și nu vreau să spun mai mult. Lasă-mă să trec.

Dar Kunthi s-a așezat drept în calea mea.

— Nu aș fi crezut niciodată, murmură ea, dacă nu aș fi văzut cu ochii mei.

— Ce să crezi și ce ai văzut ?

— Că ai atîta ardoare în trupul tău, spuse ea obraznic, și că încerci să ți-o potolești. Sînt sigură că bărbatul tău ar da mult să știe unde ai fost în seara asta.

Am auzit-o rostind vorbele astea cu gura ei, i-am văzut ochii batjocoritori pe jumătate închiși, i-am simțit fața aproape de a mea, și nu mi-am dat seama că m-am aruncat asupra ei decît în clipa cînd i-am simțit trupul în mîinile mele. Cuprinsă de o furie nebună, o zgîlțîiam fără să mă mai pot opri. Trupul ei firav nu se putea măsura cu al meu. Deodată, capul i-a căzut pe spate, și *sari*-ul subțire pe care îl purta i-a alunecat de pe umeri. Atunci am văzut că *sari*-ul ei nu era legat în talie, ci mai jos de buric, așa cum numai prostituatele îl poartă, iar pe dedesubt era goală. Șoldurile ei arcuite erau unse cu

pastă de santal, o vopsea închisă îi punea umbre pe sub sîni, ca să-i facă mai atîtători, iar sfîrcurile erau și ele vopsite cu roșu.

I-am dat drumul. Rămăsese în fața mea, gîfîind, cu părul desprins, căzut pe umeri.

— Să-ți ții gura, i-am spus eu, dacă nu vrei să fie rău de tine.

O clipă nu a izbutit să spună nimic, grăbită cum era să-și pună rînduială în îmbrăcăminte și să se dezmeticească. Numai o clipă însă. Zîmbetul acela batjocoritor care mă scosese din fire i-a apărut apoi din nou pe buze.

— De tine o să fie rău, mi-a aruncat ea cu ură, și de scumpul tău bărbat.

Și a plecat.

Eu am fost aceea care m-am dus să-l chem pe bărbatul fiicei mele.

— Ia-o înapoi, i-am spus eu, lucrurile s-au îndreptat și de acum încolo o să-ți facă mulți băieți.

— Bucuros aș lua-o, mi-a răspuns el cu o privire tristă, fiindcă era o nevastă bună și drăgălașă, dar acum e prea tîrziu, mi-am găsit altă femeie.

Am plecat. Ira mă aștepta fără să încerce a-și ascunde nerăbdarea.

— Nu trebuie să fii supărată pe el, i-am spus eu. Și-a luat altă nevastă.

Nu a rostit nici un cuvînt. Mi s-a părut că nu a înțeles cele ce-i spusesem, așa că am repetat, dar ea m-a privit mai departe cu privirea ei împietrită, de parcă nici nu mă vedea.

Din ziua aceea s-a făcut și mai ciudată. Rămînea ceasuri întregi singură în cîmp, vorbea puțin, închisă cu totul în ea, și mă durea inima cînd o vedeam cum umblă prin casă, după treburi, abătută, cufundată într-un fel de indiferență deznădăjduită. Cu greu mai puteai recunoaște în ea fetița de altădată, gingașă și iubitoare.

Numai Selvam, pe care-l iubise totdeauna în chip deosebit, reușea să o mai facă să zîmbească, atunci cînd i se cuibărea în brațe.

Pe măsură ce treceau lunile și sarcina mea devenea mai vizibilă, Ira se îndepărta de mine, înstrăinîndu-se tot mai mult. Îi surprindeam uneori privirea întunecată și mustrătoare, îndreptată asupra mea, și nu o dată m-am întrebat dacă în acea privire nu era și ură.

În sfîrșit, copilul meu s-a născut. Era un băiat bine făcut, mai slăbuț decît fuseseră ceilalți, desigur din cauză că eram mai bătrînă acum. L-am botezat Kuti, adică „micuț", și, fiind un copil vesel și liniștit, toată lumea s-a bucurat de venirea lui pe lume. Dar nimeni nu s-a bucurat mai mult decît Ira. Schimbarea ei era cu atît mai mare, cu cît nu-i puteam găsi nici o explicație. La început îmi fusese teamă că nu o să vrea nici măcar să-l vadă, iar acum se purta cu el ca și cînd ar fi fost copilul ei. Nu mai era atît de întunecată, fața i se înviorase, și-și recăpătase parcă și prospețimea tinereții.

— Fata noastră e din nou cum a fost, mi-a spus într-o zi Nathan. Am auzit-o cîntînd ca o păsărică.

— Iubește copilul, și asta îi face bine, i-am răspuns eu, dar nu știu ce o să mai fie cu ea în viitor.

— Tot timpul trebuie să te frămînți! mă mustră el. Nu este o binefacere că se simte din nou tînără și nu trebuie oare să fim recunoscători pentru asta?

Ce știa el! Un bărbat nu poate înțelege prea multe. Cum aș fi putut să nu mă frămînt? Bani nu aveam să-i lăsăm. Cine o să se îngrijească de ea după ce noi o să murim și băieții au să se ducă fiecare pe la casele lor, cu familiile lor? Dacă ar fi avut zestre, poate că s-ar fi putut mărita din nou, dar fără zestre nici un bărbat nu se mai uita la ea. Nu mai era nici fecioară, și, pe deasupra, se mai știa despre ea că nici copii nu face.

Bătrîna Granny a fost deosebit de îndurerată de felul în care sfîrșise căsătoria Irei. Ea fusese aceea care mijlocise căsătoria și, deși abia se mai ținea pe picioare de bolnavă ce era, a găsit totuși că e de datoria ei să vină să mă vadă.

Îmbătrînise mult de cînd nu o mai văzusem. Mergea încet, oprindu-se la fiecare pas, ca să-și adune

parcă puterile pentru pasul următor. Mîinile îi tremurau abia văzut, ca fluturarea neliniştită a unei albine pe o floare.

— Dumneata nu ai nici o vină, aşa cum nici fata nu are, şi nici bărbatul ei, i-am spus eu. Aşa a fost să fie. Sigur că plăcut nu-mi este să mă gîndesc la viitor.

— De ce te temi ? întrebă bătrîna. Nu sînt şi eu singură ? Şi uite că o scot la capăt.

Şi mi-am adus atunci aminte că, aşa bătrînă cum era, stătea pe stradă toată ziua, în faţa unor saci de iută cu nuci şi zarzavaturi de cîteva *annas*. Gîndindu-mă că Ira ar putea ajunge şi ea acolo, am tăcut.

— Nimic nu este de neîndurat, continuă ea, privindu-mă cu ochii ei vicleni. Cu toate te obişnuieşti.

Într-adevăr, te obişnuieşti cu orice. M-am obişnuit cu mirosul şi zgomotul tăbăcăriei care nu mă mai supără. Am văzut cum vuietul oraşului a înghiţit farmecul domol al satului şi nu mă mai doare. Aşa încît, acum, începeam să accept viitorul, cu tot cu soarta Irei, şi nu mă mai gîndeam la el. Numai uneori, cînd eram prea istovită, sau în timpul somnului, cînd nu mă mai puteam supraveghea, mă revoltam, protestam, respingeam această tristă realitate.

CAPITOLUL XII

O dată pe săptămînă tăbăcăria nu lucra, şi în ziua aceea Arjun şi Thambi se duceau şi ei să ajute la munca cîmpului, ceea ce lui Nathan îi făcea mare plăcere. Îi plăcea să-şi vadă băieţii lîngă el, să-i înveţe cum să are, cum să semene, să secere, sau să pună răsaduri, să deosebească rădăcinile sănătoase de cele putrede, buruienile de tulpinile de orez şi cum să irigheze sau să dreneze terasele de orez. Ni-

meni nu îl întrecea în treburile astea, şi cred că se simţea într-adevăr fericit să poată împărtăşi fiilor săi tot ceea ce ştia, deşi, la rîndul lor, ei erau mai pricepuţi în alte lucruri şi ştiau să citească şi să scrie mai bine decît oricare din oraş.

În restul zilelor săptămînii, lucrau la tăbăcărie. Plecau îndată după răsăritul soarelui şi nu se întorceau decît pe înserat.

Pe măsură ce-au crescut, li s-a mărit şi salariul, primeau cîte o rupie de zi, şi totdeauna cîştigul lor intra întreg în casă, nu-şi opreau, cum făceau alţi băieţi de seama lor, bani pentru jocuri de noroc sau dezmăţ.

Le pregăteam în fiecare dimineaţă prînzul, pe care şi-l luau cu ei — orez fiert, *dhal* sau legume — iar seara, cînd veneau, găseau apă de orez şi peşte uscat, uneori puţin lapte acru, sau chiar cîteva banane, pe care nu le mai vindeam, ci le păstram pentru ei. Din banii pe care mi-i dădeau, trebuia să le cumpăr însă şi haine, la lucru erau obligaţi să poarte cămăşi peste şorţul care le încingea şalele şi turbane roşii pe cap. Aşa că, dacă într-adevăr aveam stomacul plin şi eram bine îmbrăcaţi, nu-i mai puţin adevărat că nu ne mai rămîneau prea mulţi bani, şi speranţa mea de a pune ceva deoparte pentru Ira se spulbera văzînd cu ochii. În cele din urmă, după ce s-a irosit cu totul, mi-am recăpătat liniştea şi m-am simţit mai împăcată.

Dacă nu avea de lucru la cîmp, Nathan mergea cu mine la piaţă. Asta se întîmpla însă atît de rar, încît era întotdeauna un eveniment pe care căutam să-l folosim în chip cît mai plăcut, ducîndu-ne şi pe la tăbăcărie să ne vedem băieţii. Ieşeau de obicei la ora prînzului ca să mănînce ; atunci profitam şi noi, şi stăteam cîteva minute de vorbă cu ei, în timp ce-şi mîncau orezul sau legumele, bucurîndu-se de repaos. Dar într-o dimineaţă blîndă şi senină, în care se abătuse doar un pic de ploaie, cînd ne-am dus la tăbăcărie am găsit porţile închise, iar de jur împrejurul gardului de fier, numai paznici.

Nici la prînz, nici după-amiază nu s-a ivit nici un muncitor. Mi-am luat în cele din urmă inima în dinți și l-am întrebat pe unul dintre paznici ce s-a întîmplat. Așa cum arătau, în uniformă și cu o bîtă în mînă, mărturisesc că îți trebuia curaj ca să-i întrebi ceva.

Posac, primul m-a repezit scurt:

— Pleacă! N-am timp de pierdut cu palavragеoaice.

Al doilea a continuat să se joace nepăsător cu bîta. Nu știa nimic, nu voia să spună nimic.

Am ajuns și la al treilea, un om înalt, voinic, care s-a uitat de sus la mine și s-a îndurat în sfîrșit să-mi spună că din cauza unor tulburări care au avut loc în fabrică, muncitorii nu au voie să iasă în curte, nici măcar ca să mănînce.

Mi s-au muiat genunchii.

— Ce fel de tulburări? am bîlbîit eu. Sînt amestecați și fiii mei? A dat din cap că nu știe.

Nathan era în spatele meu. M-am sprijinit de brațul lui și am plecat. Tîrziu, după o așteptare ce mi s-a părut că nu se mai termină, au venit în sfîrșit și ei, mult după ce se înnoptase. Arătau ca niște oameni maturi, frămîntați, deși unul dintre ei nu împlinise încă douăzeci de ani.

— Ce s-a întîmplat? i-am întrebat noi tremurînd.

Noi tot copii îi socoteam, dar ei crescuseră deodată, devenind parcă mai vîrstnici decît noi.

— Necazuri, au spus ei. Am cerut să ne mărească salariile, și pentru asta ne-au tăiat repaosul de mîncare.

Le-am pus pe masă niște pește uscat și cîteva turte de orez, din care au început să înfulece înfometați.

— Ați cerut mai mulți bani? am spus eu. Pentru ce? Nu vă plătește destul de bine?

— Pentru ce? repetă unul dintre ei. Ca să putem mînca pe săturate, ca să ne putem căsători și să avem cu ce ne hrăni fiii care au să se nască.

Celălalt spuse și el:

— Nu, nu ne plăteşte îndeajuns.

Nu am ştiut ce să le răspund, îmi părea că am în faţa mea nişte bărbaţi străini. După o clipă de tăcere, Nathan a spus că noi nu ne pricepem, şi că mai bine e să nu ne amestecăm. M-a luat apoi de mînă şi, împreună, am ieşit. Faţă de băieţi a rămas acelaşi, blajin şi înţelegător.

În apa liniştită a vieţii noastre, fusese însă aruncată prima piatră.

Cînd mă gîndesc la tot ce s-a petrecut, mă întreb mereu cum a fost cu putinţă ca pînă în acea zi blestemată să nu ne dăm seama de toate cîte se urzeau în jurul nostru. Nici un zvon, nici o şoaptă nu a ajuns pînă la noi despre adunările care se ţinuseră şi la care amîndoi băieţii mei vorbiseră. Nu a răzbătut pînă la noi nimic din toate frămîntările care au urmat, nici despre ameninţările patronilor tăbăcăriei, ai celor patru patroni pe care îi avea acum. Despre toate acestea am auzit abia mai tîrziu.

Pe urmă, într-o bună zi, fiii mei nu s-au mai dus la lucru.

— Şi nu o să ne ducem decît atunci cînd vor împlini cererile noastre, mi-a spus Thambi.

— Toţi muncitorii au lăsat lucrul. Nu cerem de pomană, sînt drepturile noastre.

— Şi cum o să-i puteţi obliga? i-am întrebat eu. Nu sînt ei stăpînii? În locul fiecăruia dintre voi, cei care aţi lăsat lucrul, pot să găsească alţi trei care abia aşteaptă.

— O să vedem, răspunse el răstit, iar eu nu am îndrăznit să mai adaug ceva.

A trecut aşa o săptămînă. Proprietarii tăbăcăriei au convocat pe toţi muncitorii şi au ameninţat că cei care nu se întorc la lucru vor fi înlocuiţi. Fiii mei au venit acasă de la adunarea aceea şi mai tăcuţi, dacă cineva poate fi mai tăcut decît fuseseră ei pînă atunci. Încercarea lor nu izbutise. În dimineaţa următoare, tăbăcăria lucra din nou cu tot personalul. O bună parte din muncitori se întorsese la

lucru, iar ceilalți au fost repede înlocuiți cu alții care de-abia așteptau să capete muncă.

Pînă atunci, nădejdea și înfierbîntarea luptei îi susținuseră pe Arjun și pe Thambi. Acum, însă, nu mai simțeau decît amărăciune.

— Oamenii nu or să învețe niciodată, spuse Arjun furios. Or să putrezească înainte de a învăța ceva.

Oamenii nu or să învețe niciodată! Și Kenny spusese la fel și nici pe el nu-l înțelesesem. Așa cum spun și fiii mei acum și eu tot nu-i înțeleg. Ce trebuia să învățăm? Să învățăm să luptăm împotriva unor puteri prea mari pentru noi? Ce rost ar avea? Mai poți pierde și puținul pe care îl ai. Ce rost are să lupți dacă de la început știi care va fi sfîrșitul? Mă gîndeam singură în fel și chip, dar tot nu găseam răspuns la toate aceste întrebări. M-am gîndit că poate Nathan o să mă lămurească, dar el era și mai nedumerit decît mine.

Desigur, nu era vorba numai de noi, de familia noastră. În aceeași situație erau și mulți alții, printre ei și Kali. A venit într-o zi să mi se plîngă de tristul sfîrșit al acestei întîmplări:

— Acum am de hrănit încă două guri, se jelui ea. Numai unul dintre cei trei fii ai mei a fost mai cuminte și s-a dus înapoi. Nu știu ce o să se aleagă de noi, fiindcă pămîntul nu ne poate hrăni pe toți. Numai scrisul și cititul sînt de vină spuse ea, învinuindu-mă cu privirea și arătîndu-mă cu degetul. Nu am spus eu că din asta nu o să iasă nimic bun? Acum uită-te în ce încurcătură ne-au băgat fiii tăi!

— Din această încurcătură poți ajunge la o viață mai bună. Cît despre copii ca ai dumitale, care s-au vîndut mai ieftin ca gunoiul, începu Thambi cu voce aspră...

— Vorbește cuviincios, am strigat eu, dacă nu...

În clipa aceea a intervenit însă Nathan, atît de furios, încît m-am speriat.

— Ajunge! strigă el. Prea multă vorbărie. Copiii noștri au să facă cum cred ei de cuviință, și nu ca să tragem noi foloase. Nu este destul că suferă ei?

I se umflaseră vinele de pe frunte. Nu-l văzusem niciodată atît de supărat. Kali a plecat, apoi au plecat şi bărbaţii, tatăl şi fiii, şi m-au lăsat singură, mai nedumerită ca oricînd.

Nathan hrănea acum din nou toată familia, iar noi aproape că şi uitasem viaţa bună pe care o dusesem un timp. Rezervele de grîu pe care le făcusem începură să scadă, cu toate că mă străduiam să fiu cît mai econoamă. Din fericire, se apropia timpul secerişului şi gîndeam că numai el o să ne salveze.

Arjun şi Thambi se duceau acum din ce în ce mai des la oraş. Se duceau şi veneau de acolo oricînd voiau, fără să pomenească ceva despre treburile lor, iar eu sufeream în tăcere, deşi ştiam că aşa cum erau, fără bani, nu puteau să se apuce de rele. Sufeream fiindcă vedeam bine că nu le pot fi de nici un folos.

Într-o dimineaţă, pe cînd întindeam nişte rufe, l-am văzut pe Selvam venind într-o fugă, aprins la faţă şi agitat.

— Bate *tam-tam*-ul, anunţă el într-un suflet... Sînt o mulţime de toboşari şi îi cheamă pe bărbaţi.

Mi-am lăsat rufele, m-am uitat la el şi deodată mi s-a strîns inima. Retrăiam o întîmplare de mai demult, şi parcă între cea de azi şi cea de atunci ar fi fost o legătură. Atunci nu Selvam, ci Arjun venise, tot aşa în fugă, să ne spună nu despre *tam-tam*, ci despre nesfîrşitul şir de căruţe trase de boi, care aduceau pînă la ultima cărămidă pentru tăbăcărie. Simţeam că ameţesc şi mi-am acoperit ochii cu mîna.

— Vino să vezi ! Hai, vino repede, mă tot îndemna copilul, atît de grăbit să se întoarcă, încît nici nu a observat gestul meu. Era atît de emoţionat şi repeta povestea cu atîta plăcere, încît în cele din urmă toţi ceilalţi fraţi se adunară în jurul lui să-l asculte. De mine uitaseră.

După ce au plecat, cu Selvam în frunte şi s-a făcut linişte, a ajuns pînă la mine sunetul înăbuşit

și îndepărtat al tobelor care chemau stăruitor. M-am gîndit că dacă e vorba de ceva care mă privește și pe mine, o să aflu destul de curînd, iar dacă nu, e mai bine să-mi scutesc un drum... Cu asemenea gînduri am încercat să-mi potolesc temerile.

— Caută muncitori, spuse Arjun, fără să-și ridice privirea. Pentru noi ar putea să fie un prilej minunat.

Arjun și Thambi, care veniseră tîrziu din oraș, după ce se înnoptase, nu se culcaseră încă. De altfel, ca și Nathan și cu mine. Ceilalți dormeau însă de mult.

— Plătesc bine, adăugă Arjun. Ar fi bine să avem din nou de lucru. Pînă la urmă, foamea și lipsa de lucru te demoralizează.

— Dar din cîte am auzit, spuse Nathan, nu caută muncitori pentru aici, ci pentru insula Ceylon.

— Da. Pentru plantațiile de ceai din Ceylon.

— Poate că nu o să vă pricepeți la o asemenea muncă.

— O să ne învețe ei, așa au spus.

— Și drumul cine o să vi-l plătească? Este o distanță destul de mare, de mai multe sute de mile.

— Cam așa. Dar asta îi privește tot pe ei.

Văzînd că hotărîrea lor este luată, Nathan nu a mai spus nimic, dar eu, eu cum puteam să-i las să plece, fără să mă lupt să-i opresc, pe ei, care erau carne din carnea mea și sînge din sîngele meu?

— Făgăduieli, am spus eu. Vorbe goale. Cine o să-i oblige să le țină? Și ce li se poate întîmpla dacă nu au să le respecte?

— Au nevoie de muncitori, răspunse Arjun tăios. Propriul lor interes are să-i facă să-și țină promisiunile.

— Ce te atrage acolo? am spus eu. Banii? Deși nu-i avem, ține minte că nu banii sînt totul.

— Nu sînt totul, dar au un rol important în viață, mi-a răspuns el cu răbdare, după cum și munca

își are rolul ei. Aici ce putem face ? Nu avem cu ce să cumpărăm sau măcar să luăm în arendă o bucată de pămînt. Să ne pierdem tinerețea înfuriindu-ne împotriva unor lucruri pe care nu le putem schimba ?

— Desigur că nu asta vreau, am spus eu, dar Ceylonul este atît de departe, și oamenii de acolo sînt altfel decît noi. Cum o să vă descurcați ?

— Nu mai rău decît aici. Mai rău decît aici nu poate fi.

Fitilul abia mai pîlpîia. În coaja de nucă de cocos pe care o foloseam ca opaiț, mai rămăseseră doar cîteva picături de ulei, și altul nu mai aveam. Am rămas pe întuneric.

Istovită, am mai încercat încă o dată să-i înduplec.

— Dacă plecați, nu o să vă mai întoarceți, am strigat eu. Drumul costă sute de rupii și niciodată nu o să aveți atîția bani.

Am început să plîng cu lacrimi fierbinți și amare, pe care nu le mai puteam stăvili, ca și cînd în ființa mea cea mai adîncă s-ar fi deschis deodată un nesecat izvor al durerii. Ca să mă liniștească, mi-au vorbit blînd, domol, ca unui copil pe care vrei să-l mîngîi ; îmi spuneau cît aveau să cîștige, și că într-o bună zi se vor întoarce acasă. Totul nu era însă decît o sărmană amăgire, ca despărțirea să pară mai ușoară.

Au plecat în zori, cînd încă nu se luminase bine, fiecare doar cu cîte o legăturică de mîncare în mînă, după ce au sărutat mai întîi picioarele lui Nathan, apoi pe ale mele, iar noi am întins mîinile deasupra capetelor lor, binecuvîntîndu-i.

Știam că nu o să-i mai văd niciodată.

— Au crescut, spuse Nathan. Vrei să-i ții tot timpul pe lîngă tine ?

— Nu, am oftat eu sleită. Desigur că fiecare trebuie să meargă pe drumul lui, mă doare însă numai că aceste drumuri sînt prea îndepărtate. Doi au plecat, acum pleacă și al treilea, și nu ca să

lucreze pămîntul, ca toți cei din neamul nostru, ci ca servitor, ceea ce nu a fost niciodată. Ce știe el despre munca asta?

— Are să învețe, mi-a răspuns răbdător Nathan. Este destul de isteț și are să învețe repede. Ar trebui să fii fericită că nu se duce departe, în două zile de drum poți să ajungi la el, și intră la o casă bună. Kenny însuși ți-a spus că ar trebui să fii recunoscătoare că l-a recomandat acolo pe fiul nostru.

— Îi sînt într-adevăr recunoscătoare, dar glasul meu suna jalnic, fără putere. A făcut multe pentru noi.

— Te gîndești prea mult, spuse Nathan, și numai la necazuri, nu și la bucuriile pe care le avem. Uită-te la ogoarele noastre, nu sînt frumoase? Cîmpul este verde, și în curînd au să se coacă grînele. O să avem o recoltă bună anul acesta. O să fie belșug.

M-a tras cu sila afară, la soare, și ne-am așezat amîndoi pe pămîntul acela negru, care făcea parcă una cu noi, și ne-am uitat la ogoarele de orez, care se întindeau cît vedeai cu ochii, bogate și verzi... Erau într-adevăr frumoase, în aerul răcoros și limpede. O adiere abia simțită trecea din cînd în cînd prin orezul înalt, făcîndu-l să se legene domol, cu un foșnet ușor. Uneori zburau pe acolo pescărușii, care săgetau printre lăstarele de orez ca să prindă pești. Mai erau și păsări de orezărie, iar alteori, în locurile mai puțin adînci ale rîului, vedeai stîrci de baltă, cu un colorit de o frumusețe parcă nepămîntească, pășind greoi prin stuf.

Tăbăcăria, care se instalase aproape de acele locuri, izgonise însă toate păsările. Doar ciorile și uliul, sau alte păsări lacome să scormonească în gunoaiele din oraș, mai veneau pe acolo. Uneori trecea în zbor cîte o *pal-pitta* care scotea un strigăt răgușit și, spre bucuria copiilor, lăsa să-i cadă cîte o pană de un albastru închis.

Nathan s-a dus și a cules cîteva fire verzi de orez pe care mi le-a întins.

— Uită-te cît de drepte și de tari sînt, și ce sănătoase ! Vezi, s-a și întărit bobul.

Am luat spicele de orez din mîinile lui, am dat deoparte frunzulițele mici, printre care, în coaja ce-l apăra, se ascundea bobul de orez, destul de mare ca să poată fi văzut. Era alb, luminos, și în el stătea viața noastră.

— Are să fie o recoltă bună, repetă el cu ardoare. O să avem cu ce plăti proprietarului, o să avem ce mînca și o să putem pune chiar și ceva deoparte. S-ar putea să izbutim să strîngem destui bani, ca să ne ducem să-l vedem pe fiul nostru. Nu o să fie bine ?

Încerca în felul acesta să mă încurajeze și, într-un fel, a reușit, am început să ne gîndim împreună cu plăcere la strîngerea recoltei, la culesul dovlecilor care se coceau pe vreji, la bucuria pe care o s-o facem fiului nostru cînd o să ne vadă, și sumedenie de alte planuri.

Nu peste mult timp a sosit Kenny cu vești de la cel de-al treilea fiu al meu. Mi-a spus că îi merge bine, că stăpînul lui era foarte mulțumit de cum lucra, că era bine îngrijit și nu trebuia să fim îngrijorați. Mi-a mai spus că o să-mi scrie în curînd.

— Sînteți foarte bun că v-ați ostenit să veniți și să-mi spuneți toate acestea, i-am mulțumit eu. De altfel, totdeauna ne-ați ajutat pe mine și pe ai mei.

— N-am făcut mare lucru, mi-a răspuns. Voi cereți atît de puțin !

M-am uitat la el, cum ședea în coliba noastră, cu fața lui lungă și obosită, cu ochii de culoarea aripei de pescăruș. Își ducea zilele în mijlocul nostru, care nu eram din neamul lui și într-o țară care nu era a lui, și, deodată, am simțit nevoia să-l întreb dacă era într-adevăr singur.

— Singur ? Nu sînt niciodată singur. Nu vezi cîtă lume așteaptă întotdeauna la ușa mea ? M-ai văzut vreodată fără cineva după mine ?

— Nu în felul acesta m-am gîndit, am spus eu, așteptîndu-i în tăcere răspunsul.

Nu mi-a răspuns pe dată. I-am văzut trăsăturile feței încordîndu-i-se și m-am speriat că întrebarea mea l-a supărat. Cine m-a pus să vorbesc ?... Tăcerea s-a lăsat între noi și mai grea. În sfîrșit, s-a uitat la mine și mi-a spus :

— Mă miră că nu m-ai întrebat asta mai demult. Te cunosc doar de atîția ani, încă din casa mamei tale.

În clipa aceea m-am gîndit că nu-l întrebasem niciodată pentru că nu îndrăznisem, pentru că privirea lui punea stavilă oricărei apropieri și pentru că întregul lui fel de a fi nu lăsa loc pentru asemenea discuții.

— Am vrut de multe ori să vă întreb, am spus eu cu stîngăcie, dar nu e treaba mea să pun întrebări. Veniți și plecați, și acest lucru vă privește numai pe dumneavoastră. Nu știu ce mi-a venit să vă întreb acum.

— Totuși, pentru că m-ai întrebat, am să-ți spun. Am și eu angaralele pe care în mod obișnuit le are orice om, adică soție, copii, casă, care ar fi dorit să mă încătușeze ; dar eu am rezistat, de aceea sînt singur. Cît despre sosirile și plecările mele, sînt liber să fac ce vreau. Nu sînt oare eu propriul meu stăpîn ? Lucrez pentru voi cînd simt nevoia să o fac... plec cînd mă scot din sărite neroziile, prostia voastră și veșnica voastră sărăcie rușinoasă. Nu vă pot suporta decît în doze mici.

Nu mai știam ce să spun, dar, nu știu cum, nu mă simțeam jignită. Rostise vorbe grele, dar nu țineam seama de ele fiindcă erau spuse de un om atît de cumsecade. Vorbele erau aspre, dar știam că cel care le rostise era un om bun, care făcea numai bine în jurul lui.

— Ți-am spus toate astea într-un moment de sminteală, a zîmbit el amar. N-aș vrea să le mai repeți și altora.

— Nu am fost blestemată cu o limbă clevetitoare, m-am necăjit eu. Nu o să spun nimănui ce am auzit.

— Niciodată. Ai înțeles ?

— Am înțeles.

S-a ridicat, și, fără să mai scoată o vorbă, a plecat, ca de obicei, cu pașii lui mari și grăbiți, puțin adus de spate. Era o fire ciudată, pe care nu o puteam înțelege decît în parte. Parcă întreaga lui ființă era făcută din jumătăți de întuneric și de lumină, și de aceea nu-l puteai cunoaște cu adevărat.

CAPITOLUL XIII

În anul acela a fost iarăși secetă. Au trecut o săptămînă, două, fără strop de ploaie. Priveam tot timpul cerul neîndurător, care rămînea senin, albastru și nepăsător la suferințele noastre. Ne-am aruncat la pămînt și ne-am rugat. Am dus zeiței mele în dar un dovleac și cîteva boabe de orez și am plîns la picioarele ei. Mi s-a părut că se uită compătimitor la mine și am plecat îmbărbătată, dar de plouat tot nu a plouat.

— Poate mîine o să plouă, spuse soțul meu. Încă nu ar fi prea tîrziu.

Am ieșit afară și am cercetat cerul. Era senin și frumos, mult prea frumos, nici un nor nu-i tulbura albastrul. Și atîția alții s-au uitat la cer și, ca și noi, au murmurat desigur :

— Poate mîine o să plouă.

Dar zilele treceau una după alta, și ploaia tot nu venea. Acum Nathan încetase să mai spună că poate o să plouă a doua zi. Doar o licărire de speranță, care dăinuia cu încăpățînare, îl mai făcea ca în fiece zi să iasă în zori și să cerceteze cerul, căutînd, așteptînd un cît de mic semn de ploaie.

Pe ogoare apa scădea din zi în zi, iar spicele firelor de orez se plecau din ce în ce mai tare. Rîul secase, pînă devenise un pîrîiaș, iar fîntîna era uscată ca un os. Curînd, spicele de orez au început să capete o culoare cafenie la vîrf. Chiar în timp

ce ne uitam la ele, pata se întindea ca o boală nemiloasă, ucigînd verdeața care pentru noi însemna viață.

A venit vremea strînsului recoltei, dar nu a fost nimic de strîns. Orezul care înghițise toată munca noastră zăcea acum în grămezi veștede și nefolositoare.

A venit și Sivaji să încaseze dreptul stăpînului său, și l-am văzut cum s-a întunecat la față cînd și-a dat seama de prăpăd. Sivaji avea un suflet bun și ne dorea numai binele.

— Anul ăsta nu s-a făcut nimic, grîul nu a dat nici măcar în spic, i-a spus Nathan.

— Dar ai lucrat pămîntul pentru care te-ai obligat prin contract să plătești atîția bani și atîta orez, i-a răspuns Sivaji. Acestea sînt datorii la care te-ai angajat și trebuie să le încasez. Nu pot să plec cu mîinile goale.

Umerii lui Nathan s-au lăsat în jos, lipsiți de vlagă. Arăta obosit și descurajat. M-am dus lîngă el. Ira și băieții s-au ghemuit și ei pe lîngă noi, ca și cînd ar fi vrut să ne apere.

— Nu am nimic, spuse din nou Nathan. Nu vezi că tot ce este pe cîmp s-a uscat? De arșiță a secat și rîul.

— Contractul însă rămîne contract, altminteri... altminteri nu ți-ar fi arendat pămîntul.

— Și ce vrei să fac? Ultima recoltă a fost și ea destul de slabă și nu am avut de unde pune deoparte.

Lui Sivaji îi era parcă greu să se mai uite în ochii noștri.

— Asta vă privește pe voi. Eu trebuie să fac ce mi se poruncește.

— Atunci cum rămîne?

— Dacă nu ai cu ce să plătești, o să dea pămîntul altcuiva.

— Să plecăm de pe pămîntul acesta după atîția ani? Și unde să ne ducem? Cum o să trăim?

— Nu mă întreba pe mine. Eu nu fac altceva decît să îndeplinesc poruncile ce mi s-au dat.

Nathan rămăsese în fața lui, năduşind şi tremurînd.

— Păsuieşte-mă pînă la recolta viitoare, se mai rugă el umil. O să plătesc atunci într-un fel sau altul.

— Plăteşte acum măcar jumătate, răspunse Sivaji, şi o să încerc să aranjez aşa cum doreşti.

Vorbise repede, ca şi cînd i-ar fi fost teamă să nu-i pară rău de cele ce spusese, şi plecă apoi grăbit, înainte ca bărbatul meu să fi consimţit.

— Nu-i nici pentru el o treabă uşoară, am spus eu. Are şi el o răspundere ca şi noi.

— De aceea şi sînt angajaţi oameni ca el, ca să-i scutească pe stăpîni de astfel de treburi neplăcute, mi-a răspuns Nathan cu amărăciune. În felul ăsta proprietarul ne poate smulge banii, fără să-i pese de mizeria pe care ne-o pricinuieşte. Pentru că oricui i-ar veni greu să vadă cum moare de foame semenul lui, cu nevasta şi cu copiii, şi poate că nu i-ar mai trebui cîştigurile obţinute în felul acesta.

A intrat în colibă şi eu m-am dus după el.

Am început să adunăm tot ce puteam vinde : cîteva oale de pămînt şi două vase de aramă, cuţitul de tablă pe care îl adusesem cu mine cînd m-am măritat, cele două cămăşi lăsate de fiii mai mari, doi *ollocki* de *dhal* şi un pumn de ardei uscaţi, rămaşi din vremuri mai bune.

— Mai bine să rămînem fără astea decît să ni se ia pămîntul, spuse Nathan. Fără ele mai putem trăi, dar dacă pierdem pămîntul, ne pierdem viaţa, şi din clipa aceea o să trebuiască să umblăm din loc în loc ca şacalii.

S-a uitat o clipă la ceea ce aveam de vîndut şi s-a străduit să spună ceva, dar parcă n-a putut. A încercat din nou să vorbească, şi pînă la urmă a izbutit să rostească cu glas înăbuşit :

— Trebuie să vindem şi boii. Altminteri tot nu o să ne ajungă.

Dar chiar după ce am adăugat și boii și am socotit totul la un loc, de mai multe ori, tot nu ne ieșea destul.

— Mai am și cîteva *sari*-uri, am spus eu. Sînt bune, aproape noi. Trebuie să le vindem și pe acelea.

Am scos *sari*-ul cel roșu, în care m-am căsătorit atît eu, cît și fiica mea, și *sari*-ul și *dhoti*-ul cumpărate pe vremea cînd Thambi lucra la tăbăcărie. Am făcut o legătură din toate și am plecat.

— Ah, Rukmani, mă întîmpină fățarnic Biswas. Ce vînt te aduce pe la mine? Nu te-am văzut de mult și tot de mult nu am mai mîncat nici unul din fructele tale gustoase. Le aduci cumva în legătură?

— Nu, am răspuns eu scurt, deoarece vocea lui mă întărîta întotdeauna. Pămîntul este scorojit, și tot ce am semănat s-a dus. După cum știi, nu a plouat.

— Da, da, da, spuse el, iscodindu-mă cu ochii lui șireți. Trăim vremuri grele.

„Pentru tine nu sînt grele, mă gîndeam eu. Tu te îmbogățești de pe urma nenorocirilor altora."

— Avem nevoie de bani pentru pămînt, am spus eu. Vreau să-ți vînd două cămăși de care fiii mei nu mai au nevoie, fiind plecați, două *sari*-uri pe care nu le port și acest *dhoti* al soțului meu. Cele două *sari*-uri sînt foarte frumos lucrate și nu au fost purtate decît de două ori.

Le-am scos și le-am așezat în fața lui.

El a pipăit materialul bogat, l-a măsurat între degetul cel gros și degetul mic, a tras în sus firele de argint să le cerceteze mai îndeaproape, a pus cămășile în bătaia luminii și s-a uitat prin ele să vadă dacă nu sînt uzate.

— Și cît vrei pentru astea?

— Dumneata trebuie să spui cît îmi dai.

— Spune-mi întîi cît ceri și am să văd ce pot să fac.

— Atît cît ne trebuie ca să plătim arenda.

— Cît este arenda?

— Asta e treaba mea.

A tăcut cîteva clipe, iar eu, pierzîndu-mi răbdarea, i-am spus :

— Spune-mi dacă eşti dispus să le cumperi, dacă nu, mă duc cu ele în altă parte.

— Întotdeauna eşti grăbită, mă mustră el cu glasul lui prefăcut şi linguşitor. Totuşi cred că de data asta ai să fii la bunul meu plac, Rukmani.

— Nu înţeleg ce vrei să spui, am răspuns nedumerită. Mulţi ar fi bucuroşi să cumpere un material atît de bun.

— Nu cred, spuse el. Nu cred, pentru că, vezi tu, au mai venit la mine şi alte neveste, aşa cum ai venit şi tu, şi au plecat, aşa cum mă ameninţi şi tu, şi cu toate acestea au trebuit să se întoarcă tot la mine, fiindcă în vremurile astea grele nimănui nu-i mai dă mîna să cumpere asemenea lucruri.

— Cum fără îndoială dumitale îţi dă mîna, am spus eu cu dispreţ.

În aceeaşi clipă mi-a venit o idee şi am adăugat :

— Nu-i nimic. Dacă nu-mi plăteşti un preţ bun, am să duc *sari*-urile în altă parte. Le duc unei musulmane, nevasta unui funcţionar de la tăbăcărie, pe care o cunosc şi care o să le cumpere, aşa cum a mai cumpărat şi înainte.

— Desigur, a spus el, puţin descumpănit. Bine, Rukmani, fiindcă facem de multă vreme afaceri împreună şi pentru că eşti o femeie deşteaptă pe care o admir mult, am să-ţi dau treizeci de rupii. Nimeni nu poate fi mai cinstit.

— Eşti departe de a fi cinstit, i-am răspuns eu. Nu iau nici o *pie* mai puţin de şaptezeci şi cinci de rupii. Dacă vrei, bine, dacă nu, nu.

Mi-am strîns repede lucrurile, prefăcîndu-mă că mă duc spre uşă. Credeam că o să mă cheme înapoi, căci de fapt nu ştiam unde m-aş fi putut duce în altă parte. Mă mîngîiam că dacă nu mă cheamă înapoi, cum cu treizeci de rupii nici pe departe nu puteam acoperi nevoile noastre, rămîneam cel puţin cu *sari*-urile.

Dar cînd am ajuns la uşă, Biswas m-a chemat înapoi.

— Bine, Rukmani. Îţi dau cît ceri numai ca să te ajut.

Am aşteptat. A dispărut în odaia de alături. şi după cîteva minute s-a reîntors cu o faţă parcă şi mai acră şi cu o punguliţă de piele plină cu bani. A tras de capetele şnurului şi a scos mai multe bancnote şi piese de argint, pe care le-a numărat de două ori, ca să fie sigur că nu a greşit.

— Un preţ ca ăsta nu se dă întotdeauna, spuse el, întinzîndu-mi banii. Să nu uiţi niciodată că te-am ajutat la nevoie.

Mi-am strîns banii fără să-i răspund şi am plecat mai sprintenă decît venisem.

Cînd s-a întors şi Nathan, după ce vînduse oalele şi cratiţele, proviziile şi boii, am pus toţi banii laolaltă şi i-am numărat. Erau cu totul o sută şi douăzeci şi cinci de rupii, adică nici măcar jumătate din ce aveam de plătit.

— Mai avem şi seminţele, îşi aminti Nathan. Trebuie să le vindem şi pe astea.

— Şi la recolta viitoare ce o să facem? am întrebat eu. Dacă vindem seminţele, ce nevoie mai avem de pămînt? Cu ce să însămînţăm pentru o nouă recoltă?

— Mai bine să nu ai seminţe, decît să nu ai pămîntul în care să le semeni. Seminţele sînt mai uşor de cumpărat. Poate mai cîştig şi eu cîteva rupii, sau poate că unul dintre băieţi...

„Cum? m-am revoltat eu în mine... Cum? Nu încearcă fiul nostru în fiecare zi să intre la tăbăcărie, şi nimeni nu se uită la el din cauza celorlalţi doi fraţi ai lui? Şi tu, omule, cum crezi că ai să izbuteşti, cînd sînt atîţia tineri care putrezesc fără lucru !?"

— E o diferenţă de numai cîteva rupii, am spus eu. Să nu ne sacrificăm viitorul pentru nevoile noastre de-acum.

— Ce altceva putem face? strigă el. Crezi că sînt orb şi nu văd, sau sînt aşa de nerod să-mi în-

chipul că recolta se obține fără sămînță ? Crezi că sînt nebun pentru că....

Știam că nu striga la mine, ci vorbea așa furios numai pentru că eram siliți să alegem o ieșire atît de deznădăjduită. Deși știam lucrul acesta, mi s-a pus totuși un nod în gît și nu mi-am mai putut stăpîni lacrimile.

— Să încercăm să trăim cu nădejdea în viitoarea recoltă, am spus eu plîngînd în hohote.

— Bine, bine, exclamă Nathan istovit. Să încercăm atît cît putem. S-ar putea ca din cauza sărăciei noastre să fim azvîrliți de pe pămîntul pe care îl lucrăm, dar nu-i nimic ! Fac orice numai să nu te mai aud bocind. Acum pleacă și nu mă mai mînia.

„E îngrijorat și amărît, m-am gîndit eu, încercînd să-mi stăpînesc plînsul. L-au înnebunit necazurile și numai din cauza asta este atît de aspru."

Am intrat înăuntru și m-am culcat, ținînd strîns banii la sîn și, pînă la urmă, am adormit, dar nici în somn nu mi-am găsit liniștea.

Dimineața, cînd a venit Sivaji, bărbatul meu a luat banii și i-a numărat în fața lui.

— O sută douăzeci și cinci de rupii, a spus el.

— Știu, nu este nici jumătate din cît datorăm, dar asta-i tot ce am putut aduna fără să vindem sămînța pentru anul viitor.

— Și chiar dacă am fi vîndut-o, ar fi fost doar cu cîteva rupii mai mult, am adăugat eu. Lasă-ne să o păstrăm, și la anul o să plătim dublu.

— Știți bine că banii nu sînt pentru mine, răspunse Sivaji. Sînt ai altuia. Ce să-i spun cînd o să vadă că-i aduc atît de puțin ? Ați făgăduit jumătate.

— Păsuiește-ne puțin, a spus Nathan, rostind vorbele cu greutate. O să plătim totul și chiar mai mult, după viitoarea recoltă.

Stăteam amîndoi în fața lui și atîta am stăruit și atîta l-am rugat, încît, pînă la urmă, Sivaji s-a învoit să aștepte. A luat banii, a dat să plece, dar s-a mai întors o dată spre noi să ne spună cu oarecare tristețe :

— Mă port așa fiindcă n-am încotro, ce să fac, trebuie să mă gîndesc și la situația mea... Nu fiindcă îmi place să fiu rău. Vă urez belșug.

— Și dumitale, am murmurat eu, abia putînd să vorbesc, deoarece cuvintele lui mă dezarmaseră. Zeii să te binecuvînteze.

Și apoi a plecat.

Seceta a ținut atît de mult, încît am pierdut măsura timpului. Soarele nemilos a dogorît zi de zi, pîrjolind orice se străduia să crească și uscînd pămîntul pînă în adîncuri, așa că de la un timp apăruseră pe ogoare crăpături mari, ca niște răni. Verdețurile s-au ofilit, iarba a putrezit. Vitele și oile se tîrau cu greu spre rîul care nu mai era, și piereau acolo de sete ; șopîrlele și veveriţele, întinse pe pămînt, abia își mai trăgeau sufletul sub soarele nemilos.

În oraș se construise un rezervor de apă pentru muncitorii de la tăbăcărie și familiile lor, acum însă aveau voie și alții să ia apă, dar numai o anumită cantitate. Așa că, în fiecare dimineață, ne duceam la tăbăcărie și, cînd spuneam cîți sîntem, mi se dădea o jumătate de oală de pămînt cu apă, uneori ceva mai mult, după cît suflet avea cel care împărțea apa. Unele femei lacome au început însă să mintă, spunînd că au mai mulți copii decît aveau, sau neamuri care nici nu existau, și în felul acesta s-au iscat de la un timp neînțelegeri, invidie și dușmănie, deseori se auzeau și vorbe grele. Ca să se pună capăt acestei vrăjbi, s-a hotărît ca fiecare să vină singur să-și ia apa la care avea dreptul, chiar și copiii și bătrînii, astfel încît nimeni să nu mai ia pentru alții. Și, într-adevăr, așa s-au potolit certurile și minciunile, dar pentru cei lipsiți de puteri era un chin să ajungă singuri pînă acolo ca să-și ia apa.

Pînă într-o dimineață cînd, după zile și săptămîni de arșiță în care nădejdile noastre căzuseră la pămînt, ca și orezul, am văzut deodată nori care începeau să se frămînte și să se adune, prea tîrziu

însă ca să ne mai fie de vreun folos ; și peste puțin timp a început să toarne cu găleata, de parcă toată această apă ce cădea acum se răzbuna furioasă pe seceta care o ținuse atîta timp încătușată. Această ploaie năvalnică a dat pămîntului recunoscător atîta apă cîtă a putut el înghiți și chiar mai multă. În noi însă nu mai rămăsese nimic, nici măcar puterea de a ne bucura, de parcă seceta uscase în sufletele noastre pînă și rădăcinile bucuriei. Ploaia venise prea tîrziu.

CAPITOLUL XIV

Au stat ploile, pămîntul și-a închis crăpăturile adînci și cîmpul era acum reavăn și tocmai bun de semănat. Am închinat semințele noastre zeiței casei, așternîndu-i-le la picioare să ni le binecuvînteze. Apoi le-am luat și am început semănatul.

După cîteva săptămîni, semințele au început să încolțească. Au apărut primele fire gingașe, care-și făceau încetul cu încetul loc către lumină și, în curînd, am putut să începem răsăditul. Din firele acelea subțirele au crescut la început doar tulpini rare, firave și tremurătoare. S-au împlinit însă văzînd cu ochii și, în curînd, s-au prefăcut într-un cîmp întins de orez verde și stufos, care foșnea ușor în adierea vîntului. În ogorul acela, în bobul care nu se formase încă, erau viața și nădejdea noastră.

Nădejdea și teama. Două puteri care ne aplecau cînd într-o parte, cînd în alta, fără ca cineva să poată spune care din ele era mai puternică. Despre teamă nu vorbea nimeni niciodată, dar era prezentă în noi tot timpul. Plugarul trăiește mereu în umbra ei. Iar foamea este și ea mereu pe aproape, ca să-l înghiontească dacă ar încerca să-și îngăduie cumva o clipă de răgaz. Disperarea stă gata să-l cuprindă dacă șovăie. Și teama. Teama de viitorul

nesigur, teama de chinurile foamei, teama de întunecimea morții.

Cu mult înainte de recoltă, rezerva noastră de pește uscat se isprăvise. Nici bani nu aveam. Fiecare *pie* o dădusem pentru plata arendei. De vîndut nu mai aveam ce vinde. Iar din grădina pe care o lucram eu nu aveam ce scoate. În timpul secetei pierise totul, chiar și vrejii de dovleci se uscaseră, cu rădăcini cu tot.

N-am avut încotro și, în cele din urmă, a trebuit să scot din rezerva pe care o ținusem pînă atunci ascunsă în mare taină. Era doar o mică cantitate de orez, în totul cel mult zece *olloki,* pe care o ascunsesem ca să nu ne ispitească să o vindem sau să o preschimbăm pe altceva. Izbutisem să o păstrez chiar și atunci cînd, pentru arendă, ca să nu ne ia pămîntul, vîndusem totul din casă și din bătătură. Acum am scos-o afară și am măsurat-o din nou, erau exact zece *olloki.* Am împărțit tot orezul în mai multe părți egale, formînd porții mici care să ne ajungă pentru cîte o zi, și apoi le-am numărat. Erau douăzeci și patru de porții, ceea ce însemna că aproape o lună de zile nu o să murim de foame. O clipă mi-am spus că poate ne-ar ajunge și porții mai mici, dar pînă la urmă m-am hotărît să le las totuși așa. Kuti era bolnav, iar noi trebuia să fim în puteri pentru strîngerea recoltei.

Eram bucuroasă că cel puțin pentru douăzeci și patru de zile aveam ce mînca. După aceea — ei bine — dumnezeu, în mîna căruia sîntem cu toții, nu o să ne lase. Uneori gîndeam așa, alteori începeam să tremur, mă înfricoșam și nu știam ce să mai fac.

Nopțile erau cel mai greu de suportat, și nu numai pentru mine. Parcă și liniștea fugise din coliba noastră. Nathan și copiii dormeau acum neliniștiți și vorbeau prin somn, nu știu dacă din cauza foamei sau a fricii. O dată, Nathan a strigat atît de tare prin somn, sărind în sus, încît m-am speriat. M-am apropiat de el, și atunci s-a deșteptat și s-a lipit de mine.

— Nu a fost decît un vis, i-am spus eu. Dormi, dragul meu.

— Un coşmar, spuse el asudat tot. Am visat că orezul era iarăşi căzut la pămînt, bobul distrus... Ah, doamne, totul era pierdut...

Vorbea ca amorţit, lipsit de putere, de stăpînirea aceea pe care o ai cînd eşti treaz.

— Nu-ţi fie teamă, a trecut, i-am spus eu, făcînd-o pe curajoasa, ca să nu ne cuprindă spaima pe amîndoi. O să fie bine.

S-a culcat din nou şi a adormit imediat.

— Eşti o nevastă bună, a murmurat el înainte de a adormi. Nu aş fi vrut să am alta.

În sfîrşit, m-a cuprins şi pe mine un somn la fel de neliniştit, cu multe vise rele. Într-unul din ele, parcă se făcea că în coliba noastră se furişa o arătare întunecată, fără obraz, care ne lua cei zece *olloki* de orez. Ştiam că am asemenea vise numai din pricina prea marii mele îngrijorări, dar, în noaptea următoare, visul s-a repetat. Pe zi ce trecea, deveneam tot mai bănuitoare. În afară de cei din familia mea, nu aveam încredere în nimeni. Eram liniştită numai noaptea, cînd nu mai trecea nimeni pe drum. Atunci scoteam orezul, îl măsuram, îl lăsam să-mi alunece printre degete, mîngîindu-l ca o proastă. După ce scoteam cît ne trebuia pentru a doua zi, îngropam restul ; puneam jumătate din cantitatea rămasă într-o cîrpă albă, pe care o legam şi o ascundeam într-o groapă din apropierea colibei noastre, iar cealaltă jumătate o îngropam în hambar.

M-am gîndit de multe ori să mă duc la Kenny, şi chiar am încercat în vreo două rînduri. Eram sigură că el ne-ar fi ajutat, dar de cîte ori m-am dus, mi s-a spus că era plecat... Oamenii de la oraş nu-l văzuseră de săptămîni de zile. M-aş mai fi dus dacă aş fi fost în puteri, dar, slăbită cum eram, nu-mi venea de loc uşor să fac drumul pînă în oraş, dus şi întors. Dacă am fi avut vreun lucru de amanetat, poate că Biswas ne-ar mai fi împrumutat ceva bani.

Oricum, tot n-am fi putut să-i plătim nici măcar dobînzile pe care le-ar fi cerut.

Au trecut șapte zile, și șapte porții prețioase de orez s-au mîncat. În a opta zi, pe cînd fierbeam apa de orez, m-am trezit cu Kunthi.

Nu o mai întîlnisem de multă vreme, din ziua aceea în care îi văzusem pe potecă goliciunea. Acum era atît de schimbată, încît cu greu am recunoscut-o. Mă uitam la ea, și nu îmi venea să cred. Pielea feței îi era tare și lucioasă, ca și cînd ar fi fost tăbăcită, iar pe alocuri părea crăpată în cute adînci și zbîrcituri. Sub *sari*-ul ponosit îi atîrnau sînii. Trupul acela care-i fusese mîndria și puterea, își pierduse tăria și mlădierea. Din toată frumusețea ei nu rămăsese nici urmă. „Așa se întîmplă, mă gîndeam eu. De fapt, toate femeile ajung aici, mai devreme sau mai tîrziu, numai că ea a ajuns mai rău decît multe altele."

— Șezi și odihnește-te puțin, i-am spus. Ce te aduce pe la noi ?

Fără să-mi răspundă, s-a apropiat de foc și s-a uitat în oala care fierbea.

— Mîncați bine, spuse ea. Mai bine decît mulți alții.

— Nu mîncăm bine. Mîncăm, asta e tot.

— Îl mai ai pe bărbatul tău ?

— Da, desigur, am spus eu nedumerită, neînțelegînd prea bine ce vrea să spună. De ce mă întrebi ?

Ea a dat din umeri.

— Pe al meu l-am pierdut. Voiam să știu cum îți merge ție.

„A suferit, sărmana", mă gîndeam, uitîndu-mă la ea cu milă.

— N-am nevoie de mila ta, s-a înfuriat ea deodată, și nici de bărbatul meu. Trăiește și e bine, stă cu alta.

Mi-am adus aminte de bărbatul ei, era un om greoi, voinic, de nădejde, semănînd mai mult cu un bou, parcă nu-mi venea să cred că a putut face un asemenea pas. Apoi mi-am adus aminte cum o

văzusem o dată pe Kunthi, cu gura vopsită, cu șoldurile care atîțaseră atîția bărbați, unse cu ulei și parfumate și m-am întrebat dacă, după atîția ani, bărbatul ei nu descoperise în sfîrșit ce învîrtea ea. „Poate că cineva i-a deschis ochii", m-am gîndit eu continuînd să o privesc bănuitor, neputînd să-mi iau ochii de la ruina frumuseții ei.

— Zgîiește-te cît poftești, a rîs ea batjocoritor. Niciodată nu ai avut prea multă dibăcie, Rukmani.

Mi-am întors repede privirea, neștiind ce să-i spun.

— Am venit, adăugă ea, nu ca să mă vezi sau să te văd, ci doar ca să mănînc ceva. Nu am mîncat de mult.

M-am dus la oală și am amestecat fiertura. Am luat o lingură de zeamă, am turnat-o într-o ceașcă și i-am dat-o. A înghițit totul foarte repede și a pus apoi ceașca jos.

— Dă-mi și puțin orez. Nu pot să vin în fiecare zi... în situația în care mă aflu. A trebuit să aștept mult timp să fiu sigură că am să te găsesc singură.

— Orez nu am de dat, am spus eu. Trebuie să mă gîndesc la bărbatul și la copiii mei. Acum nu-i belșug.

— Totuși ai să-mi dai și orez, mi-a răspuns ea. Dacă rabd de foame nu am să mai arăt niciodată ca înainte. Și n-am să simt că trăiesc decît atunci cînd am să fiu din nou cum am fost.

„E nebună, mă gîndeam eu. Într-adevăr crede ce spune și nu își dă seama că nu o să-și mai revină niciodată."

— Ascultă, i-am spus. Orez nu am, sau ceea ce am este foarte puțin. Îți pot da din apa noastră de orez, poți veni în fiecare zi, dar orez să nu-mi ceri. Am copii la care trebuie să mă gîndesc, așa cum trebuie să te gîndești și tu la ai tăi. Ce am este al nostru, al tuturor, nu numai al meu. La fiii tăi nu poți să te duci ?

— Fiii mei, spuse ea uitîndu-se la mine gînditoare, nu sînt numai ai mei. Văzînd mirarea mea, a adăugat : au și ei neveste. Nu le-aș cere niciodată.

— Atunci pentru ce mai avem fii ?... am început să spun.

— Nu ca să cerşeşti de la ei, m-a întrerupt ea, cu o licărire de dispreţ în ochi. Pot să-mi port şi singură de grijă, dar mai întîi trebuie să-mi recapăt frumuseţea.

Amuţisem. Mi se părea că spusesem tot ce era de spus.

— Ei bine, rupse ea tăcerea cu un glas tăios. Cît trebuie să mai aştept ?

A venit lîngă mine, apropiindu-şi faţa de a mea. I-am văzut atunci şi mai bine pielea cenuşie, întinsă pe oase şi ochii fără viaţă, adînc cufundaţi în orbite şi am dat să plec, dar ea m-a oprit.

— Nu am atîta răbdare, spuse ea. Trebuie să-mi dai orezul acum, dacă nu vrei ca bărbatul tău să afle că nevasta lui nu este atît de neprihănită cum o crede el, sau cum se preface ea că este.

— El crede ceea ce este adevărat, am spus eu înfuriată. Nu mă prefac.

— Poate că nu a văzut ce am văzut eu, continuă ea, ameninţător. Plecări şi veniri în amurg şi întîlniri tainice, daruri de lapte şi miere aşa cum fac toţi bărbaţii femeilor pe care le-au cunoscut îndeaproape.

— Taci, i-am strigat furioasă şi acoperindu-mi urechile.

Gîndurile mi se învălmăşeau în cap ca nişte vereţe înnebunite într-o cuşcă. Deodată, mi-am amintit limpede privirea pe care mi-a aruncat-o fiica mea, în ziua aceea, de mult trecută, cînd m-am dus la Kenny şi vorbele fiului meu : „Asemenea bărbaţi au influenţă în special asupra femeilor". Mi-am adus aminte şi de tăcerile mele prosteşti de atunci. Am închis ochii şi, fiindcă simţeam că nu mă mai ţin picioarele, m-am aşezat pe jos. A venit să se aşeze şi ea lîngă mine.

— Ai de ales !

Cuvintele ei îmi răsunau în cap ca nişte lovituri de ciocan, silabele lor cumplite se rostogoleau parcă în jurul meu, umplînd întreaga odaie.

„Unde ești, Nathan, iubitul meu, ajută-mă!" strigam eu deznădăjduită, în gînd. Ce să fac? Puteam să risc să afle Nathan, și știam că este un risc, pentru că Kunthi era mai deșteaptă decît mine. Ea își dădea seama că, pradă furiei sau geloziei, sau numai fiindcă după atîtea luni de suferință n-ar mai judeca totul limpede, Nathan ar putea crede ce i-ar spune ea, cu înțelesul pe care voia ea să-l dea celor întîmplate. Și pentru că îi ascunsesem unele lucruri și deci nu i-aș fi putut tăgădui tot ce susținea ea, ar fi putut să o creadă și mai mult. „Mai bine o omor", mi-a trecut ca un fulger prin gînd, și în mine a crescut, deodată, de neînfrînt, această pornire. Simțeam că mă clatin. Mi-am acoperit ochii să nu mai văd pîlpîirile acelea aprinse care-mi jucau în față, apoi am auzit un strigăt. Nu știu dacă a fost strigătul unei păsări, al unui copil sau al propriei mele ființe chinuite. Pîlpîirile sîngerii pieriseră. Am simțit numai cum mi se preling lacrimile din ochii închiși, printre degetele care-i acopereau. Cînd mi-am luat mîinile de pe ochi, Kunthi era lîngă mine, așteptînd cu răbdarea celui care știe că este cel mai tare, cu răbdarea unei păsări de pradă.

I-am dat lui Kunthi porția de orez pe șapte zile; alte opt porții fuseseră mîncate. Ne mai rămînea totuși destul pentru nouă zile, mă gîndeam eu, dar nu liniștită, ci deznădăjduită, simțind parcă și mai vie ura mea pentru Kunthi, care-mi luase orezul, și disprețuindu-mă pentru că i-l dădusem.

De teamă ca nu cumva Kunthi, nemulțumită cu cît primise, să mă pîndească și să-mi ia tot orezul, în noaptea aceea n-am îndrăznit să mă duc la ascunzătoarea în care-l țineam. „Ar fi în stare s-o facă îmi spuneam eu, frămîntîndu-mă în întuneric. Trebuie să aștept, să umblu încet și, cînd mă întorc, să fiu atentă să nu mă vadă cineva. Am să o înfrunt și am să o învinge, mă gîndeam eu cu șiretenie, rămînînd culcată și ascultînd cum se mișcau în somn cei din jurul meu. O fi ea deșteaptă, dar ore-

zul tot nu o să-l capete..." În sfîrșit m-am sculat și am plecat încet, uitîndu-mă cu grijă în jurul meu. M-am dus repede la groapa pe care o săpasem. Nerăbdătoare, am scormonit pămîntul cu degetele pînă cînd am dat de legătura albă în lumina stelelor. M-am lăsat jos, gemînd ușor de încordare, am desfăcut-o și mi-am trecut repede degetele prin boabe. Numaidecît mi-am dat seama că în legătură nu mai era decît un pumn de orez, doar pentru o zi, nu mai mult, iar nu porția pe nouă zile pe care trebuia să o găsesc.

Parcă m-a lovit cineva în golul de sub coșul pieptului, am simțit cum mi se urcă, fierbinte, tot sîngele în cap și am amețit. Cine aflase de ascunzătoarea mea, cine făcuse asta ? Am auzit deodată un glas care se tînguia și mi-am dat seama că este propriul meu glas, îl simțeam nefiresc și străin, făcîndu-se auzit parcă fără voia mea. Am aruncat o privire sălbatică în jur, sperînd să-l descopăr pe vinovat chiar atunci, în acel întuneric de nepătruns. Dar nu se vedea nimic și nu am putut prinde nici un sunet. Îmi auzeam numai inima zbătîndu-se speriată și neputincioasă. Ca să mă liniștesc, să pot gîndi, mi-am înfipt adînc unghiile în palmă. „Cine a putut să facă asta ? Kunthi ? Dar ea știa numai de hambar, nu și de această ascunzătoare numai de mine cunoscută. Careva dintre ai mei. Nu se poate, refuzam eu să mă gîndesc, alungînd orice bănuială care îndrăznea să se ivească. Sigur că nu. Dar cine altcineva ? Cine ?"

Am rămas așa multă vreme, lipsită de puteri. Cînd în sfîrșit m-am putut ridica, eram țeapănă toată, cu picioarele amorțite. Înspre răsărit, întunericul nopții începea să se destrame.

Pe Nathan nu l-am găsit în colibă cînd m-am întors. M-am uitat după el și l-am văzut stînd lîngă ogoarele cu orez, așa cum făcea atunci cînd nu putea să doarmă. Băieții mei dormeau încă, cei doi mai mari, unul lîngă altul, iar Kuti, strîns lipit de Ira, care îl cuprinsese cu un braț. Am scuturat-o

de umeri. Kuti s-a trezit înaintea ei și a început să plîngă. L-am luat în brațe și l-am dus afară, iar cînd am intrat din nou în colibă, ceilalți se treziseră și ei. M-am uitat la toți trei și m-am gîndit cu amărăciune că numai unul dintre ei putuse să facă asta... „Dar care ? Care dintre ei ?" Întrebarea asta îmi aprindea creierii pe cînd le priveam chipurile, încercînd să le citesc gîndurile. Dar nu vedeam altceva pe aceste chipuri decît spaima. Furia mea îi speriase.

— Vreau să știu ! am strigat eu. Vreau să știu cine a făcut asta ?

Se uitau la mine ca și cînd mi-aș fi pierdut mințile. Doar Ira a îndrăznit timid :

— Dar noi nu o să luăm niciodată din ceea ce este al nostru, al tuturor.

— Poate vrei să spui că este numai o scorneală de-a mea, am țipat ca scoasă din minți, sau că am mîncat eu singură orezul.

Se uitau la mine tăcuți și umiliți. Afară, Kuti urla cît îl ținea gura. Atras de urletele lui, Nathan s-a întors în colibă și m-a strigat :

— Vezi de copil, îmi spuse el încruntat. Nu îl auzi ? O să se înăbușe.

— Cu atît mai bine, am răspuns eu. O să fie o gură mai puțin de hrănit.

— Ești nebună. Nu mai știi ce vorbești.

A luat copilul în brațe și după ce l-a liniștit puțin i l-a dat Irei.

— Nu mai știu ce-i cu mine, i-am spus eu. Am fost prădată, și încă de unul dintre propriii mei copii. Mi s-a furat orezul, care, știi bine, este acum lucrul cel mai de preț.

— Asta le-ai spus ?

N-am mai avut putere să vorbesc, am făcut numai un semn cu capul, și în clipa aceea l-am văzut pe Nathan schimbîndu-se la față.

— Eu l-am luat, spuse el în cele din urmă.

— Tu ? Bărbatul meu ? Nu pot să cred.

— Totuși, așa este.

Tăcerea s-a așternut între noi ca un giulgiu de doliu. Rămăsesem împietrită de o adîncă amărăciune. Apoi, liniștea a fost spartă de niște sunete atît de violente, atît de sfîșietoare, încît am simțit că mi se înfioară carnea. Mi-am ridicat privirea și am văzut că porneau de la Nathan. Trăsăturile feței îi tresăreau chinuite, iar din piept părea că i se smulg aceste nefirești sughițuri de plîns.

— Nu pentru mine l-am luat, ci pentru altcineva, murmură el, încercînd să-și stăpînească tremurul vocii. L-am luat pentru altcineva. N-am avut încotro. Am tras nădejdea că nu ai să bagi de seamă. Am fost silit să fac asta.

M-am apropiat de el. Nu mai voiam să știu de ce o făcuse și nici pentru cine o făcuse. Nu mai avea nici o însemnătate, dar el continua să vorbească, ca și cînd nu se mai putea opri.

— Kunthi! Ea a luat tot orezul. Îți jur că m-a silit să i-l dau. N-am vrut să știi tu.

Nu mai rosti nici un cuvînt.

— Femeia asta are o înrîurire ciudată, am spus eu ca pentru mine.

— Nu ciudată, mi-a răspuns Nathan. Sînt tatăl fiilor ei. Dacă nu i l-aș fi dat, ți-ar fi spus lucrul acesta. Și eu am fost slab.

Mai întîi nu mi-a venit să cred. Apoi am simțit cum urcă în mine dezamăgirea, mînia, rușinea, durerea. Să descopăr lucrul acesta, după atîția ani și într-un chip atît de crud. Kali îmi spusese cîndva: „În trupul ei are un foc care-i mistuie pe bărbați, și înainte de a o avea și după aceea". Iar bărbatul meu era unul dintre ei. El a avut-o nu o dată, ci de două ori. S-a reîntors la ea să-i mai facă încă un băiat. „Și de cîte ori s-o fi dus la ea între timp, mă gîndeam eu cu mintea întunecată, în timp ce bărbatul ei, în neputința lui, și eu, în necunoașterea mea, nu știam nimic?"

— E mult de atunci, spuse Nathan. Eu eram foarte tînăr, și ea o femeie foarte dibace. Prima

oară a fost înainte de căsătoria noastră. Cînd răul se ascunde în frumusețe, nu-l vezi, spuse el.

Cu un efort, care m-a durut parcă în trup, m-am scuturat din amorțeala ce mă cuprinsese.

— După cum spui e mult de atunci, am rostit eu, vlăguită. Știu și eu că este o ființă rea și a știut să se folosească de farmecele ei. Să nu mai vorbim despre asta.

Acum puteam și eu să-i spun taina mea. I-am povestit despre vizita ei de mai înainte și despre orezul pe care îl storsese și de la mine. Mi s-a părut că, după ce am vorbit, ne-am simțit amîndoi mai liniștiți. Nu mai eram siliți acum să ne mințim, să ne mai ascundem unul de celălalt, să recurgem la tot felul de înșelăciuni. Luîndu-i, în cele din urmă, lui Kunthi puterea pe care noi singuri i-o dădusem, ne eliberasem de teama ce ne apăsa de atîta vreme.

Acum, că terminasem tot orezul, a fost parcă o ușurare. Nu mai trebuia să-mi chinui capul cu fel de fel de potriveli, ca să împart, să ajungă pentru fiecare. Se mîncase ultimul bob de orez.

După aceea, ne-am hrănit cu ce se nimerea, cu fructele coapte și moi ale cactusului, care-ți strîngeau puțin gura cînd le mîncai, sau cu cîte doi-trei cartofi, pe jumătate negri și putrezi, aruncați de cineva mai avut decît noi. Uneori, Nathan izbutea să prindă, la marginea rîului, cîte un crab, și atunci ăsta era tot prînzul nostru. Băieții plecau dis-de-dimineață și se întorceau noaptea tîrziu, căutînd de-ale mîncării prin împrejurimi. Veneau seara cu cîteva tulpini de bambus, cu vreo trestie de zahăr găsită pe cîmp sau cu vreo bucată de nucă de cocos culeasă de prin șanțuri. Dar nici astea nu erau ușor de găsit, fiindcă ei nu erau singurii care scormoneau prin gunoaie. Cei mai mulți dintre plugari erau tot atît de lipsiți ca și noi, și atunci făceau la fel ca băieții noștri : porneau cu toată familia să caute asemenea resturi. Pentru fiecare rădăcină sau bu-

ruiană care putea fi mîncată se dădea o adevărată luptă. Și lupta asta hidoasă îi înrăia pe oameni, din prieteni îi făcea dușmani, ștergînd din sufletele lor de înfometați orice urmă de omenie.

Și asta încă nu era totul. Uneori, siliți de foamea care ne măcina, mîncam chiar iarbă. Deși știam că după asta veneau dureri cumplite de stomac și vărsături, nu ne puteam opri.

Foamea este un lucru ciudat. La început nu te părăsește nici cînd ești treaz, nici cînd dormi. Și în vis este prezentă. Pîntecele strigă după hrană, și acolo, înăuntru, începe o măcinare și o frămîntare, și o durere ca și cînd cineva ți-ar sfîșia mărunțaiele, iar în tine nu mai rămîne nimic alta decît dorința năprasnică de a te elibera de acest chin, cu orice preț. Așa se face că, pentru a dobîndi o singură clipă de liniște, mănînci chiar și ceea ce știi că e dăunător, și apoi te temi de urmări. După un timp, durerea e mai puțin ascuțită, mai surdă, dar mereu prezentă în tine, purtîndu-ți într-una gîndul numai la mîncare, și de cîte ori te gîndești la mîncare, te cuprinde un rău cumplit. Știi toate aceste lucruri și cauți să nu te mai gîndești, dar ți-e cu neputință, fiindcă foamea este tot timpul în tine. De la o vreme trece și durerea, și dorința de a mînca, și nu-ți mai rămîne decît un gol uriaș, ca bolta cerească, sau ca un puț pe timp de secetă și, abia atunci, puterea din trup începe să se topească. Încerci să te ridici, și descoperi că nu mai poți, încerci să înghiți apă, și gîtlejul nu te mai ajută, totul e peste puterile tale.

— Nu mai e mult pînă la strîngerea recoltei, îngîna din cînd în cînd Nathan, și mă prefăceam și eu că sînt de aceeași părere cu el, căutînd să-mi ascund îndoiala că vom mai avea destulă putere să ajungem pînă atunci.

— Da, desigur, spuneam eu, mai e puțin pînă cînd o să se coacă orezul.

Am început, de la un timp, să observ și la alții ceea ce, desigur, se întîmpla și cu mine fără să

bag însă de seamă și anume că li se topise carnea de pe trup, iar pielea, rămasă prea largă, atîrna sau se zbîrcea între oasele pe care le puteai număra. Am văzut cum li se duceau ochii în fundul capului, iar coastele încovoiate împungeau, fără milă, pe sub pielea uscată. Dacă la un trup tînăr această prăbușire era dureroasă, la unul bătrîn, de două ori mai sleit, era înfiorătoare.

Dintre noi toți, Kuti suferea cel mai mult. Nu fusese niciodată un copil prea sănătos, și acum bolea într-una. La început cerea tot timpul apă de orez, și plîngea dacă nu-i dădeam, mai tîrziu, însă, nu a mai cerut nimic. Plîngea numai, chiar și în somn. Scîncea, zvîrcolindu-se mereu, nelăsîndu-i nici pe ceilalți să se odihnească. Dintre toți, Ira se arăta cea mai drăgăstoasă și mai răbdătoare cu el. Îl ținea în brațele ei slabe și îi dădea aproape toată partea ei de mîncare. De cele mai multe ori, însă, copilul întorcea capul, refuzînd să mănînce rădăcinile sau fructele pe care i le oferea. Atunci Ira îl lua la piept și îi dădea sînul. El apuca lacom sfîrcul uscat, se liniștea, și cîtva timp nu i se mai auzea geamătul slab.

CAPITOLUL XV

Într-o zi, Raja a plecat ca de obicei și nu s-a mai întors. I-au adus în amurg trupul acasă, purtat de doi oameni: unul îi ținea capul, iar celălalt picioarele. Din gură i se prelingea o dîră de sînge proaspăt, de un roșu încă viu, iar o rană pe care o avea la cap era năclăită de un sînge negru și închegat, care îi încîlcise părul.

L-au pus pe jos. Și-au plecat capetele și și-au tîrșîit puțin picioarele în jurul lui, au vorbit ceva încet între ei, apoi au plecat. Îl aveam, acolo, întins

pe jos, în faţa mea şi mi se părea că totuşi nu-i adevărat, că este un coşmar. Nu putea fi adevărat că în faţa mea stătea fiul meu mort. Ameţită parcă, neizbutind să încheg un gînd limpede, simţeam numai cum, încetul cu încetul, durerea îşi făcea loc în sufletul meu amorţit, pătrunzînd ca un fior rece. Mintea mea parcă începea să deslușească realitatea, dar în acelaşi timp fugea de ea îngrozită.

Îi auzisem pe cei doi care îl aduseseră spunînd că a fost prins. Atît. Vorbeau ceva şi de nişte bani. Ce legătură putea să aibă fiul meu cu banii, ei care nu avea nici o *pie !* Şi parcă au mai spus că nu rezistase. Cînd au pus mîna pe el, a şi căzut. Ca şi cum eu nu aş fi ştiut cît de slab era şi cît de firav crescuse ! Dar de ce să pună mîna alţii pe el ? Mi-au spus parcă de ce, dar eu nu am izbutit să înţeleg despre ce era vorba. Sigur că mi-au spus, dar nu mai puteam să-mi aduc aminte vorbele lor. Şi doar mi-au repetat acelaşi lucru, o dată şi încă o dată, dar eu uitam mereu. Am auzit-o pe Ira tînguindu-se încet într-un bocet. Se legăna uşor, cînd înainte, cînd înapoi, şi plîngea.

— De ce plîngi ? i-am spus eu. Ai prea puţină putere ca să o mai pierzi plîngînd.

O clipă a rămas uluită, cu ochii la mine, apoi şi-a întors din nou privirea spre fratele ei. Durerea ei a trezit-o parcă şi pe a mea. Amorţeala aceea care mă ţinuse pînă acum departe de tot ce se întîmpla în jurul meu începea să dispară. M-am silit cu disperare să nu o las să mă părăsească, dar nu am izbutit, aşa cum nu izbuteşti să ţii pe loc un nor.

„De aceea ţi-am dat viaţă, fiule, ca să zaci la picioarele mele cu faţa pămîntie, cu trupul îngheţat, cu sufletul pierit, lăsînd în urmă-ţi doar o grămadă de oase şi de carne ?"

Deodată, m-am gîndit că trebuie să i se închidă ochii care rămăseseră larg deschişi, îngheţaţi de moarte, şi i-am închis ; că fălcile trebuie legate să nu atîrne, şi i le-am legat ; că trupul trebuie spălat, şi i l-am spălat. Ira a venit să mă ajute şi i-a clătit gura, pe care uitasem să o spăl.

„Tu erai această făptură, și acum e ca și cînd niciodată nu ai fi fost. Nu mă doare pentru acest trup al tău, care a suferit și, în suferința lui, a lăsat să-i scape sufletul, ci de tine, fiul meu!"

Nathan a pregătit năsălia și l-am văzut așezînd pe ea trupul fiului meu. A ieșit apoi din colibă și a plecat către oraș. În zorii zilei a început bătaia tobelor de înmormîntare și, curînd după aceea, s-au adunat prietenii și vecinii noștri. Prima care a venit a fost Granny, deși abia mai putea merge, apoi Durgan, Kannan cu nevasta lui, care a adus cîțiva boboci de iasomie, și Kali, cu o bucată de pînză subțire, să acoperim năsălia. S-au înclinat cu toții în tăcere, iar cînd a răsărit soarele, bărbații au ridicat năsălia și au plecat cu ea. Femeile au rămas în casă, fiindcă așa era obiceiul. Toată dimineața ajungea pînă la noi, ca de la mari depărtări, cînd mai tare, cînd mai încet, după cum adia vîntul, sunetul tobelor; în cele din urmă, a tremurat prin văzduh o ultimă bătaie; ne-am încordat auzul să o prindem și pe următoarea, dar acea fluturare de sunet care se stinsese fusese ultima.

Acum nu mai rămăsese nici măcar o grămadă de oase, ci numai un pumn de cenușă, singura dovadă că a trăit cîndva un om.

Cred că nu trecuseră nici trei zile pline de la moartea lui Raja, cînd au venit la noi doi funcționari de la tăbăcărie. Unul dintre ei, înalt și voinic, cu mustăți lungi, era singurul care vorbea, iar celălalt, mai slab, neînsemnat, mergea sfios în urma primului și încuviința tot ce spunea acesta.

— Paznicii nu și-au făcut decît datoria, a început cel înalt. Pentru asta sînt plătiți, să ne apere avutul, înțelegi?

— Înțeleg.

— Nu au folosit forța decît atît cît a trebuit ca să-l oprească. Cred că ești de acord că trebuia să-l oprească.

— Dar nu a făcut nimic.

— Nu-i adevărat. L-au văzut în curte, unde nu avea ce căuta, și cînd *chowkidarii* l-au prins, au văzut că furase o piele de viței.

— Nu pot să cred, am spus eu. Ce să facă cu ea?

— Poate că lui nu-i trebuia, continuă cel înalt și voinic, cu o voce joasă, ca și cînd s-ar fi străduit să se stăpînească, dar ar fi putut-o vinde, ar fi putut-o vinde oriunde. În ultima vreme am avut foarte multe pierderi.

— Nu-l puteți învinui pe fiul meu de ele, am spus eu cu o voce obosită. Trăim de azi pe mîine, după cum puteți vedea și dumneavoastră... Sîntem departe de belșugul pe care ni l-ar fi putut aduce mărfurile dumneavoastră.

— Nu-l învinovățesc numai pe fiul tău de aceste pierderi, spuse el prudent, dar toată lumea știe că fiii tăi ne-au pricinuit destule neplăceri. Acum nu mai vrem să avem neplăceri din cauza voastră, înțelegi. Băiatul a fost prins furînd — poate că fura, după cum spui tu, pentru prima dată și într-o clipă de slăbiciune — dar a fost totuși prins furînd, și pentru cele ce au urmat, numai el singur a fost de vină. Nu ar fi trebuit să se împotrivească. Și așa stînd lucrurile, desigur că nu puteți avea nici o pretenție la noi.

— Pretenție? m-am mirat eu. Dar nu am cerut nimic. Nu vă înțeleg.

A făcut un gest de nerăbdare.

— Ai fi în stare să te gîndești la asta mai tîrziu, și să ceri o despăgubire. Îți spun de pe acum că nu o să-ți meargă.

„Despăgubire? mă gîndeam eu, cu ce poți să înlocuiești o viață de om?" Eram de-a dreptul uluită. Nu înțelegeam unde voia să ajungă.

A urmat o tăcere, apoi omul acela sfios a intrat și el în vorbă, cu blîndețe:

— Știți, nu s-au purtat brutal cu el. L-au izbit cu măciuca, numai pentru că voia să fugă, și a căzut. Probabil că era foarte slab.

— Era, am spus eu. Muncea din greu și mînca puțin.

— Desigur, a fost o lovitură pentru dumneavoastră, continuă cel sfios. E greu să pierzi, adică...

Dar nu şi-a mai isprăvit vorba, văzînd că însoţitorul lui îl privea atent.

— Chestiunea e, spuse celălalt bătînd din picior, spre a da şi mai multă greutate cuvintelor lui, că noi nu avem nici o vină. Absolut nici una. Desigur, aşa cum a spus şi prietenul meu, aţi suferit o pierdere, dar vreau să fim înţeleşi, nu răspundem de ea cu nimic. Poate, adăugă el, e mai bine pentru voi... Aveţi şi aşa multe guri de hrănit, şi...

Omul cel slab a tresărit şi, îngrozit de aceste cuvinte, a ridicat mîna să-l oprească, speriat în acelaşi timp de propria lui îndrăzneală. Sărmanul şoricel, gestul acesta îi luase probabil tot curajul, încît nu-i mai rămăsese şi pentru vorbit ! Însoţitorul lui bătăios a tăcut brusc. Surprinderii care i se aşternuse pe faţă, i-a luat repede locul o expresie de profundă nemulţumire. S-a întors iarăşi către mine :

— Nu am vrut să te jignesc, dar uneori trebuie să spui adevărul, oricît de crud ar fi el.

Am încuviinţat din cap. Nu avea nici un rost să fiu sau să nu fiu de acord cu el, cînd între noi era o prăpastie atît de mare. La ce bun să ne aruncăm unul altuia cuvinte, peste această prăpastie.

— Va să zică eşti de acord, insistă el. Noi nu avem nici o răspundere.

— Da, am spus eu cu buzele înţepenite.

— Atunci, îmi pare bine că totul este în ordine. E desigur o chestiune neplăcută, dar mă bucur că am rezolvat-o prietenește. Buzele i se îndepărtară într-un soi de zîmbet, apoi se întoarse triumfător spre însoţitorul lui. Ţi-am spus eu că n-o să avem neplăceri ? Tu te gîndeşti întotdeauna la ce-i mai rău. Ţi-am spus că au să fie înţelegători.

Celălalt nu părea de loc la fel de triumfător. Dimpotrivă, se dădu cu un pas înapoi, evitînd parcă să se uite la mine, dar în momentul cînd ieşeau din colibă, mi-a aruncat o privire în fugă, şi în clipa aceea am văzut că avea ochii îndureraţi.

— Nu-l luați în seamă, i-am spus eu încet, să audă numai el. Nu face nimic.

M-a auzit și și-a întors puțin capul spre mine, cu privirea mai înseninată.

— Îmi pare foarte rău de cele ce ți s-au întîmplat, spuse el încet. Îți doresc să-ți găsești liniștea.

A plecat. Pe fața lui se putea citi rușinea și durerea.

CAPITOLUL XVI

— O să avem de secerat, de treierat și de vînturat, am spus eu. Cînd o veni vremea, cum vom răzbi să le facem pe toate ?

— Cînd o veni vremea, spuse Nathan cu o licărire în ochi, o să găsim noi puteri, n-avea grijă.

M-am uitat la el cu neîncredere. Era uscat și stors de vlagă, iar coapsele și brațele îi erau atît de slabe, încît, chiar atunci cînd se îndoia, nu tresărea pe ele nici un fir de mușchi. Răsadurile de orez trebuiau culese bucată cu bucată, bobul scos din coajă, și toate cojile bătute bine, să nu rămînă printre ele nici un bob. Pentru toate acestea trebuia să muncești aplecat, ceasuri întregi, pe ogoarele acoperite cu apă. Nici decorticatul nu era o muncă prea ușoară. Nu era treabă pentru niște trupuri atît de slăbite ca ale noastre.

— Ai să vezi, repeta el cu încredere, o să ne recăpătăm puterea. Numai cît o să privim bobul care crește și o să ne fie destul ca să ne simțim alți oameni.

Și, într-adevăr, ne creștea parcă inima cînd vedeam cum se coace orezul. Îl păzeam, așa cum își păzește cîinele osul, cu gelozie și cu teamă să nu-i fie luat, sau așa cum își păzește mama copilul, cu mîndrie și cu dragoste. Dar, cel mai mult îl păzeam cu teamă.

Într-o zi, pe cînd stăteam lîngă ogoarele cu orez, a venit spre noi, abia ţinîndu-se pe picioare, Irawaddy.

— E atît de cald înăuntru, spuse ea deznădăjduită. N-am putut să mă odihnesc.

Înainte de a se aşeza lîngă noi, s-a dus şi a rupt vîrful unui fir de orez. Am văzut cum degetele ei dădeau la o parte coaja, căutînd bobul dinăuntru.

— Cît mai are ?

O întrebare la care ea cunoştea desigur răspunsul ; trăise numai la ţară de cînd se născuse.

— Trei săptămîni, a răspuns Nathan grav şi sincer. Spusese cinstit, deşi altul ar fi fost ispitit să dea un răspuns mai liniştitor.

— Nu mai avem mult de aşteptat, am adăugat eu, încercînd să o încurajez şi, s-ar putea, dacă zeii vor fi îngăduitori, să se coacă şi mai curînd.

Asta era ruga noastră cea mai arzătoare — să nu fie prea tîrziu. Lacrimile care şolipeau în ochii Irei, tăcerea bărbatului meu, faţa încordată a lui Selvam, toate aveau o singură pricină : gîndul care stăruia în mintea noastră, dar pe care nu îndrăzneam să-l rostim, că poate Kuti nu va mai ajunge să vadă recolta. Noi, ceilalţi, o să ne luptăm să o apucăm, eram mai rezistenţi, dar el nu era decît un pui mic, nu avea nici cinci ani. Răbda de atîta timp, şi suferinţa lui a fost mai grea decît a noastră, a tuturor.

Din pricina hranei nepotrivite sau din pricina veşnicii lui agitaţii nervoase, îi apăruse, la un moment dat, pe tot trupul, o eczemă scorţoasă şi sîcîitoare peste fire, care îl făcea să se scarpine tot timpul, şi acolo unde îşi înfigea unghiile, se făceau răni şi băşici, care îi luau şi puţina linişte pe care ar mai fi putut-o avea. Uneori, după ce plîngea ceasuri întregi, aţipea sfîrşit, dar nu se putea spune că doarme, acesta nu mai era somn, ci numai un fel de ameţeală între somn şi trezie. Mă duceam atunci binişor, să văd dacă s-a liniştit, dar la prima mişcare se şi trezea, ca să-şi reia de la capăt tot chinul.

Aproape că aş fi vrut să se întîmple în alt chip.

După două sau trei zile, mi s-a părut că văd o schimbare la Kuti. Ochii parcă nu-i mai erau chiar atît de șterși, scîncetul lui sfîșietor începu să se audă mai slab, apoi încetă cu totul. M-am gîndit că ăsta este sfîrșitul, o ultimă zvîcnire a puterilor lui care-l părăseau, ca pîlpîirea tremurîndă a unei lumînări care se stinge. Știam doar că nu-i dădusem nimic — pentru că nu aș fi putut să-i dau ceva care să-i îmbunătățească starea. A doua zi însă a continuat să se simtă mai bine, iar noaptea a dormit liniștit. Am privit mult timp fețișoara lui, puțintică și obosită, destinsă în somn, așa cum de multe nopți nu mai fusese și, cu toate că mă minunam de această schimbare, o adîncă recunoștință mi-a năvălit în suflet; mi s-a părut că zeii nu mai erau atît de departe, că nu erau chiar atît de indiferenți, de vreme ce au auzit plînsetele micuțului meu Kuti și le-au potolit ca prin minune. Irawaddy s-a furișat în preajma mea pe cînd priveam copilul, a zîmbit uitîndu-se la mine și la el, iar eu am șoptit: „Și-a revenit", ca și cînd ea n-ar fi știut lucrul acesta mai bine decît noi toți.

M-am mai liniștit și eu și, istovită de puteri, am dormit în noaptea aceea, am dormit adînc și m-am sculat mai voioasă, așteptînd cu nădejdi noi zorii care se iveau. „Or să se îndrepte în curînd toate, mă gîndeam eu. O să avem ce mînca, o să ne recăpătăm puterile și nu o să mai știm de teamă. A fost greu, dar o să treacă, așa cum trec toate; de data asta nu este vorba de o bucurie care trece într-o clipă, ci de necazuri care întotdeauna trec mai încet, și de aceea trebuie să avem răbdare. Mai avem de așteptat doar cîteva zile, doar cîteva zile de îngrijorare și, apoi, gata. Nu este ceva peste puteri de îndurat, și nici ceva peste măsură de greu". Astfel de gînduri mi se perindau prin minte pe cînd făceam tot felul de planuri, culcată fiind încă și ascultînd somnul celor din jurul meu.

Începuse să se risipească întunericul, cînd urechea mea a prins zgomotul ușurel și abia auzit al

unor pași. De fapt, simțeam mai mult vibrația ușoară a pămîntului decît auzeam pașii. Dacă în clipa aceea ar fi răsunat deodată un gong uriaș, cred că nu m-ar fi zguduit mai tare. Brusc, din mintea mea au fugit toate gîndurile, a rămas doar un nor cenușiu care-mi juca în fața ochilor, în fel și fel de chipuri fantastice, pînă cînd unul dintre ele s-a limpezit, și din acest vîrtej de neguri s-a desprins un chip cu linii precise. Era al lui Kunthi. Nici nu putea fi altcineva decît ea ; nerușinată cum era și cum fusese întotdeauna, se furișa noaptea, să ne fure acum și puținul pe care îl mai aveam.

Pașii se apropiau. M-am ridicat într-un cot să aud mai bine și am încercat să-mi potolesc bătăile inimii, care-mi răsunau surd în urechi. Acum se auzeau din ce în ce mai aproape. M-am sculat, încercînd să-mi fac curaj pentru această întîlnire și, din întunericul colibei, cu care ochii mei se obișnuiseră, am ieșit în noaptea cenușie de afară. Am zărit o siluetă slabă, cu un contur nedeslușit, care era însă, cu siguranță, aceea a unei femei. M-am aruncat asupra ei, i-am apucat brutal brațele și am început să o lovesc pînă cînd a căzut la pămînt. M-am lăsat pe ea cu toată greutatea și puterea pe care mi-o dădea furia și, simțind cum trupul de sub mine se zbătea zvîcnind slab, ca o pasăre prinsă, am simțit bucurie.

Ajungeau pînă la mine niște sunete aspre, răgușite, dar n-aș fi putut spune dacă ieșeau din gîtlejul meu sau din al ei, sau dacă erau numai o închipuire. Parcă nu mai eram eu cea de altădată. În focul furiei și al urii care mă cuprinsese în cele cîteva minute, pierise parcă orice rest de omenie din mine și nu știu ce îi luase locul. La un moment dat am auzit un glas slab și subțire strigînd : „Mamă ! Mamă !" Niște mîini mă trăgeau. M-am simțit îmbrîncită și aruncată într-o parte.

— Diavole ! Nebuno ! Mamă blestemată ! striga Nathan.

Se aplecase asupra femeii aceleia, dar nu vedeam ce face. Am văzut că era gol și m-am mirat, uitînd

că venise așa cum apucase. S-a mai întors o dată spre mine și mi-a spus :

— Ai înnebunit ? Vrei să-ți omori chiar propria-ți fiică ? Ucigașo !

El și cu Selvam au dus-o înăuntru. M-am strecurat și eu pe furiș după ei și, cînd am văzut, nu-mi venea să cred. Nu putea să fie Irawaddy. Ei erau cei care se înșelau cumplit, nu eu. M-am dus lîngă ea și am văzut că, într-adevăr, era Irawaddy. Fața plină de vînătăi îi era umflată, iar una din buze, de care o mușcasem, sîngera. Am închis ochii. În întunericul de sub pleoape, jucau puzderie de pete roșii, care se topeau apoi într-o negură nesfîrșită. M-am scuturat ca să le alung și m-am dus să-l ajut pe soțul meu. Luase un vas cu apă, și acum încerca să o spele de sînge. *Sari*-ul îi era și el pătat. I-am luat cîrpa din mînă.

— Lasă că văd eu de ea.

Dar Nathan m-a dat la o parte, aspru :

— Pleacă. I-ai făcut destul rău. Nu meriți să stai aici.

— Am crezut că este Kunthi, am șoptit eu.

El s-a dat puțin la o parte, neavînd parcă deplină încredere în mine.

Ira era rănită rău de tot. Pe obrazul stîng avea o tăietură lungă și adîncă, și la încheietura mîinii, una la fel.

— Dar eu nu am putut să o rănesc așa, am spus încredințată că totuși nu o să mă creadă.

— Știu. S-au spart brățările.

„Brățările ? Cum putea să aibă brățări, ea care nu avea nici o *pie ?*" Am făcut ochii mari, nemaiștiind, în vîrtejul acestei întîmplări, parcă de pe altă lume, dacă Nathan spusese într-adevăr vorbele acelea sau dacă le auzisem altundeva.

— Nu vezi sticla, aici și aici, mi-a arătat el cu mîna. Purta brățări de sticlă.

S-au spart de trupul ei, încercînd să mă ferească pe mine de tăieturi. Tăcută, am început să-i curăț rănile. Tăieturile erau pline de cioburi și de sfărîmături mici care sclipeau ca nisipul. După ce i-am

spălat toate rănile făcute de brăţări, i le-am bandajat. Pe celelalte nu am mai avut cu ce să le bandajez, oricum erau însă mai mici şi, din fericire, au încetat curînd să sîngereze. *Sari*-ul pe care i l-am scos era şi el pe alocuri plin de sînge, cu unele pete mari negre, acolo unde ţesătura umedă se îmbibase cu ţărînă. M-am dus cu el la rîu şi, înainte de a-l spăla, l-am scuturat bine de praf şi de cioburile de sticlă. Pe cînd îl scuturam, dintre cutele lui a căzut ceva în apa tulbure ; a căzut la fund şi a dispărut, dar nu înainte de a fi văzut că era o rupie.

Mi-am văzut de lucru mai departe, frecînd petele de sînge, clătind ţesătura, aşternînd-o pe iarbă să se usuce. Apoi m-am întors acasă, am făcut curat în colibă şi în curte, încercînd să şterg urmele celor întîmplate. Am terminat pe la amiază. Cum nu mai aveam nimic de făcut, gîndurile care îmi tot dădeau tîrcoale, dar pe care le ocolisem pînă atunci, m-au năpădit fără să le mai pot stăpîni. „Cine i-a dat banii ? De ce i-a dat ? I-a furat ? Şi dacă i-a furat, cum şi de la cine i-a furat ? Şi de ce s-a gătit noaptea cu brăţări ?" Mă sileam să rămîn liniştită, să nu o trezesc pe Ira din somn, în timp ce gîndurile veneau în vîrtej, unul după altul, şi întrebările pe care mi le puneam rămîneau fără răspuns.

De la un timp, Kuti, care dormea într-un colţ al colibei, a început să scîncească. Ira l-a auzit, a deschis ochii şi mi-a făcut nişte semne pe care nu le înţelegeam. M-am apropiat de ea şi i-am spus :

— Stai liniştită, să nu ţi se redeschidă rana. Dar ea mi-a aruncat o privire întunecată, spunîndu-mi :

— Dă-i să mănînce. Îi este foame. Ia rupia pe care ai să o găseşti în *sari*-ul meu.

Abia atunci mi-am dat seama că numai datorită ei, şi nu rugăcinilor mele, s-a îmbunătăţit starea lui Kuti.

Nathan a dat să spună ceva, poate să o întrebe ceva. Eu i-am făcut însă semn să tacă. În timpul ăsta vedeam că Ira se străduia să se ridice. M-am dus la ea.

— Stai liniștită, i-am spus din nou, silind-o să rămînă pe loc. Am eu grijă de el.

L-am luat în brațe pe Kuti, care plîngea, și l-am scos afară din colibă, încercînd să-l liniștesc. Zadarnic însă. Ira îl hrănise și-l făcuse să uite chinul foamei. Se obișnuise să mănînce și nu-l puteai liniști prea ușor. Cu el în brațe, m-am depărtat de colibă și, în cele din urmă, țipetele lui ascuțite s-au potolit, a mai scîncit puțin, apoi a tăcut.

Încă nu i se închiseseră bine rănile, și Ira a și început să plece din nou de acasă.

— Unde te duci ? am întrebat-o eu. Mai odihnește-te, semnele sînt încă vinete.

— Să mă odihnesc ? m-a repezit ea. Cum pot să mă odihnesc sau cine se poate odihni ? Nu auzi cum țipă copilul ?

— Unde te duci ? am stăruit eu. Spune-mi măcar unde te duci ?

— Nu mă întreba, răspunse ea. Mai bine să nu știi.

Și-a pieptănat părul, lăsîndu-l să cadă pe spate, mai întîi într-o parte, apoi în cealaltă, pînă cînd a devenit neted și lucios ca o apă. Nu se mai pieptănase atît de îngrijit de cînd fusese mireasă.

Am văzut-o apoi plecînd în noapte, cu *sari*-ul strîns în jurul trupului. Am văzut-o pornind către oraș, pe poteca îngustă care trecea pe la tăbăcărie. A ținut poteca pînă acolo unde drumul se lărgește dintr-o dată, mărginit pe o parte de prăvălia cu trabucuri, iar pe cealaltă de tejghelele bătătoare la ochi, la care bărbați cu priviri îndrăznețe își pierdeau vremea fumînd sau bînd groguri spumoase. Ea mergea afectat, pășind cu grație exagerată printre gunoaiele de pe stradă, printre resturile de trestie de zahăr mestecată și scuipată, printre dulciurile călcate în picioare, sau scuipaturile roșii de betel. Mergea cu un aer îndrăzneț, zîmbind ușor, răspunzînd zeflemelelor și chemărilor care îi erau adresate, aruncînd priviri iuți și scrutătoare, închizînd apoi ochii pe jumătate. La fiecare colț de stradă — și

erau multe străduțe și ulițe întunecoase — se oprea, apoi mai mergea puțin și iarăși aștepta, ascunsă în întuneric.

— Trebuie să știu, i-am spus cu glas rugător. Mai bine să cunosc adevărul decît să mi-l închipui.

Ira s-a uitat pieziș la mine și mi-a răspuns:

— Chiar atît de departe nu ai să poți merge cu închipuirea.

— Nu mă cunoști, am adăugat eu tulburată, iar pe tine nu te mai înțeleg.

— Adevărul e uneori crud, mi-a răspuns ea.

M-am gîndit o clipă, căutînd să-mi aduc aminte unde am mai auzit vorba asta. Apoi, mi-am reamintit că omul care venise la noi, după moartea lui Raja, îmi spusese același lucru. Adevărul era crud.

Nathan s-a reîntors de la cîmp la apusul soarelui, tocmai cînd pleca Ira. Curățase canalele de irigație și întărise digurile, de aceea furca pe care o avea în mînă era îmbîcsită de noroi. A înfipt-o în pămînt și s-a sprijinit de ea.

— Unde te duci la ora asta?

— Mai bine nu mă întreba.

— Trebuie să-mi răspunzi.

— N-am ce să-ți răspund.

Nathan s-a încruntat. Ira nu-i vorbise niciodată așa. M-am uitat la ea, și mi s-a părut deodată că s-a schimbat peste noapte. Înainte fusese blîndă, sfioasă și ascultătoare. Acum se schimbase atît de mult, încît cu greu ai fi putut crede că a avut vreodată toate aceste calități.

Nathan își căuta cuvintele, împleticindu-se puțin la vorbă.

— Îmi pare rău că trebuie să-ți spun... nu vreau să umbli noaptea...

— Ba am să umblu și astă-seară, și mîine seară, și în fiecare seară, atîta timp cît o să fie nevoie. Nu vreau să mai rabd de foame.

— Ca o prostituată, spuse el, ca o tîrfă ordinară.

I se umflaseră vinele de pe frunte și vedeam cum îi zvîcnesc de furie. Ira continua să-l privească sfidător, fără să-l contrazică. Își strîngea numai, cu

degete neliniştite, marginile *sari*-ului. Am închis ochii, să nu-i mai văd aşa.

— Astea nu-s decît vorbe, rosti ea în cele din urmă. Ar mai fi şi alte cuvinte, mai prietenoase, pe care din ruşine...

— Ruşine ?... O scuipă. Să nu vorbeşti tu de ruşine !

Ira nu răspunse, şi atunci l-am auzit pe Nathan spunîndu-i cu voită cruzime :

— Nici un bărbat nu o să se uite la tine, desfigurată cum eşti.

— Rănile au să se închidă, răspunse ea. Bărbaţii nu se uită la faţa mea.

Cred că în momentul acela el a dat s-o oprească, fiindcă am auzit-o spunîndu-i : „Lasă-mă să trec !", iar cînd s-a smuls din strînsoarea lui, am auzit un foşnet.

Şi am lăsat-o să plece. Am făcut tot ce ne-a stat în putinţă, dar nu s-a putut altfel. Nu mai era copil să o intimidezi ori s-o sileşti să se supună, ci o femeie matură, care ştia ce are de făcut şi a cărei hotărîre nu putea fi înfrîntă. Eram însă deprinşi de atîta vreme ca ea să se supună voinţei noastre, încît atunci cînd nu s-a mai supus, ne-am înfuriat. Dar nu aveam altceva de făcut decît să ne împăcăm cu schimbarea care se petrecuse în ea, oricît de ciudată şi de uluitoare ni s-ar fi părut, fiindcă nu poţi face cu sila pe cineva să te asculte. Totul s-a desfăşurat cît se poate de simplu. Noi i-am interzis să plece, ea însă a continuat, şi noi am rămas înfrînţi. Aşa că, în cele din urmă, ne-am obişnuit cu plecările şi sosirile ei, aşa cum ne-am obişnuit cu multe altele.

Cu banii pe care îi cîştiga, Irawaddy putea să cumpere acum orez, sare şi lapte pentru Kuti, acum prea slab să mai poată mînca altceva. După ce ne hrănisem doar cu rădăcini şi frunze, îi eram destul de recunoscătoare pentru tot ce aducea ea, dar Nathan n-a vrut niciodată să se atingă nici de cea mai mică bucăţică. Slab şi uscat ca un băţ de bam-

bus scobit, pleca zi de zi, ca și înainte, să scormonească și să răscolească prin gunoaie, pentru a găsi ceva de mîncare.

— Ce s-a întîmplat, s-a întîmplat, îi spuneam eu îndemnîndu-l să mănînce. Nimeni nu te poate învinui, ai încercat doar să o oprești.

— Nu o să mă ating niciodată de nimic... mi-a răspuns el, privindu-mă fix.

Nu știu dacă amărăciunea din sufletul lui se datora Irei, sau neputinței de a-și hrăni copiii. Atîta știu, că Nathan era un om drept și, mai ales, cu o mare putere de rezistență morală.

Lui Kuti, după primele zile de mîncare mai bună pe care i-o aducea Ira, a început parcă să-i meargă mai bine, deși nu-mi puteam da seama dacă faptul că nu mai scîncea toată ziua însemna că-i merge într-adevăr mai bine. Curînd de tot, însă, am observat că slăbea mai departe. I se subțiase și mai mult fața, ochii îi erau mai mari, și în lumina lor cafenie juca o sclipire în care părea să se fi adunat ultimul rest de viață. Într-adevăr, numai ochii mai trăiau în el. Cînd nu a mai putut să se miște, ne urmărea tot timpul cu ochii din colțul unde stătea, și ochii ăștia păreau să nu se mai satureze alergînd necontenit de la unul la altul. Altminteri rămînea liniștit toată ziua, ca un pui lipsit de puteri. Buzele i s-au uscat și i-au crăpat, arse parcă de sfîrșeala din trupul lui micuț care nu mai putea să lupte.

O singură dată m-a strigat, dar atît de încet, încît abia l-am auzit :

— Ama ?

— Da, dragă !

— Nu te mai văd, nu mai văd nimic.

— Sînt aici, copilul meu, lîngă tine.

Și-a mișcat ușor mîinile. Am îngenuncheat lîngă el și i-am trecut brațele în jurul gîtului meu, ținîndu-i-le acolo cu mîna mea, fiindcă era prea slab să se sprijine singur de mine.

— Dormi, dragul meu. Ai să te faci în curînd bine și ai să poți iarăși vedea. Îți spun eu că ai să vezi din nou.

Părea mulțumit. A crezut minciunile cu care îl amăgeam și a oftat parcă ușurat. Cine poate ști ce spaime frămîntă mintea unui copil? Cînd am simțit că s-a liniștit, i-am luat încet mîinile din jurul gîtului meu și am plecat de lîngă el. Ceva mai tîrziu am auzit un zgomot ușor și, cînd m-am întors, am văzut că deschisese ochii și se uita la Ira, fără să clipească. M-am apropiat, și atunci am băgat de seamă că într-adevăr nu mai vedea, i se lăsase pe ochi un văl de ceață. L-am luat în brațe și l-am lipit de mine. Trupul moale, topit, atît de ușor de parcă țineam în mîini un pumn de frunze și nu un copil, a căzut peste mine fără viață. I-am cîntat încet, uitînd că era mort, pînă cînd s-a răcit cu totul și a început să înțepenească. Abia atunci l-am așezat jos, i-am închis ochii, i-am dat la o parte șuvițele de păr care îi atîrnau, umede, pe frunte. Părea obosit, dar liniștit. Suferința se ștersese de pe fața lui. A venit și Nathan și a îngenunchеat lîngă el. I se înăsprise fața de durere, iar ochii îi erau grei și amari. Ultimul nostru născut, zămislit în fericire, într-o clipă cînd apa vieții noastre curgea liniștită, a plecat de lîngă noi. Nu-mi era greu să știu ce se petrecea în sufletul lui Nathan. Cu toate acestea, eu nu mai sufeream din cauza copilului meu, deoarece inima mea de mamă n-ar fi putut să-i dorească altceva. Și așa se chinuise prea mult și ar fi fost prea dureros pentru mine să-l chem înapoi, numai ca să se chinuie mai departe.

CAPITOLUL XVII

După moartea lui Kuti, o bogată recoltă de orez s-a copt, cu indiferență, ca și cînd și-ar fi bătut joc de durerea noastră. Era a doua recoltă din anul acela, semănată pe un pămînt pe care nu ne puteam îngădui să-l lăsăm nelucrat, și de aceea credeam

că va fi o recoltă slabă. Dar împotriva tuturor aşteptărilor noastre a fost foarte bună. Fiecare spic era plin cu boabe de orez, tulpinile erau drepte şi sănătoase şi, oricît ai fi căutat, nu găseai printre ele vreuna vătămată sau ruptă.

Am muncit mai multe zile pînă noaptea tîrziu să strîngem orezul, apoi ne-au mai trebuit încă alte trei zile să drenăm şi să curăţim ogoarele şi alte trei nopţi pentru ca să vînturăm şi să cernem boabele. Şi tot n-am izbutit să terminăm. În hambar zăcea o grămadă de orez nedecorticat de care nu ne puteam ocupa pînă după vînzarea celui decorticat.

— Ai văzut, s-a întîmplat cum am spus eu, a exclamat Nathan. Ne-au revenit puterile. Altminteri cum am fi putut munci atîta în starea în care ne aflam ?

Şi-a rotit privirea de jur împrejur cu un aer triumfător, arătîndu-mi cu mîna grămezile albe de orez, aşezate frumos, şi cojile castanii strînse morman alături. Ne-am uitat apoi unul la altul. Sudoarea amestecată cu praf lăsase dîre negre pe feţele noastre, eram slabi, numai oase, ca nişte sperietori de ciori. Şi tot atît de sluţi ca şi ele. Deodată, vorbele pe care le rostise ni s-au părut, nu ştiu de ce, foarte hazlii şi, mai întîi Selvam, apoi Ira, nu s-au mai putut stăpîni şi au început să rîdă atît de tare, de le pierise graiul, şi lacrimile le alunecau de-a lungul obrajilor ; iar noi, bătrînii, am început să rîdem cu ei, fără voia noastră, cu toate că spectrul trecutului apropiat ne chinuia încă. Ştiam că sîntem salvaţi, şi de aceea pe toţi patru ne cuprinsese un fel de bucurie bolnăvicioasă, rîdeam fără să ne mai putem opri, încercam să ne potolim rîsul ca să putem respira, dar repede venea alt hohot care ne înăbuşea aproape. Găurile din obraz, burţile noastre umflate, oasele care împungeau caraghios prin piele, toate deveniseră un motiv de rîs. Deşi toate acestea erau vizibile pentru noi, acum aparţineau de trecut, de trecutul acela dureros, pe care căutam din toate puterile să-l alungăm. Chiar rîsul nostru,

într-o oarecare măsură, nu era altceva decît uşurarea pe care o simţeam fiindcă puteam alunga trecutul.

Şi, dintre noi, Nathan era cel mai vesel. Se bătea tot timpul peste şolduri şi clătina din cap, ca şi cînd nu putea crede în atîta noroc. Făcea ce făcea, şi iarăşi îl vedeai luînd în mînă cîteva boabe de orez, pe care le freca îndelung printre degete, să audă sunetul acela sec ce părea că îl încîntă. Ar fi vrut parcă să se convingă că sînt boabe adevărate şi nu o închipuire a lui.

— O să avem destul să ne plătim şi datoria, spunea el mereu, şi să oprim şi pentru noi cît avem nevoie. Afară de asta, mai putem da drumul apei pe ogoare, aşa că o să avem şi peşte.

— Şi o să semănăm zarzavaturi, am adăugat eu. Ar trebui să cumpăr seminţe de fasole şi de ardei şi cîteva răsaduri de dovleci... bineînţeles şi cartofi... Înainte cîştigam o grămadă de bani cu zarzavaturile mele.

— Într-adevăr, spuse el cu însufleţire. O să avem destui bani pentru toate astea, ai să vezi. Dumnezeu, care este milostiv, ne-a dat din nou putinţa să le avem.

Întîi să le vedem pe toate astea vîndute, am zîmbit eu, — şi cine nu ar fi zîmbit văzînd atîta optimism — şi apoi să facem planuri.

Nerăbdători, am şi scos sacii de iută şi măsura de aramă şi am început să socotim cantităţile şi cît o să luăm pe ele.

Semănatul înviorează trupul, iar încolţitul seminţei îţi dă încredere în viitor, dar nimic nu-ţi dă o fericire mai mare decît strîngerea recoltei, cînd ai în faţă grămezi de boabe strălucitoare şi-ţi vezi mîinile albe de praful orezului sănătos, sau cînd ajungi să măsori aceste grămezi, cînd umpli măsurătoarea cu vîrf, fără să-ţi pese, fiindcă îţi poţi îngădui să fii generos, şi, dacă eşti înţelept, ştii bine că boabele au ele singure grijă să nu fii prea generos, fiindcă au să alunece şi au să cadă dacă vîrful are să fie prea înalt. Mai ştii că într-o măsură

intră atîția pumni de orez, iar într-un sac atîtea măsuri, iar cînd sacii s-au umplut și i-ai pus bine, ești bucuros și recunoscător.

Ne-am dus apoi să ne rugăm zeilor noștri, dăruindu-le camfor și *Kum-Kum*, ulei și răsaduri de orez, iar sufletele noastre erau pline de recunoștință.

CAPITOLUL XVIII

M-am dus la piață, încărcată de pătlăgele vinete cu pielița netedă și lucioasă, și de niște dovleci rotunzi și cărnoși, ca trupul de femeie tînără. Pămîntul a dat rod bogat. Aveam în coșul meu, pe lîngă pătlăgele vinete și dovleci, fasole și cartofi, pepeni și ardei și eram fericită că le am, fericită de monedele de argint pe care le-am primit în schimbul lor. Nu-i mai vindeam lui Biswas. În oraș aveam acum alte prăvălii, unde mi se plătea mai bine și unde nu trebuia să mai ascult vorbe rele și viclene. Îmbătrînise și-și umflase mai mult pîntecele, dar asta nu-l făcuse nici mai îngăduitor, nici mai omenos. Fără să țină seama de blestemele oamenilor — și se adunau destul de multe, deoarece camăta lui era usturătoare — continua să se îmbogățească storcînd și ultima suflare de viață din nenorociții care se vedeau nevoiți să se împrumute de la el, iar puterea lui creștea pe măsură ce a lor se vlăguia.

M-a zărit pe cînd mă întorceam, a ieșit repede în ușă și mi-a strigat :

— Rukmani ! Am să-ți spun ceva. Stai puțin !

— Ce este ?

— S-a întors Kenny. L-am văzut.

— Da ? am spus eu, încercînd să par indiferentă. Este o veste bună pentru toți.

— Dar mai ales pentru tine, spuse el uitîndu-se lung la mine.

— Pentru toţi, am repetat eu. Este un doctor bun, şi mulţi îi sînt îndatoraţi.

— Dar e şi bărbat, spuse el. Lumea spune că e prieten bun cu tine.

— Cu mine şi cu ai mei, i-am răspuns eu cu nerăbdare. A făcut multe pentru noi.

— Mai ales pentru tine, stărui el, cu subînţeles, strîngîndu-şi buzele fleşcăite. Am auzit asta de la Kunthi.

— Vorbe de tîrfă, în care nu poţi avea încredere, cum nu poţi avea în trupul ei, am spus eu cu dispreţ.

Şi-a apropiat obrazul de al meu şi a şoptit privindu-mă numai cu coada ochiului :

— Totuşi nu e un motiv să nu crezi ce spune.

L-aş fi pălmuit. Aş fi vrut să-i vîr înapoi cuvintele în gît. Dar m-am silit să mă stăpînesc.

— Porc scîrbos ! Gură spurcată ! i-am strigat.

A zîmbit numai, fiind învăţat de mult cu vorbe şi mai grele.

— Eşti iute, ca întotdeauna, Rukmani, spuse el. Dar cînd ai să mai ai nevoie de bani, la cine ai să te duci ?

Era atît de murdar şi atît de josnic, încît furia mi s-a răcit. Nici chiar răutatea lui Kunthi nu mă mai mînia. Prea mă simţeam departe de ei.

Am plecat şi m-am mai învîrtit puţin pe străzi, neştiind ce să fac, să încerc să-l caut pe Kenny în oraş, sau să mă duc, cu băgare de seamă, acasă la el şi să-l aştept, fiindcă eram sigură că o să vină acasă. Apoi, mi s-a părut deodată caraghios ca la vîrsta mea să umblu pe furiş, şi m-am îndreptat direct spre căsuţa lui văruită de la marginea oraşului, să-l văd şi să-i urez bun venit, ducîndu-i şi o ghirlandă de trandafiri şi iasomie, precum şi o piatră de *lima* care să-i aducă noroc.

Căsuţa era pustie, aşa cum fusese întotdeauna, rece şi lipsită de viaţă, ca orice casă nelocuită de multă vreme. Un strat gros de praf acoperea duşumeaua, iar din loc în loc, prin odaie, se vedeau mişuroaie de ciment amestecat cu pămînt, făcute fără îndoială de şobolani. După ce am văzut toate

acestea prin fereastra din față care era spartă, am împins ușa să intru. Kenny stătea în picioare, în odăița de după odaia cea mare. S-a întors cînd m-a auzit intrînd și am văzut că s-a încruntat.

— De unde ai știut că sînt aici ?

Deși eram obișnuită cu el, vorbele acestea repezite și purtarea lui neprietenoasă m-au făcut să-mi uit urările de bun sosit.

— Am aflat de la Biswas, am răspuns eu. Și am venit imediat.

Am tăcut amîndoi. Ghirlanda pe care o mai țineam încă în mînă mă stînjenea și mă gîndeam că am făcut o prostie cumpărînd-o. Am încercat să o ascund la spate, dar Kenny a băgat numaidecît de seamă.

— Și acolo ce ai ?

— Cîteva lucruri, am fost în piață, am început eu să spun cu stîngăcie.

— Ai o ghirlandă, nu-i așa ?

— Da, am răspuns cu sfială. Am cumpărat-o pentru dumneavoastră. Ați ghicit.

M-a dus la geam și mi-a arătat cu degetul, afară, un maldăr de ghirlande de trandafiri, de crini și crizanteme. Desigur, aduse de alții, care veniseră înaintea mea.

— Nu am ghicit, am fost sigur, spuse el pe un ton grav. Nu ești prima.

— Am făcut-o numai cu gînduri bune, i-am spus eu cald.

El a început să rîdă cu hohote, și fața lui brăzdată de cute adînci s-a încrețit și mai mult din pricina rîsului, făcîndu-l să pară mai tînăr și mai bun. Rîsul lui mi-a îndepărtat orice stînjeneală, și, deodată, m-am simțit mai bine.

— Ați fost plecat multă vreme, i-am spus, prea multă vreme. Ne-ați lipsit.

— De ce ? Iar ați avut necazuri ?

Nu știam în ce fel să-i răspund, și l-am privit pe furiș. Redevenise serios, aproape mohorît, și de pe chipul lui pierise orice urmă de rîs. După atîția ani, era mai de nepătruns ca oricînd.

— Am avut și necazuri, am spus cu prudență. Dar nu ne-ați lipsit numai din cauza asta, ci...

M-am oprit, nemaiștiind ce să spun. Eram sigură că la nevoie ne-ar fi ajutat cu de-ale mîncării, cu bani sau cu sfaturile lui, dar știam că nu asta era totul, el ne dăduse întotdeauna ceva mai mult decît toate acestea, dar nu mă pricepeam să găsesc cuvintele potrivite.

— Prezența dumneavoastră, am spus eu șovăind, înseamnă mult pentru noi. Ne-ați arătat totdeauna o bunătate care a fost cu atît mai de preț pentru noi, cu cît aparițiile dumneavoastră au fost mai rare.

Nu știu cum de am îndrăznit, poate că tăcerea lui m-a ajutat. Părea că nici nu mă auzea. Rămăsese în picioare, uitîndu-se pe fereastră și rozîndușî unghiile.

— Necazuri, spuse el. Ce să facem ? Le avem cu toții. Probabil că recolta nu a fost bună și ați flămînzit.

— Am trecut prin vremuri grele, i-am răspuns eu. Am pierdut doi fii. Raja a murit din cauza unui accident. Cel mic a fost prea gingaș pentru lumea asta și nu a putut duce felul nostru de viață. După ce am pierdut recolta, el... M-am oprit din nou.

Deși purtam încă în minte amintirea acelor zile, timpul se așternuse peste ea și nu mai era atît de vie. Acum propriile mele cuvinte o treziseră și, o dată cu ea, mă sfredelea o durere ascuțită și pătrunzătoare, care mi-a tăiat graiul. Am tăcut cîtva timp așteptînd să se potolească durerea, să mă mai liniștesc. El stătea tot cu spatele, dîndu-și probabil seama de ceea ce se petrecea în sufletul meu.

— Am vorbit destul despre mine, am spus eu în sfîrșit. Ce faceți dumneavoastră și familia dumneavoastră ?

S-a întors brusc spre mine și mi-a spus :

— Ce te interesează ?

— Le doresc numai bine, și de aceea...

— Păstrează-ți urările, se răsti el. Soția m-a părăsit, și fiilor mei li s-a spus să mă uite.

Am încercat să-mi închipui acea femeie, care, după atîția ani, a putut să-și părăsească bărbatul și să rupă toate legăturile ce au existat desigur între ei, chiar dacă el lipsea atît de mult de acasă. Sau poate că tocmai absența lui a hotărît-o să facă acest pas și el nu era, deci, cu totul nevinovat.

— Crezi că este vina mea, spuse Kenny. Nu încerca să spui nu, fiindcă citesc limpede acest lucru pe fața ta.

— Femeile au nevoie de bărbați, am spus eu ridicînd din umeri. Nu este drept să lipsești o femeie de bărbatul ei.

— Spune-mi, zise el, crezi că un bărbat trebuie să-și aleagă o meserie?

— Un bărbat ca dumneavoastră trebuie să o facă, am răspuns eu.

— Atunci ce-i de făcut dacă nevasta nu-l poate urma?

— Nu-l poate urma? am spus eu. Dar trebuie să-l urmeze. Locul unei femei este lîngă bărbatul ei.

El a oftat enervat.

— Tu simplifici totul pentru că nu poți să înțelegi. Priceperea ta este atît de mărginită, încît nu știu cum aș putea să-ți explic.

— Da, sînt mărginită, am încuviințat eu. Totuși nu sînt complet lipsită de înțelegere. Știu că felul nostru de viață nu este la fel cu al dumneavoastră.

— Aveți în schimb instincte sănătoase, spuse el.

Pentru prima dată de cînd îl cunoșteam, am văzut în ochii lui o sclipire de admirație.

— Nu sînt o proastă, am spus eu încet, plăcut impresionată de lauda exprimată în privirea lui, dar și puțin jignită. Credeți că nu am atîta minte să văd că nu sînteți unul dintre ai noștri? Trăiți și munciți aici, ne purtați de grijă și ne iubiți copiii, dar țara dumneavoastră nu este aici, și noi nu sîntem de același neam cu dumneavoastră. Chiar dacă ați rămîne aici pentru tot restul vieții, tot nu ar putea fi altfel.

— Țara mea, spuse el. Uneori nici nu mai știu care este țara mea. Pînă azi m-am gîndit că ar putea fi și asta.

În glas îi răsunau amărăciunea și oboseala. Deznădejdea lui m-a înduioșat, dar m-a și întristat în același timp.

Aș fi vrut să-mi iau cuvintele înapoi și să le ascund, așa, negrăite, în adîncul sufletului meu, să nu mai poată răni pe nimeni.

— Să nu-ți pară rău, zise el întorcîndu-se către mine. Nu mi-ai spus nici un lucru pe care eu să nu-l fi știut.

M-am ridicat să plec și am adăugat :

— Soțul și copiii mei vor fi fericiți să vă vadă. O să fim bucuroși să vă primim în casa noastră.

— Nu ești lipsită de unele însușiri, după cum ți-am mai spus-o, zise el ca pentru sine. Și fata ce-ți face ? Era o fată drăguță.

— E bine, acum e însărcinată.

— Va să zică nu a venit degeaba la mine.

— Ar fi fost mai bine dacă rămînea stearpă pentru totdeauna.

— Cum ? dar parcă tu ai vrut ?...

— Am vrut, dar nu așa, să aibă un copil al cărui tată să fie unul dintr-o duzină de bărbați, am spus eu.

— Poate că a trebuit să o facă, rosti el încet. S-au mai văzut lucruri din astea.

— Voia să plece, am răspuns eu. Iubise mult copilul care a murit. Voia să plece. Bineînțeles că a fost cu totul neștiutoare, lipsită de experiență în asemenea lucruri, și acum o să nască un copil. A rămas repede însărcinată.

— O să fiți mai fericiți după ce o să se nască copilul, spuse el. Un copil conceput într-o întîlnire trecătoare dintre un bărbat și o femeie nu este mai rău decît altul.

— Poate că aveți dreptate, am spus eu cu amărăciune, dar nu vă dați seama ce rușine am îndurat. Oamenii nu ne-au cruțat.

S-a uitat lung la mine, parcă nerăbdător.

— Asta-i tot ce te interesează : ce o să spună lumea ! Cutreieri pămîntul de la un capăt la altul ca să auzi aceeași poveste... Și ce importanță are ce o să spună lumea ?

Vorbea pe un ton disprețuitor. Desigur, mă gîndeam eu, e ușor pentru dînsul, dar nu e chiar atît de simplu pentru noi.

Am plecat acasă gîndind mereu la cele ce-mi spusese și, nu știu cum, de la un timp mi s-a părut că vorbele lui nu erau lipsite de adevăr, și atunci am mai prins curaj. De altfel și Nathan mi-a spus aproape același lucru. El, care se deosebea atît de mult de Kenny în alte privințe, avea aceeași părere în această chestiune.

CAPITOLUL XIX

Reîntoarcerea lui Kenny a însemnat începutul unei schimbări în viața noastră, și mai ales a lui Selvam. Cu toate că fusese crescut la țară și în vinele lui curgea sînge de plugar, lui Selvam nu-i plăcea munca cîmpului. Ca și frații lui, era muncitor și conștiincios, dar nu-i plăcea să muncească la ogor și parcă nici pămîntul nu-i dădea roade. Știa de la tatăl lui tot ce trebuia să știe despre munca cîmpului și despre anotimpuri, dar semănăturile, care sub îngrijirea lui Nathan creșteau văzînd cu ochii, sub a lui se ofileau parcă. Nu pot să spun că nu-și dădea toată osteneala să le îngrijească bine, dar, parcă era un făcut, ce semăna nu încolțea, iar dacă se întîmpla totuși să răsară cîte ceva, nu dădea rod.

Pînă într-o zi, cînd a venit de la cîmp, a azvîrlit sapa și mi-a spus că el a isprăvit cu munca cîmpului.

— Nu-s făcut să fiu plugar, și gata. Muncit de mine, pămîntul nu rodește, și nici eu nu am timp de pierdut cu el.

— Și ce ai să faci, fiule ? am spus eu îngrijorată. Din ce o să trăiești cînd noi nu o să mai fim ?

Nu mi-a răspuns imediat ; s-a așezat jos, cu picioarele încrucișate și cu privirea pierdută dincolo de curticica din fața colibei, înspre verdele liniștitor al cîmpului de orez, dar vedeam bine că nu într-acolo i se îndreptau și gîndurile.

— Kenny clădește un spital, s-a hotărît el să vorbească în sfîrșit. Cînd o să fie gata o să aibă nevoie de un ajutor și m-a întrebat dacă nu vreau să fiu eu acela.

— Dar ce știi tu să faci în munca asta ?

— Nimic. Dar o să înceapă de pe acum să mă învețe. Mi-a spus că nu o să-mi vină prea greu, fiindcă știu puțină carte.

Într-adevăr, Selvam știa, ca și frații lui, să scrie și să citească. Prinsese repede tot ce putusem eu să-l învăț, dar nu s-a mulțumit numai cu atît, ci a început, cu deosebită tragere de inimă, să citească tot ce-i cădea în mînă. Pentru el, învățătura era ceva firesc, scria și citea așa cum făcusem și eu o dată, cu lăcomie și cu plăcere. „Nu o să-i fie greu, o să învețe, mă gîndeam eu. Este prilejul pe care l-a așteptat."

Selvam începuse să se agite.

— Tata știe, a continuat el cu oarecare șovăială. Și nu are nimic împotrivă.

I-am zîmbit.

— Nici eu n-am nimic împotrivă. Îți urez să-ți meargă bine.

Am văzut că parcă i s-a luat o piatră de pe inimă, și mi-a spus :

— Cît sînt de bucuros, credeam că ai să... știu eu, că ai să te superi.

— De ce să mă supăr ? Cel mult sînt puțin dezamăgită că toți fiii noștri s-au lăsat de munca cîmpului. Pentru tine însă e mult mai bine așa.

— E mult mai bine, a repetat el. Știu că este o mare îndrăzneală, dar... Ne-am făcut atîtea planuri și avem atîta nădejde...

Şi iarăşi am tăcut amîndoi. Mă uitam la el pe furiş, neştiind dacă să-i spun sau nu : „Poţi să te aştepţi ca lumea să nu creadă că de dragul tău te ia Kenny să te înveţe o meserie. Au să se găsească destui oameni negri la suflet care să spună că a făcut asta nu pentru tine, ci pentru maică-ta, şi astfel vor încerca să-ţi tulbure liniştea." M-am gîndit însă să nu-i umbresc cu vorbele mele bucuria acestei hotărîri, sau să arunc sămînţa vreunei bănuieli între el şi Kenny, şi de aceea am tăcut. El m-a privit, însă, tot timpul, calm şi hotărît.

— Ştiu, spuse el încet, dar nu este oare de ajuns ca dumneata să fii tare, iar eu să am încredere ?

— Asta aşa este, am răspuns eu uşurată. Am vrut numai să ştii.

Ne-am zîmbit unul altuia, bucuroşi că ne înţelegeam atît de bine.

L-am căutat din nou pe Kenny şi i-am spus :

— Îţi sîntem din nou îndatoraţi. Fiul meu nu mai poate de bucurie. Căuta şi aştepta o asemenea muncă fără să ştie nici el ce aştepta.

— Şi eu îi sînt îndatorat. Aveam nevoie de un ajutor, şi el făgăduieşte să fie ceea ce îmi trebuie, nădăjduiesc chiar că or să-i urmeze şi alţii. Singur nu aş fi putut să o scot la capăt. După cum ştii, oraşul s-a mărit şi continuă să crească.

— Şi ce clădiţi acum o să fie mai mare decît ce a fost înainte ?

— Desigur. O să fie un spital adevărat, nu un dispensar, spuse el cu răceală. Stai să-ţi arăt.

A scos mai multe hîrtii, desene şi foi lungi de hîrtie acoperite cu socoteli, pe care nu le înţelegeam chiar cînd mi le explica, deşi m-am ferit să-i mărturisesc lucrul acesta. Mi-am dat numai seama că într-adevăr o să fie ceva mare.

— Şi bani de unde o să aveţi ? l-am întrebat eu mirată. Pentru o asemenea clădire o să vă trebuiască nu ştiu cîte sute de rupii.

— Am mii de rupii, răspunse el.

— Tot nu înțeleg. Doar ați dus o viață de sărăcie ca noi toți!

— Banii nu sînt ai mei. I-am primit de la alții. I-am adunat cît am fost plecat.

— În țara dumneavoastră? am întrebat eu. De la compatrioții dumneavoastră?

— Da, spuse el, parcă enervat. O parte din ei îi am de acolo și o altă parte de la ai voștri. De ce te miri?

— Mi-e greu să înțeleg, am răspuns eu umilă. Nu știu de ce oameni care nu ne-au văzut și nu ne cunosc vor să facă asta pentru noi.

— Pentru că au cu ce să o facă, spuse el. Și pentru că mare parte din ce au ei e luat chiar din sudoarea și avutul vostru. Au vina lor în ce se întîmplă pe-aici. Nu mor bolnavii pe stradă pentru că nu avem un spital pentru ei? Și nu se nasc copiii în șanțuri? Ți-am mai spus-o și ți-o mai spun și acum: dacă vrei să fii ajutat, trebuie să strigi. Nu are nici un rost să suferi în tăcere. Cine ar sări în ajutorul unui om care se înecă dacă el nu ar striga?

— Se spune... am început eu...

— Ce se spune, sau ce ai învățat nu are nici un fel de importanță. Eroismul nu stă în sărăcie și în răbdare.

Mă gîndeam în clipa aceea ce s-ar întîmpla dacă ne-am lăsa copleșiți de necazuri la fiecare pas! Am fi într-adevăr niște ființe de plîns dacă am fi atît de slabi. Oare nădejdea nu a fost dată omului ca să se ridice deasupra nenorocirilor? Cît despre lipsurile și necazurile noastre, ele sînt prea multe, și greu de îndepărtat, și cine ar putea fi atît de bogat și atît de milos ca să le rezolve? Sărăcia ne însoțește de la naștere pînă la moarte, și o cunoaștem tot atît de bine cum cunoaștem anotimpurile, cum cunoaștem pămîntul. O nevoie nu se deosebește de alta decît prin intensitate. Ce rost ar avea să ne plîngem de ceva ce a existat întotdeauna și nu se mai poate schimba?

Am văzut cum i se micșorează ochii. Poate pentru că mă știa de mult, sau poate pentru că era un bun cunoscător al firii omenești, ori de cîte ori tăceai sau vorbeai, încercînd să-ți ascunzi adevăratul gînd, el pătrundea dincolo de tăcere sau de cuvinte.

— Sînteți niște imbecili resemnați, spuse el disprețuitor, credeți că o să se țină seama în ceruri de faptul că ați răbdat și ați suferit? La ce te gîndești cînd burta ți-e goală și trupul bolnav? Dacă ai să-mi spui că în clipele acelea ai gînduri înalte, am să-ți răspund că minți.

— Cu toate acestea, preoții noștri postesc și își chinuiesc singuri trupul, iar noi sîntem învățați să ne purtăm necazurile în tăcere, pentru că toate acestea duc la purificarea sufletului.

Și-a plesnit fruntea cu palma.

— Doamne! strigă el. Nu vă înțeleg și niciodată n-am să vă înțeleg. Pleacă, pînă nu cad și eu în cursa filozofiei voastre!

CAPITOLUL XX

Anotimpurile se perindau, acum, aproape pe nesimțite în orașul nou, care zdrobise tot ce însemna natură și frumusețe. Numai împrejurimile mai păstrau ceva farmec. Pentru că în oraș nu vedeai decît mulțimea, trotuarele care ascundeau glia, gunoaiele aruncate de oameni; și trebuia să calci cu grijă, pentru că nu știai pe ce pui piciorul sau ce primejdie îți vine din spate ori din față; toate acestea te făceau să nu mai vezi soarele sau stelele, să nu mai observi și să nu mai știi mersul lor pe cer. De trecerea timpului nu-ți dădeai seama decît privind în grabă ceasul. Cei care ne duceam însă mai departe viața pe ogoarele verzi, catifelate, deși chiar acestea erau neplăcut de aproape de oraș, mai primeam totuși mesajele mute ale naturii.

Fiecare zi, fiecare săptămînă, fiecare lună lăsa o urmă limpede, de neşters.

Mugurii gingaşi care se ivesc la noi de anul nou, violetele şi iasomia, florile plăpînde şi parfumate de *champok* lăsaseră locul *jocarandei*, care înfloreşte peste noapte şi mohorului auriu, înainte ca Irei să-i vină timpul să nască. Cînd fiica mea a fost apucată de durerile facerii, am înălţat afară ulucul de bambus, ca să-i înştiinţez pe Nathan şi pe Selvam, aşa cum e obiceiul la cei care trăiesc toţi într-o odaie. După ce am măturat prin colibă şi am aşternut în ea băligar umed, am scos afară salteaua împletită din paie, pe care născusem şi eu, pentru ca Ira să se culce pe ea. M-am dus apoi să adun petalele scuturate în jurul pomilor şi i le-am adus ei. Coşul meu era înflorit de culorile aprinse ale petalelor aurii, roşii, violete şi purpurii.

— Un copil al verii, i-am spus eu. O să fie voinic.

Ea a zîmbit şi şi-a răsfirat degetele prin petale.

— Simt că aşa o să fie.

Pe cînd aşteptam, mi-am amintit, fără să vreau, de toate naşterile pe care le văzuse coliba noastră. Prima care s-a născut a fost Ira. A urmat intervalul acela lung de tot, iar după el, aproape în fiecare an am născut cîte un băiat. Şi înaintea fiecărei naşteri, se împletiseră nădejdile cu dorinţele, poate că şi cu oarecare îngrijorare. Erau simţăminte firesti. De data asta, însă, în capul meu temerile roiau ca furnicile zburătoare după furtună şi parcă îmi venea să mă apăr de bătaia aripilor lor. „Un copil născut de pe urma unei întîlniri trecătoare dintre un bărbat şi o femeie nu este mai rău decît un copil născut dintr-o căsătorie"... aşa spusese Kenny, dar poţi să fii oare sigur de acest lucru? Un bărbat poate face dragoste pătimaş cu nevasta lui, după cum îi este firea, dar cu toate acestea se poartă blînd cu ea. Chiar în focul patimii care se dezlănţuie, cînd pieptul şi coapsele lor sînt strîns lipite unele de altele, el se stăpîneşte, şi dă tot atît de mult cît ia, împăcînd trupul, fără să-l îndureze. Femeia rămîne soţia lui nu numai în acea

clipă de trăire prin simțuri, dar și a doua zi și în anul următor. Ea va purta în trupul ei sămînța lui, iar el o va vedea rodind și va urmări cum zi de zi copilul crește în pîntecele ei. Duios și grijuliu, o să se apropie mereu curat de ea, pentru ca împerecherea lor să fie rodnică și binecuvîntată.

Dar bărbatul care găsește o femeie pe stradă ridică în sus o sprînceană, o cheamă cu un semn, o are pentru cîțiva bani pe care-i aruncă și pentru care crede că are dreptul să facă ce vrea cu ea. Ce-i pasă unui asemenea bărbat de femeia care îi aparține doar o clipă? El și-a satisfăcut o necesitate, iar ea și-a luat plata. El se pierde, nepăsător, în marea de oameni din care a răsărit, iar pe ea o zvîrle înapoi în bezna vreunui nefericit loc de muncă, sau pe străzile animate de unde-și culege clienții.

Și din miile de bărbați din sat, din oraș sau poate dintr-un alt sat, dintr-un alt oraș, un bărbat necunoscut era tatăl copilului care avea să se nască. Cine poate spune că printre toți acești bărbați nu era vreunul bolnav sau spurcat? Și ce grijă și ce precauție poate exista, cînd urmările actului unui bărbat sînt ascunse privirilor lui recunoscătoare, iar femeia este o oarecare, o femeie ușoară, pe care o dorești o clipă, apoi o pierzi din vedere și o uiți?

Chiar dacă s-ar fi temut de ceva, Ira tot nu și-ar fi dat temerile pe față. Poate că se frămîntase singură, fără a lăsa să se vadă acest lucru, sau poate că dragostea ei pentru copil era mai puternică decît oricare alt sentiment. Era făcută să aibă copii. Mi-am dat seama de la început de acest lucru. Soarta fusese destul de crudă cu ea, făcînd-o să-i aibă pe această cale întortocheată.

În sfîrșit, a început nașterea, și, în timp ce-o asistam pe Ira, mi-au pierit din minte toate aceste gînduri, lăsîndu-le numai pe cele legate de prezent sau de viitorul imediat, acest viitor, pe care fiece minut scurs îl transformă în trecut. Apoi, în clipa în care am ținut copilul în brațe, nu m-am mai

gîndit nici la trecut, nici la viitor, ci numai la prezent, iar temerile nedesluşite de mai înainte m-au năpădit din nou, de data asta ascuţite şi foarte desluşite. Acum ţineam în braţe copilul acela conceput pe stradă, cu un bărbat necunoscut, într-un moment de dorinţă trecătoare, şi-mi părea că văd aievea cum strălucirea viitorului nostru se sfărîmă şi cade, în cioburi, la pămînt.

Am avut grijă însă ca Ira să nu observe ce se întîmplă cu mine. Am spălat încet copilul, l-am uns cu ulei, nădăjduind — parcă fără voia mea — că în felul acesta pielea lui prea albă o să capete culoare. În tot acest timp el urla cît putea, fiindcă era un copil sănătos. În sfîrşit, mama şi-a cerut copilul. L-am înfăşat cu grijă înainte de a i-l da, sperînd — mai continuam să sper — că ea nu o să bage de seamă albeaţa.

— Ia-ţi fiul, i-am spus eu, aproape împleticindu-mă din cauza neliniştei mele.

Ira a întins mîinile, zîmbitoare şi senină, şi l-a luat.

— E un copil minunat, mi-a spus ea, uitîndu-se cu dragoste la faţa lui micuţă. Şi-i auriu ca un mugur.

Auriu ! E chiar prea auriu. Numai mama lui nu vedea cît de nefiresc de alb era şi nu observa că părul rar şi zbîrlit avea culoarea razelor lunii, iar ochii îi erau lipsiţi de culoare.

Uneori mă întrebam dacă Ira nu şi-a pierdut cumva minţile, şi nu mai era în stare să vadă ceea ce pentru alţii era limpede ca lumina zilei, sau dacă, în mîndria ei de mamă, se silea, cu un efort supraomenesc, să ascundă asta. În orice caz, dacă se prefăcea, se prefăcea bine. Faţa ei nu trăda nici un fel de frămîntare sau teamă. Cu fiul ei în braţe se simţea fericită ca o pasăre. Cînta, se juca cu el, îl chema gîngurindu-i şi rîzînd încet, de parcă ar fi fost cel mai frumos copil pe care l-ar fi putut avea o femeie.

Poate că într-adevăr aşa i se părea că este.

Nu ea, ci noi, părinții ei, aveam o greutate pe suflet, și dintre noi doi, Nathan era cel mai copleșit de povară.

— Parcă și-a pierdut mințile, spunea el. Nu-și vede copilul așa cum este, ci așa cum ar fi vrut să fie. Pentru ea, nu este decît bălai, deși se vede cît colo că seamănă mai mult a șoricel alb. Și-a făcut și ei și copilului numai rău și a preferat să se lase înnebunită, decît să privească în față adevărul. Numai eu sînt de vină, spuse el clătinînd încet din cap, ar fi trebuit să împiedic cele ce s-au întîmplat.

— Lasă, i-am spus eu, nu te mai frămînta. Tot nu ai fi putut-o opri, fiindcă era hotărîtă să o facă.

— Este îngrozitor ce ni s-a întîmplat acum, spre amurgul vieților noastre.

— Desigur, este îngrozitor, dar nu de nesuportat. Fata este fericită și copilul sănătos.

— L-am văzut în soare, continuă Nathan cu tristețe. Se ferește de lumină și caută umbra, de parcă asta i-ar prii. Așa mic cum este, știe să deosebească unde-i locul lui.

— Spui prostii, i-am răspuns eu. Se ferește de lumină pentru că are ochii slabi. Kenny mi-a spus că așa se întîmplă întotdeauna cu astfel de copii.

— Poate că și dintr-o pricină și dintr-alta, răspunse el. Cine știe? Dar oricare ar fi, faptul ăsta este îngrozitor. Doar lumina soarelui este dată oamenilor, întunericul îl caută numai lilecii, șerpii, șacalii sau alte jivine de soiul ăsta.

Nathan, în durerea lui, exagera, căci copilul se ferea numai cînd era în bătaia soarelui. În colibă, sau la umbra unui pom, se simțea foarte bine, stătea pe jos, ori agățat de o creangă, și-și sugea degetele sau gîngurea ca oricare alt copil. Și eu preferam să nu-l văd în dogoarea soarelui, fiindcă pielea lui, palidă și străvezie, nu-l ferea de arșița care-i pătrundea adînc în carne, dîndu-i o culoare de te speriai. În afară de asta, căpăta foarte repede arsuri. Numai un ceas dacă rămînea în soare, îi apăreau pe frunte și pe gît pete mari, roșii, și de-

venea nervos. Copiii mei, toți, crescuseră în arșița și în lumina tare a soarelui și le mersese foarte bine.

Vestea a făcut repede ocolul satului. Oamenii care au venit mai întîi să vadă copilul nu știu ce au povestit, fiindcă pe urmă au venit alții și alții, care nu se osteneau să-și ascundă curiozitatea de a-l vedea, o curiozitate ce nu se potolea, oricît s-ar fi holbat la el. Plecau apoi, vorbind între ei, nerăbdători parcă să descrie cît mai amănunțit sărmanul copilaș *albinos*[1] pe care-l văzuseră. Unii dintre cei care au venit au fost duioși și calzi cu noi, alții, însă, îi vedeai că aveau gata pregătite vorbele goale cu care încercau să se arate prietenoși. Dar și unii și ceilalți plecau repede, fără să-și ascundă ușurarea pe care o simte omul atunci cînd vede că altuia i se întîmplă lucruri mai rele decît i se întîmplă lui.

Pentru noi a fost o lungă și grea încercare. Într-o zi, după ce s-a perindat o droaie de vizitatori, mai mare ca de obicei, l-am auzit pe Nathan spunînd că s-a săturat de asemenea vizite.

— Să facem o dată cele de cuviință ca să-i dăm un nume, a hotărît el. Cheamă pe toți cunoscuții noștri și să terminăm o dată. După asta nimeni nu o să mai aibă vreun pretext să vină.

Așa este obiceiul, ca în a zecea zi de la naștere să se facă o ceremonie. Pentru toți copiii noștri, așa făcusem. Dar pentru un copil fără tată și stigmatizat din naștere, era oare potrivit? Nathan hotărîse totuși să o facem și, o dată hotărîrea luată, am început și eu să o văd parcă cu ochi mai buni. Cu toate șovăielile mele, îmi dădeam totuși seama că era cel mai bun lucru pe care îl aveam de făcut.

Au venit deci prietenii și vecinii, aducînd nounăscut trestie de zahăr, dulciuri glasate, zaharicale și bomboane vărgate. Ira le-a primit în numele lui, zîmbitoare și netulburată, ca întotdeauna. A venit

[1] Persoană atinsă de albinism : lipsită de pigmenți în celulele pielii și părului.

și bătrîna Granny, tare gîrbovită peste toiagul ei și mi-a dat să păstrez o rupie pentru copil. Nu am vrut să o iau, dar ea a stăruit. Dacă aș fi știut că este ultima ei rupie, aș fi rezistat măgulirilor. Dar am luat-o și i-am mulțumit :

— Ești o prietenă bună.

— Numai în intențiile mele, spuse ea. Căsătoria pe care am pus-o la cale pentru fiica voastră nu a fost bună. Din vina mea a ajuns aici.

Granny tot nu putea să uite. I-am spus ceva la întîmplare, să o liniștesc, dar vîrsta nu-i îngăduia să audă și se îndepărtă șchiopătînd și bombănind mereu că a ei e vina. Nu era nici vina ei, nici a lui Nathan, nici a mea, nici a Irei. Nici a bărbatului, ne spusese Kenny. Era numai un capriciu al naturii. Atunci a cui e vina ? mă gîndeam eu obosită. Atunci să dăm vina pe vînt, pe ploaie, pe soare, pe pămînt, fiindcă ele tot nu se pot dezvinovăți.

Am auzit ca din întîmplare cum mă întreba Nathan :

— Ce-i cu tine ? Nu te simți bine ?

— Ba da, mă simt bine. Mă gîndeam.

— Lasă, nu te mai gîndi, nu te mai gîndi la asta, m-a îndemnat el.

Mă bucuram că nu a venit și Kali, cea mai guralivă dintre femei, dar bucuria mea a fost de scurtă durată. Era bolnavă de friguri și avusese tocmai atunci una din crizele ei obișnuite. Dar cum s-a făcut bine, a și venit, abia mișcîndu-se, din pricina grăsimii pe care o pusese pe ea de cînd aveam recolte bune.

— Aș fi vrut să vin mai devreme, gîfîi ea, dar din cauza frigurilor nu am putut. Și anul ăsta parcă au fost mai rele ca oricînd. Drept să-ți spun, nici nu știu cum am scăpat. Apoi, cu glas scăzut, tainic : Știi cum e — la vîrsta mea nu-i ușor.

— Sper că te simți mai bine, am spus eu.

— Ah, în sfîrșit, nu trebuie să te aștepți la prea mult. Mă simt destul de bine, dar nu am venit ca să vorbesc de mine.

M-am uitat la ea nepriietenos. Era limpede de ce venise. Coborî din nou glasul.

— Este adevărat ce se povesteşte despre copil? Oamenii spun că e alb ca laptele.

— Este bălai, a încuviinţat Ira fără să se tulbure. Uită-te şi dumneata.

Şi i-a întins copilul, care dormea în braţele ei. Kali s-a aplecat curioasă, fremătînd de nerăbdare şi, chiar în clipa aceea, din nefericire, copilul s-a trezit. Şi-a deschis ochii lui micuţi, cu pleoapele roz, a căscat, apoi a început să ţipe ascuţit. Kali s-a tras repede înapoi, ca şi cînd ar fi fost jignită dinadins, iar de pe chip îi pierise orice urmă de milă, dacă cumva o avusese vreodată.

— Arată ciudat, răspunse ea sincer. Nu este de loc normal. Cine a mai auzit ca un pui de om să aibă asemenea ochi?

N-am ştiut ce să spun. Nathan, însă, căruia niciodată nu i-a plăcut Kali, a privit-o aspru.

Am văzut cum faţa Irei se încordează şi îngheaţă. Stătea parcă la pîndă, gata să se apere, ca şi cînd ar fi fost lovită şi ar fi aşteptat să vadă dincotro putea veni lovitura următoare. „Aşadar, ştie, mi-am spus eu cu oarecare uşurare, dar desigur că nu-şi dă seama de toată nenorocirea." De prefăcut, însă, se preface bine. Tăcerea a continuat, fiecare temîndu-se să vorbească, doar gîndurile noastre se încrucişau parcă în atmosfera încărcată. Ne feream privirile unul de altul, făcîndu-ne că ne uităm în altă parte şi în cele din urmă am lăsat cu toţii ochii în jos. În această tăcere, l-am auzit deodată pe Selvam dregîndu-şi glasul să vorbească şi ne-am întors capetele spre el. Eram surprinşi, uşuraţi şi în acelaşi timp foarte curioşi.

— Nu-i decît o chestiune de pigmentaţie, sau, mai curînd, de lipsă de pigmenţi, a zis el. Totul e că nu sîntem obişnuiţi. Cine poate spune că o culoare este mai bună decît alta?

Vorbele unui băiat — căci Selvam nu împlinise încă şaisprezece ani — care ne-au ruşinat însă pe toţi.

— Dar ochii ? a început să spună Kali.

— Un copil cu pleoape roz nu este mai rău decît unul cu ochi căprui, a continuat el, uitîndu-se la ea cu o privire rece și mustrătoare. Credeam că măcar acest lucru, dacă nu altceva, ai să înțelegi cu instinctul dumitale de femeie.

A plecat cu dispreț de lîngă ea și a început să pocnească din degete în fața copilului. Sacrabani, care pînă atunci urla cît îl ținea gura, s-a potolit. A mai scîncit o dată sau de două ori, apoi pe gura lui s-a ivit ceva asemănător cu un surîs, iar degetele lui mici s-au agățat de ale lui Selvam.

Selvam s-a întors spre noi și ne-a zîmbit, ca și cînd ar fi vrut să ne spună : „Ei, ce mai vreți, nu este la fel ca toți copiii ? Ce v-am spus eu ?"

Triumfător, a căutat-o din ochi pe Kali, dar ea plecase fără ca noi să băgăm de seamă.

CAPITOLUL XXI

Din ziua cînd a început construirea spitalului, Selvam nu a mai fost al nostru. Încă de la primele pregătiri, cînd locul fusese abia cumpărat și curățat, iar antreprenorul căuta peste tot oameni și materiale, Selvam era nedespărțit de Kenny. Nu știu ce vorbeau între ei, dar uneori venea acasă bucuros, vesel, iar alteori posomorît și descurajat. Nu era greu de văzut că nenumăratele greutăți care le stăteau în cale îl supărau peste măsură. Cînd a început cu adevărat construcția și peste tot se vedeau numai grămezi înalte de cărămizi și mormane de ciment, în orice clipă liberă era pe șantier, privind cum se înalță zidul din cărămidă pusă peste cărămidă și cum se prelingea mortarul printre ele. Uneori, cînd muncitorii îl lăsau (asta însă nu se întîmpla prea des, fiindcă era o echipă ambițioasă) să pună și el mîna și să ajute la zidă-

rie, atunci nimeni nu era mai fericit decît Selvam.

Nu avea de unde să știe, însă, că pînă la terminarea construcției aveau să mai treacă șapte ani grei. Cred că atît el, cît și Kenny, în entuziasmul lor pătimaș, se gîndiseră la un timp mult mai scurt. Poate era mai bine că nu știuseră cît va dura : șapte ani pun răbdarea la grea încercare.

Dacă lucrurile ar fi mers așa cum sperau ei, spitalul ar fi fost gata într-un an, iar bătrîna Granny nu ar fi trebuit să moară pe stradă, așa cum s-a întîmplat. Nu avusese unde să se ducă. Trăise pe stradă și murise tot acolo. Zi de zi, stătea lîngă sacii ei rupți, vînzînd grămăjoare de nuci și de fructe, îmbătrînind din ce în ce și devenind mereu mai descărnată și mai bolnavă. Nu-i mai rămăsese nici o rudă, nu mai avea nici un om căruia să-i poată cere ceva și, bineînțeles, nici nu s-a găsit nimeni care să se intereseze dacă are din ce să trăiască, sau cît timp o să mai poată cîștiga. Fiecare se ferea de asemenea întrebări, se grăbea să treacă repede pe lîngă ea, aruncîndu-i cîte o vorbă de încurajare, în loc să se oprească și să o întrebe de nevoile ei, fiindcă nimeni nu-și putea lua ușor sarcina de a hrăni o gură în plus. Așa că, într-o bună zi, bătrîna Granny a dispărut fără să se bage de seamă. I-au găsit trupul pe cărarea care ducea la fîntînă. Avea șalele înfășurate în saci de iută, iar lîngă ea se afla o oală de pămînt goală. Murise de foame.

Cînd moare cineva, se găsesc destui să poarte de grijă ca totul să fie cum trebuie. Mi-am spus uneori că o fac fiindcă este singurul prilej cînd nu poate fi vorba de o continuare sau o repetare a ajutorului. În fond, moartea înseamnă sfîrșitul. N-am putut să-mi gonesc asemenea gînduri, izvorîte, poate, din propria-mi conștiință încărcată, atunci cînd vedeam cum oamenii îi ridică trupul ușor ca o pulbere și îl urcă pe năsălie, cum aceiași oameni îndoliați îi aduceau flori, cum s-a putut găsi din belșug ulei și camfor pentru rug, cum trupul îi era uns cu alifie din lemn de santal și stropit cu apă de trandafir. Se

întîmpla cu bătrîna Granny așa cum s-a întîmplat și cu fiul meu, cum se va întîmpla și cu mine și cu noi toți într-o zi. Un om se poate îndrepta spre moarte sigură înainte de vreme, fără să-i pese cuiva, dar o dată mort, atunci cînd nu mai are nevoie de nici o îngrijire, poate fi sigur că, în sfîrșit, i se va da atenție.

Pe mine, moartea bătrînei Granny m-a durut în mod deosebit, fiindcă, în afară de faptul că am fost prietene de cînd m-am căsătorit, nu-mi puteam ierta că am primit de la ea o rupie, bani care i-ar fi ajuns pentru mîncare cîteva zile. Aș fi vrut să arunc rupia asta, să o dau primei femei bătrîne care mi-ar fi ieșit în cale, aș fi făcut orice ca să-mi recapăt liniștea, dar acești bani nu-mi aparțineau, erau ai lui Sacrabani.

— Nu fi copilă, a încercat să mă liniștească Nathan. Cît timp ar fi putut trăi dintr-o rupie?

— Cel puțin cîteva zile, am spus eu.

— Și după aceste cîteva zile?

— Nu știu... ceva s-ar fi întîmplat. Păcat că spitalul nu a fost gata. Ar fi putut să se ducă acolo.

— Un spital nu-i o cantină pentru săraci, spuse el.

Nu am știut ce înțelege printr-o „cantină pentru săraci" și m-am uitat lung la el. Nathan a repetat, bucuros că știa ceva ce eu nu știam.

— Un loc unde săracii sînt hrăniți gratis, mi-a explicat el. Selvam mi-a spus că în alte țări există așa ceva.

— Și el de unde știe? Nu a ieșit din acest oraș de cînd s-a născut.

— Nu știu. Poate din cărțile pe care le-a citit, sau poate că i-a spus Kenny.

— Oricum, am adăugat eu revenind la discuția noastră, fie că e sau nu o cantină pentru săraci, ei nu ar fi lăsat pe drumuri o femeie bătrînă și bolnavă.

— De ce să mai vorbim despre asta? s-a enervat Nathan. Nu faci decît să te amărăști, și ceea ce spui

nu s-ar fi întîmplat niciodată. Ţi-am spus că un spital e numai pentru bolnavi, nu pentru bătrîni.

Zidurile spitalului existau numai de cîteva luni şi ajunseseră doar la o înălţime de cîteva picioare, cînd oamenii au şi început să ceară să fie internaţi. Se duceau la Kenny, apoi la Selvam şi veneau chiar şi la mine, mama lui. Abia cînd am văzut cît de mulţi veneau, mi-am dat seama că nici a zecea parte din ei n-ar fi avut loc. Realitatea, pe care eu o înţelegeam numai aşa, dintr-un fel de instinct şi într-o foarte mică măsură, Kenny şi Selvam o cunoşteau în tot adevărul ei, dar nici unul dintre noi nu vorbeam despre asta, fiecare căutînd să ne ascundem temerile şi îndoielile sub o tăcere cît mai adîncă.

Între timp, construcţia spitalului nu se desfăşura fără necazuri. Au trebuit să schimbe de două ori antreprenorul, şi fiecare dintre ei angaja alţi supraveghetori, care, la rîndul lor, aduceau alţi muncitori. Într-un an nu erau destui oameni, în alt an nu aveau destule materiale.

Într-o vară foarte călduroasă, colibele muncitorilor au luat foc, şi înainte de a-l fi putut stinge, incendiul s-a întins la lemnăria depozitată în apropiere. Paguba trebuia înlocuită, după cum înlocuită a trebuit să fie şi o încărcătură de cărămizi furată cu căruţă cu tot, deşi fusese păzită de un *chowkidar*. Nu ştiu din ce motive, de cîteva ori lucrul a încetat cu totul, în timp ce Kenny şi Selvam, mînioşi ca tunetul, de nu te puteai apropia de ei, stăteau toată ziua pe şantierul părăsit. Kenny pleca deseori din oraş şi se întorcea ostenit, uneori descurajat, dar ori de cîte ori se întorcea, lucrul reîncepea din nou.

— Trebuie să ne luptăm pentru fiecare *pie*, spuse Selvam. Oricum, nu poate să meargă uşor.

— Kenny mi-a spus că are destui bani, m-am mirat eu, a umblat doar atîta ca să-i strîngă.

— Nu sînt niciodată destui, mi-a răspuns Selvam, dînd să plece.

Şi, fără să vreau, mă întrebam mereu, nedumerită, ce prăpastie fără fund încearcă ei să umple sau din

ce pungă fără fund tot scot bani pentru asta. Îmi amintesc cum mă gîndeam că nu este chiar atît de simplu, pe cît spusese Kenny. Nu-i destul să strigi, nu-i destul să-ţi spui necazurile fără înconjur şi să-ţi înşiri nevoile. Oamenii pot să închidă ochii şi să-şi atupe urechile şi nu-i poţi sili să vadă ori să audă, sau să răspundă strigătelor tale, dacă nu pot şi dacă nu vor s-o facă. O dată am îndrăznit să-i spun lucrul acesta lui Kenny ; el s-a uitat la mine puţin trist şi mi-a spus că sînt şi alte mijloace de strîns bani, pe care însă nu mi le poate explica. Discuta mereu cu Selvam despre diferite fonduri şi donaţii şi altele de felul ăsta, dar nu ştiu dacă ieşea ceva din toate aceste discuţii. În orice caz, construcţia se înălţa încet, foarte încet, dar mergea totuşi mai departe.

Nu a trecut mult şi Selvam şi-a început ucenicia. Casa cea mică, văruită în alb, a început din nou să funcţioneze, şi fiul meu îl ajuta pe Kenny. În cel de al doilea an de practică, Selvam trata singur cazuri mai uşoare, şi de atunci Kenny a început să-i plătească un salariu mic, nu chiar regulat, ci atunci cînd făcea şi el rost de bani. O dată, într-o clipă de îndrăzneală, l-am întrebat cum crede că o să poată plăti personalul cînd spitalul o să fie complet gata, fiindcă-mi închipuiam că pentru întreţinerea spitalului avea să aibă nevoie de mulţi oameni. S-a întunecat la faţă şi mi-a răspuns scurt că o să se descurce el. Această frază devenise obişnuită în vorbirea lui.

CAPITOLUL XXII

Selvam şi Ira au fost întotdeauna apropiaţi unul de altul, şi în anii cît fuseseră despărţiţi, prin plecarea fiicei mele la soţul ei, legătura dintre ei nu slăbise. Ira se purta cu el ca şi cînd ar fi fost copilul, şi nu fratele ei, iar Selvam primea şi răspundea

dragostei ei afectuoase în felul lui, grav și tăcut. O înțelegea bine, mai bine decît mine, mama ei. De fapt, mă întrebam dacă părinții își cunosc vreodată copiii așa cum se cunosc ei între ei. În orice caz, în familia noastră, fiii mei și fiica mea gîndeau la fel. Neînțelegerile se iveau numai între ei și noi, și niciodată între ei. Kali spunea că acest lucru se datora faptului că erau mai instruiți, mai învățați decît noi. De cînd avuseseră loc la tăbăcărie tulburările în care fuseseră amestecați și fiii ei, precum și din alte motive, era mai pornită ca oricînd împotriva oricărei învățături. Și era convinsă că cea mai mare parte a tulburărilor care se produceau în țară își avea rădăcina numai în paginile cărților.

Atitudinea binevoitoare pe care o avea Selvam față de fiul ei a făcut-o pe Ira să se simtă și mai aproape de el. De la început, Selvam nu a avut nimic împotriva culorii pielii copilului. A constatat-o și nu s-a mai gîndit la ea. Selvam s-a purtat cu Sacrabani, de cînd s-a născut, ca și cu oricare alt copil normal. Din nefericire, însă, adevărul era că duceam o luptă sortită înfrîngerii. Felul în care se purta cu el Selvam sau noi nu-i putea face și pe alții să gîndească la fel. Sacrabani a rămas izolat. Era o cioară albă într-un cîrd de ciori negre, un bob de grîu printre boabele de orez. De pe cînd avea vreo patru ani, Sacrabani s-a obișnuit să stea la o parte de ceilalți copii care se jucau. Fiindcă se deosebea de ei, copiii nu-l luau în mod firesc la jocurile lor. Îl chemau la joacă numai atunci cînd aveau nevoie de el, sau pentru cine știe ce alt motiv, iar Sacrabani se învățase și nu se amesteca niciodată printre ei fără să fie chemat. În nădejdea însă că poate totuși o să-l cheme, se ținea după ei, răbdător și supus. Chiar slăbiciunea fizică — pielea lui nu suporta soarele, iar lumina prea tare îi irita ochii — îl făcea să depindă de alții. Văzîndu-l cum se trage mereu la umbră, cu fața aprinsă și cu ochii înroșiți, tovarășilor lui de joacă nu numai că nu le era milă, dar își băteau joc de el. În afară de asta, sărmanul copil mai era nevoit să îndure curiozitatea

oamenilor maturi. Cei care nu-l văzuseră încă se holbau la el, îşi făceau semne cu cotul, sau şopteau între ei, pe cînd cei care îl mai văzuseră se grăbeau să-i lămurească. Dar într-o zi, probabil în urma unei înjurături pe care i-o aruncase cineva, Sacrabani a început să pună întrebări.

— Mamă, ce este un bastard ?

Ce poţi să-i spui unui copil ? Ce răspuns poţi să-i dai la o asemenea întrebare ? Am văzut-o pe Ira uitîndu-se la copil, speriată, încercînd cu prudenţă să ghicească dacă întrebarea a fost pusă din nevinovăţie sau ştiind despre ce este vorba, gîndindu-se cam cît de mult i-ar putea spune şi punîndu-i la rîndul ei o întrebare, ca să cîştige timp.

— De ce mă întrebi ?

— Vreau să ştiu.

— Este un copil pe care mama lui nu l-a dorit.

— Ah ! spuse el, uitîndu-se întrebător la ea. Dar tu ai vrut ca eu să mă nasc ?

— Sigur, dragul meu, strigă Ira, şi în glasul ei răsuna vina de a fi făcut toate eforturile pentru a avorta. Nu aş vrea să te pierd pentru nimic în lume. De ce întrebi ?

— Am vrut să ştiu, a repetat el, destul de indiferent, fără să ştie cît îşi îndurerase mama.

După cîteva zile a început să o întrebe din nou.

— Mamă, eu am tată ?

— Da, dragă, sigur.

— Şi unde este ?

— Nu-i aici, băieţelule. E plecat.

— Şi de ce nu vine niciodată să ne vadă ?

— O să vină cînd o să poată.

— Dar de ce nu vine acum ?

— Pentru că nu poate. Ai să înţelegi cînd ai să fii mai mare.

— Cît de mare ?

— Nu ştiu nici eu. Acum du-te de te joacă. Nu trebuie să întrebi atîtea lucruri.

Prima minciună. Aveau să-i urmeze altele. Dureroasa, inevitabila necesitate de a minţi.

— Eu i-aș fi spus că tatăl lui a murit, ceea ce în cazul de față este ca și adevărat. Ar fi fost mai ușor.

— Nu te amesteca, mi-a spus Nathan. Ira hotărăște ce să-i spună.

Ira ne privea tristă și îndurerată.

— Da, ai dreptate, spuse ea. Așa ar fi trebuit să-i spun. Dar nu mă așteptam să mă întrebe, e încă atît de mic.

— Nici el nu s-o fi gîndit la asta, am spus eu. E prea mic. Cu siguranță că i-o fi spus ceva unul dintre tovarășii lui de joacă.

— Termină odată, s-a repezit Nathan la mine, nu mai amărî fata.

Și-a întins mîna spre Ira, dar ea s-a tras la o parte. A ieșit apoi din colibă.

— Nu are nici un rost să te duci după ea, m-a oprit Nathan mîhnit. Într-un asemenea caz nimeni nu-i poate ajuta.

Cu toate acestea, după puțin timp, s-a dus după dînsa, iar duioșia lui a izbutit să o facă să-și dea drumul lacrimilor.

Și am auzit-o plîngînd îndelung.

CAPITOLUL XXIII

Cel de al treilea fiu, Murugan, care intrase servitor, s-a însurat cu o fată din orașul unde lucra. Noi nu am văzut-o și nici nu-i cunoșteam familia, iar căsătoria, care a avut loc la doi ani de la nașterea lui Sacrabani, s-a oficiat în casa părinților ei, fără să fi fost de față nici unul dintre noi. Dacă am fi avut bani, desigur că ne-am fi dus, dar în situația în care ne găseam era peste puterile noastre. Orașul era la o depărtare de peste o sută de mile, și cum recolta fusese slabă iar Selvam cîștiga foarte puțin, nu am avut de unde lua bani pentru tren. Este adevărat că Durgan, care, în afară de

vacile lui de lapte, mai avea un bou și o căruță, s-a oferit să ni le împrumute, în schimbul unei mici sume de bani, dar Nathan era prea slăbit ca să facă drumul pînă acolo și înapoi. Se apropia de cincizeci de ani și nu mai era atît de sănătos ca înainte. Începuse să sufere de reumatism și, în afară de asta, avea din ce în ce mai des crize de friguri, de pe urma cărora se refăcea tot mai greu, slăbind pe zi ce trecea. Uneori, în mijlocul însămînțatului, al secerișului, al aratului sau al nenumăratelor munci de cîmp, se oprea din lucru, își dezmorțea oasele, respirînd greu și tremurînd. Alteori, nu era în stare să mai muncească, și atunci trebuia să se întindă puțin în colibă. Ira și cu mine făceam ce puteam, dar pămîntul este prietenul bărbatului, și nu al femeii. Munca grea pe care o cere este peste puterile unei femei. Kenny a venit de mai multe ori să-l vadă pe bărbatul meu și i-a adus medicamente, și uneori cîte ceva de mîncare. Într-o zi mi-a spus fără ocol că Nathan nu mănîncă îndeajuns.

— Mîncăm destul de bine cînd recolta e bună, i-am răspuns eu, dar bineînțeles că avem și ani slabi.

— Prea mulți ani slabi, mi-a spus el. Bărbatului tău îi trebuie lapte, legume și unt, și nu orezul ăsta simplu pe care-l mîncați zi de zi.

M-am uitat nedumerită la el.

— Toate astea le putem avea numai cînd recolta este bogată. Nu sîntem bogați, și trebuie să înțelegeți că nu le putem avea întotdeauna, nici măcar mai des.

— Iartă-mă, nu m-am gîndit, a murmurat el. Desigur, știu și eu asta.

Apoi într-o zi mi-a spus că bărbatul meu nu o să se însănătoșească dacă o să se tot frămînte.

— Este foarte îngrijorat din pricina ta. Trebuie să încerci să-l liniștești.

— Aș face-o dacă mi-ar sta în putință, dar ce mîngîiere poți aduce unui bărbat care vede că fa-

milia lui depinde numai de el și nu există nimeni altcineva să-i poarte de grijă ?

Abia după ce am rostit aceste cuvinte m-am gîndit că poate o să mă dispreţuiască pentru slăbiciunea mea, poate o să creadă că nu sînt bună de nimic, că mă compătimesc singură, că nu doresc decît să-mi fie mie bine. De aceea am și adăugat repede :

— Trebuie să mă gîndesc și la alţii în afară de mine... Fac ce pot, dar nu-i destul.

— Nici nu m-am gîndit altfel, m-a liniștit el blînd. Spune-mi, nu ai pe nimeni în afară de bărbatul tău ?

— Pe nimeni. Surorile mele au copiii lor, și, în afară de asta, ele sînt atît de departe, încît nu le-am văzut de ani de zile. Fiii mei, după cum știţi, își duc viaţa prin alte părţi.

Între noi s-a lăsat o tăcere, și mi-am spus că acum într-adevăr îl jignisem fără să vreau. Am făcut o mișcare să mă apropii de el, dar mi s-a părut că s-a tras puţin înapoi. Și-a îngropat obrazul în mîini.

— Nu mă plîng, am continuat eu cu sfială.

Kenny și-a ridicat faţa din mîini și i-am văzut atunci trăsăturile adîncite parcă de suferinţă.

— Iar eu ţi-am luat ultimul fiu care ar fi putut să vă ajute. De ce nu spui asta ? Într-adevăr, vi l-am luat, și nimeni nu-l poate înlocui.

Pentru moment, nu-mi veneau cuvintele pe care aș fi voit să i le spun. În inima mea își făceau loc numai simţăminte adînci, duioase faţă de acest om care suferea pentru mine.

În cele din urmă am izbutit să vorbesc :

— Nu aţi luat nimic din ceea ce este, sau ar fi fost al nostru. Selvam nu a aparţinut niciodată pămîntului. Nu ar fi fost niciodată plugar ca tatăl lui. Să nu vă chinuie gîndul că a părăsit munca cîmpului și și-a găsit liniștea alături de dumneavoastră. Nici nu am fi vrut să fie altfel.

— Totuși, în sufletul vostru aţi fi dorit să fie altfel.

— Chiar dacă a fost așa, am uitat asta de mult. Nu dorim pentru fiul nostru altceva decît ceea ce își dorește el singur. Și a ales bine.

Iarăși s-a așternut tăcerea.

— Voi nu vă gîndiți niciodată la viitorul vostru? Acum, cît mai sînteți în putere și mai puteți face planuri? mă întrebă el.

— Sigur că ne gîndim la viitor. Dar planuri cum am putea să ne facem? Asta nu stă în puterile noastre.

— Voi nu puteți face nimic, chiar nimic? întrebă el.

— Ce-am putea face? Sînt mulți ca noi care nu-și pot asigura viitorul. Știți singur acest lucru.

— Da, știu... Nici nu știu de ce te-am întrebat. Nu are nici un rost. Nu există nici o posibilitate de asigurare, spuse el ca și cînd vorbea pentru sine, nici pentru bătrîni, nici pentru tineri, nici pentru bolnavi. Se împacă cu situația fiindcă nu au încotro.

Pe fața lui se întipărise o expresie atît de aspră, încît m-am speriat.

— Nu vă mai gîndiți la asta, i-am spus eu sfioasă. Sîntem în mîinile lui dumnezeu.

S-a uitat la mine încruntat și brusc, ca și cînd i s-ar fi rupt înlănțuirea gîndurilor. Apoi a plecat.

Nathan zăcea înăuntru.

— Ce s-a întîmplat? m-a întrebat el întorcîndu-se către mine cînd m-a văzut intrînd în colibă. De ce ai lipsit atîta?

— Am stat de vorbă cu Kenny, asta-i tot.

— Despre ce?

— Ești tot atît de curios ca și nepotul tău, am spus eu, dar fiind mai în vîrstă decît el ar trebui să ai mai multă minte. Am vorbit despre Selvam. Kenny crede că o să fie bun pentru munca pe care o face. Prinde repede tot ce-i spune.

— Asta mă bucură. Dar spune-mi, despre mine nu a zis nimic?

— Atîta a spus, că dacă nu te-ai mai frămînta, te-ai pune mai repede pe picioare.

— Mă frămînt? Şi pentru ce? A spus pentru ce?

— Să nu te mai frămînţi pentru nimic. Să stai liniştit.

— Bine. Văd că ştii să-ţi ţii gura. Nu face nimic. Pot să ghicesc şi singur, dar am să mă fac bine în curînd, ai să vezi.

După cîteva zile s-a ridicat şi, spre surprinderea mea, timp de aproape un an nu a mai avut nimic. Apoi, într-o zi, pe cînd mă bucuram de însănătoşirea lui, a venit lovitura.

Tocmai adunam bălegarul de pe cîmp, şi nu l-am văzut pe Sivaji cînd a venit, a vorbit cu Nathan şi a plecat pe dată. M-am întors cu coşul aşa cum era, numai pe jumătate umplut, şi l-am văzut pe bărbatul meu şezînd pe jos, cu privirea pierdută, buimacă parcă, şi cu buzele tremurîndu-i uşor. Sacrabani se ghemuise într-un colţ, înconjurîndu-şi genunchii cu mîinile, iar ochii lui, cu pleoapele uşor înroşite, erau aţintiţi, plini de curiozitate, dar şi de spaimă asupra bunicului. Am trimis copilul afară şi m-am dus la Nathan, crezînd că poate i s-a făcut din nou rău, dar, ca şi cînd glasul meu l-ar fi trezit, mi-a făcut semn cu mîna să plec.

— Mi-e bine.

— Ia şi bea puţin. Ai să te simţi mai bine.

Am luat oala de pămînt şi, umplîndu-i castronaşul, i l-am întins. A băut fără să se împotrivească, parcă numai ca să-mi facă mie plăcere, stropindu-se puţin în timp ce bea. Tremura. M-am aşezat lîngă el şi am aşteptat să se liniştească.

— Pămîntul va fi vîndut, spuse el. Trebuie să ne mutăm. Sivaji a venit acum de dimineaţă şi mi-a spus că nu-i nimic de făcut.

Nu-mi venea să cred. M-am uitat neîncrezătoare la el. Dar Nathan a dat din cap, ca şi cînd ar fi vrut să întărească adevărul celor spuse.

— Îl cumpără proprietarii tăbăcăriei. Plătesc bine.

Tăbăcăria. Cuvîntul ăsta m-a făcut să pricep numaidecît. Am înţeles totul cu iuţeala fulgerului.

Mi-aduc aminte că am îngăimat cu un glas bolnav :

— Nu se poate să facă asta. Este pămîntul nostru. Trăim pe el de treizeci de ani.

Nathan şi-a desfăcut mîinile a neputinţă, tremurînd tot.

— Sivaji mi-a spus că pămîntul se vinde cu cîştig mare. Proprietarul a şi încheiat tîrgul, hîrtiile s-au şi semnat. Trebuie să plecăm.

„Şi noi unde o să ne ducem ?" Numai atît aş fi vrut să-l întreb, dar fiindcă ştiam că tot n-ar fi avut ce să-mi răspundă, am tăcut. În schimb, Nathan a fost acela care m-a întrebat :

— Unde o să ne ducem ? Ce o să facem ?

— Cît răgaz ne-au dat ? am întrebat eu, aşteptîndu-mă la tot ce e mai rău.

— Nu ne-a spus să plecăm imediat. A fost destul de îngăduitor, ne-a dat răgaz două săptămîni.

În mintea mea se frămîntau neîncetat nenumărate gînduri, încrucişîndu-se şi încîlcindu-se ca firele de aţă într-o urzeală fără rost. Ameţisem. „Trebuie să mă aşez şi să mă gîndesc, mi-am spus eu, dar nu acum, ci mai tîrziu. Trebuie să-mi duc fiecare gînd pînă la capăt, să hotărăsc ce trebuie să facem, să hotărîm, aşa cum spusese şi Kenny, ce o să se întîmple cu noi şi copiii noştri." Haosul de acum era înnebunitor.

— Nu ştiu de ce le trebuie această bucăţică de pămînt, am spus eu aşa, la întîmplare, ca toţi cei care simt nevoia să spună ceva, pentru a-şi da seama că n-au înnebunit. Cu siguranţă că de clădit nu au să poată clădi pe el. Este prea mocirlos şi bun numai pentru cultivarea orezului.

Nathan a ridicat din umeri.

— Cine ştie ?! Poate că au să-l dreneze şi au să-l întărească. Posibilităţile lor întrec închipuirea noastră. Sau, poate că vor să cultive orez pentru oamenii lor.

Nathan vorbea ca și mine, automat, numai ca să vorbească. M-am străduit încă o dată să-l liniștesc, dar nu am izbutit, fiindcă cele ce-i spuneam nu erau de loc de natură să aducă o alinare.

— Cel puțin nu o să avem mult de cărat. Hambarul e aproape gol.

A dat din cap posomorît. Apoi între noi s-a așternut iarăși tăcerea și ne-am cufundat fiecare în propriile sale gînduri.

Într-un fel, totdeauna m-am gîndit că tăbăcăria avea să fie pieirea noastră. Am știut acest lucru chiar din ziua în care au venit căruțele încărcate cu cărămizi, iar oamenii prăfuiți și gălăgioși au prihănit verdeața lină a ogoarelor noastre și au spulberat liniștea aceea odihnitoare. De atunci tăbăcăria ne-a cotropit, ca buruiana într-o grădină părăsită, strivind tot ce creștea în calea ei. A schimbat atît de mult înfățișarea satului nostru, încît era de nerecunoscut, iar viața noastră a întors-o în felurite chipuri. Unora dintre noi, puțini la număr, le-a mers bine. Mai mulți însă au fost cei care au sărăcit și au pierit în ghearele ei. A crescut și a înflorit — avea doar de partea ei puterea pe care o dau banii — așa încît încercarea de a-i ține piept ar fi fost ca și încercarea de a opri rostogolirea unei avalanșe de stînci. Cred că se găseau unele familii care vedeau în tăbăcărie o speranță pentru fiii lor. Într-adevăr, mulți depindeau încă de asemenea cîștiguri, și, dacă fiii mei ar fi fost aici, poate că și eu aș fi gîndit la fel. Pentru noi, însă, așa cum eram acum, și pentru alții ca noi, nu mai exista altceva decît resemnarea și indignarea. A fost o vreme cînd și noi am profitat de pe urma tăbăcăriei, o vreme care acum părea foarte îndepărtată, ca și cînd ar fi fost în altă viață, dar, și atunci, mai mult am pierdut decît am cîștigat sau decît am putea vreodată recîștiga. Ira a fost pîngărită de mulțimea care a venit atrasă de tăbăcărie. Nimeni altcineva, în afară de acești oameni, nu ar fi pus mîna pe ea, chiar dacă li s-ar fi oferit. Fiii mei au plecat pentru că nu erau pe placul tăbăcăriei. Unul

dintre ei a fost ucis fără milă de tăbăcărie. Și încă mulți alții au fost distruși de influența ei. Janaki și familia ei, nefericitul *chakkli* Kannan, chiar Kunthi...

Totuși, trebuie să fiu cinstită, așa cum au fost întotdeauna bărbatul și fiii mei, și să nu învinovățesc numai tăbăcăria de toate nenorocirile noastre. Cu sau fără tăbăcărie, pământul tot l-am fi pierdut. Nu a fost niciodată al nostru, nu ne-a mers niciodată așa de bine ca să-l fi putut cumpăra, iar Nathan, fiind copilul unui tată lipsit de pământ, nu a avut ce moșteni. Pe lîngă influențele tăbăcăriei, am avut de înfruntat vitregiile pământului, care erau numai ale pământului, vînt, și ploaie, și furtună, puteri care nu pot fi îmblînzite de om sau de creațiile lui. Cei care trăiesc din roadele pământului știu că uneori mîncăm și uneori murim de foame. Trăim din munca noastră de la o recoltă la alta, fără siguranța că o să avem ce mînca, noi și copiii noștri, iar dacă anii răi se prelungesc, știm că-i vom vedea pe cei slabi pierzîndu-și viața. Și asta face parte din experiența noastră. În viața noastră nenorocirea e fără de sfîrșit.

Totuși, atîta timp cît am avut pămînt, am avut și nădejdi. Acum nu mai aveam nimic, absolut nimic. Toată ființa mea era istovită, secătuită, golită parcă de viață. Am intrat iarăși în colibă și m-am uitat în jurul meu. Am văzut pereții ei cenușii, de pămînt, care se prăbușiseră de atîtea ori și pe care de atîtea ori îi refăcusem, acoperișul din frunze de cocotier — unele mai erau încă de la vechiul nostru palmier ars de trăsnet, le deosebeam după culoare — podeaua goală din pămînt bătătorit și întărită cu bălegar. Bărbatul meu clădise casa asta cu mîinile lui, pentru mine, pe vremea cînd mă aștepta. M-a adus în ea mîndru de ceea ce putea să-mi ofere, iar eu, care eram obișnuită cu o viață mai bună, în neștiința mea, am fost nu departe de a-i destrăma această bucurie. În casa asta ne-am iubit și în ea s-au născut copiii noștri. Și acum, această colibă avea să ne fie luată, cu toate amin-

tirile din ea, fiindcă se afla pe pămîntul altuia. Așa cum avea să ne fie luat și pămîntul de pe urma căruia trăiam. Mă gîndeam că e o cruzime și că cei care o săvîrșesc nu știu ce înseamnă pentru noi.

În noaptea aceea, cînd Selvam s-a întors de la lecții, bărbatul meu i-a spus vestea. Nu știu ce m-am așteptat să văd la el: indignare, mînie, sau poate mîhnire; dar a rămas liniștit. Și-a aranjat cărțile în lădița de lemn făcută de el, apoi s-a așezat, continuînd parcă să chibzuiască la ceva. Lumina tremurîndă a fitilului din farfurioara cu ulei se răsfrîngea pe fața lui întunecată și gravă, așa cum arăta întotdeauna cînd nu lucra. Mă gîndeam că este atît de calm fiindcă tot ce ni se întîmpla nouă nu-l stingherea cu nimic în viața pe care și-o alesese. Dar mi-am amintit numaidecît că așa era Selvam, rareori vorbea înainte de a chibzui în liniște, și mi-a fost rușine de gîndurile mele urîte.

În tăcerea care se așternuse l-am auzit pe Nathan întorcîndu-se de pe o parte pe alta și mă gîndeam cît de neliniștit trebuie să fie, așa cum era și firesc de altfel.

— Avem două săptămîni pînă cînd trebuie să plecăm, am spus eu. Ne-au îngăduit să stăm aici pînă atunci.

— Și socotești că-s foarte mărinimoși? spuse Selvam, cu o voce tăioasă și împungătoare ca ciobul de cristal.

Și-a ridicat ochii spre mine și am văzut că erau întunecați, mistuiți parcă de flacăra mîniei sau a urii care mocnea în el.

A răspuns Nathan în locul meu.

— Oricum, e mai bine decît să te dea numaidecît afară, așa cum s-a întîmplat cu alții.

Selvam s-a întors spre tatăl său.

— Și ai primit? Nu ai protestat de loc?

— Ce puteam să fac, fiule? Desigur că am protestat, dar nu mi-a ajutat la nimic.

— Asta nu-i drept, spuse Selvam, nu-i drept.

— Totuşi, nu există nici o lege care să ne apere, i-a răspuns Nathan obosit. Chiar dacă ne necăjim, tot nu putem să mai schimbăm ceva.

— Şi unde o să vă duceţi ?

— Trebuie să ne ducem la Murugan. Are un serviciu bun, şi sînt sigur că o să-şi primească părinţii.

— E foarte departe. Vă spun respectuos că nu mai sînteţi nici atît de tineri şi nici atît de voinici cum aţi fost altădată.

— N-avem încotro, trebuie să ne ostenim, noi nu putem trăi decît de pe urma pămîntului, altceva nu ştiu să fac. Aşa cum spui şi tu, începe să îmbătrînesc, şi alt proprietar de pămînt nu o să mai pot găsi. Cine crezi că o să-i dea pămînt în arendă unuia ca mine, care nu mai poate face munci grele şi nu prezintă nici o garanţie că poate plăti ce datorează ?

Vorbele lui Nathan m-au îndurerat şi, cu toate că eram înăsprită şi trebuia să privesc realitatea în faţă, i-am spus :

— Nu mai vorbi aşa, nu pot îndura să te aud vorbind aşa.

— Aşa este adevărul.

— Poate să fie sau nu adevărul, am strigat eu, dar nu vreau să-l spui.

— N-am vrut să te mîhnesc, a şoptit el, dar nu trebuie oare să privim adevărul în faţă ca să putem lua o hotărîre ? Ţi-am spus eu ceva ce nu ştiai ?

Mă gîndeam cu deznădejde că aşa era, dar nu puteam să recunosc acest lucru. Simţeam că nu pot. Am închis ochii şi i-am simţit mîinile mîngîindu-mi duios tîmplele, acolo unde zvîcnea sîngele, ca să mă liniştească în singurul fel în care o putea face. Suferea mai mult pentru mine decît pentru el, iar eu sufeream mai mult pentru el şi, cu toate că împreună aveam mai multă putere, fiind împreună era şi suferinţa mai mare ; totuşi, ştiam că fiecare dintre noi, singur, nu ar fi putut răbda durerea. Nu ştiu, nu-mi dau seama dacă aş fi putut suporta

singură tot ce s-a întîmplat. Buimăcită cum eram, treceam de la un gînd la altul, ca un zmeu de hîrtie care se lasă dus de fiecare pală de vînt, fără să ştie singur încotro să o ia.

Tîrziu de tot l-am auzit pe Selvam vorbind în întuneric şi am deschis ochii. Părea tare frămîntat, rostea cuvintele cu mare greutate, şi lupta cruntă care se dădea în el făcuse să-i ţîşnească broboane de sudoare pe frunte şi îi uscase buzele. Vorbea cu Nathan. „Fără îndoială că nu vrea să vorbească şi cu mine, fiindcă mă crede prea slabă, o femeie înnebunită de griji", îmi spuneam eu, şi nu eram departe de adevăr.

— Pot oricînd să muncesc iarăşi la cîmp. Sînt tînăr şi voinic... am putea lua împreună în arendă o altă bucată de pămînt... şi să trăim ca şi pînă acum.

Ceva a sclipit în ochii bărbatului meu. Am văzut deodată strălucind în ei, amestecată cu teamă, nădejdea. „Nu ar fi trebuit să spui asta", i-am strigat fiului meu, dar numai în gînd. Era prea greu pentru el, neomenește de greu. Dar Nathan a şi clătinat din cap în semn de dezaprobare.

— Nu, fiule, nu primesc. Vorbea cu hotărîre. Există anumite lucruri care nu pot fi sacrificate... nici eu nu am să pot fi mulţumit. Nu o să mai avem atunci, nici eu, nici mama ta, liniște, a adăugat el, zîmbind uşor. Nu, trebuie să plecăm, bineînţeles că Ira şi Sacrabani au să meargă cu noi. Ce ar mai putea să facă aici?

— Eu rămîn aici, s-a auzit glasul Irei, pe care o credeam adormită. S-a sculat şi a îngenuncheat în faţa tatălui ei. Nu vreau să vă fiu o povară. Mă simt destul de bine aici. Oamenii s-au obişnuit cu mine şi cu fiul meu. Nu mai pot începe o altă viaţă.

— Dacă pot s-o încep eu, pentru care tinereţea nu mai este decît o amintire, spuse Nathan, de ce nu ai putea-o începe tu, copila mea? Eşti foarte tînără, şi nu o să-ţi fie greu.

— Trebuie să mă gîndesc la fiul meu, răspunse ea.

— Ce ai să mănînci? am întrebat-o și eu. Și unde ai să stai?

— Dacă se hotărăște să rămînă, spuse Selvam, o să stea cu mine. O să am eu grijă de ea. Vă jur.

— Dar copilul?

— Și copilul, bineînțeles.

— Cum crezi că ai să poți? întrebă Nathan. Tu singur ai destul de puțin.

— Parcă eu nu știu? răspunse Selvam cu amărăciune. Mi-e veșnic rușine că nu am nimic de oferit părinților mei. Totuși, vă făgăduiesc să nu-i las să sufere.

Dacă nu ar fi fost atît de tîrziu, dacă am fi fost mai puțin obosiți și descurajați, am fi căutat poate să o convingem pe Ira să nu rămînă, pe de o parte pentru ea, și pe de altă parte pentru Selvam. Dar așa, istoviți cum eram, nu am mai spus nimic. În noaptea aceea în nici un caz nu am mai vorbit, deși, pe urmă, am reluat de multe ori discuția. A rămas hotărît ca numai noi să plecăm, iar copiii și nepotul nostru să rămînă.

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL XXIV

Am luat rogojinile pe care dormeam și care, în timpul zilei, stăteau atîrnate pe pereții colibei și le-am făcut sul. Înăuntrul sulului am pus o legătură cu doi *ollocki* de orez, cîțiva ardei, sare, și cele două castronașe de lemn, al lui Nathan și al meu, apoi am legat strîns capetele sulului, să fiu sigură că n-o să pierdem nimic pe drum. Cea mai mare parte din vasele de gătit pe care le adusesem cu mine cînd m-am măritat le vîndusem să ne putem plăti datoriile, iar din cele care ne mai rămăseseră, două i le-am lăsat Irei și două le-am luat cu noi. Tocila, pisălogul și piulița erau prea grele ca să le luăm. Oricum, nora noastră avea să ne pună la dispoziție asemenea lucruri. Mă gîndeam cu un fel de tristețe că acum sfîrșisem cu gătitul pentru totdeauna și, deodată, tot ceea ce făcusem mai înainte fără să mă gîndesc sau chiar fără plăcere, ca de pildă strîngerea bălegarului pentru încălzit, sau suflatul în foc, sau întreținerea focului sub oala care clocotește, cu tot fumul ce-mi intra în piept și în ochi, căpătau acum un gust dulce, de neuitat. Desigur că va trebui să mai gătesc și pe drum, mergeam cu căruța cu boi cale de cel puțin două zile. De aceea am și luat cu noi foalele mici de mînă și șase turte de bălegar. Banii îi aveam sub podeaua hambarului ; trei rupii strînse de noi, trei

rupii pe care ni le dăduse Selvam din cîştigul lui şi o bancnotă de zece rupii pe care ne-a trimis-o Kenny prin Selvam. După ce am terminat de strîns lucrurile, am scos banii, i-am numărat şi i-am pus în cingătoare, să fie în siguranţă. Şi cu asta, am fost gata.

A venit şi ziua plecării. Era încă foarte devreme ; o dimineaţă liniştită, puţin ceţoasă şi umedă. Căruţa cu boi mergea încet, în sunetul ritmic al clopoţeilor, care înconjurau nu numai gîtul animalelor, dar chiar şi coarnele. Căruţa era încărcată cu baloturi de piele, dar şi noi — doi călători luaţi de căruţaşii ce se întorceau acum la casele lor — mai aveam destul loc. Ne-am cocoţat sus pe baloturi. Selvam ne-a întins cele două sau trei legături pe care le luam cu noi şi pe care le-am ţinut stîngaci, în braţe, pînă cînd ne-a văzut căruţaşul şi ne-a spus să le aşezăm deasupra baloturilor, lucru ce l-am făcut cu multă grijă.

A venit apoi clipa despărţirii. Selvam s-a tras mai înapoi, Ira, care rămăsese în curte cu copilul de mînă, a venit către noi. Erau acum toţi trei, unul lîngă altul, aşteptînd să plecăm. Cînd căruţaşul a plesnit din bici spre cei doi boi, animalele s-au urnit greoi, hurducînd căruţa. Nathan a întins mîinile în semn de binecuvîntare, iar copiii şi-au plecat capetele. Căruţa înainta destul de încet, şi toţi trei copiii au mers o bună bucată de drum în urma ei, prin colbul stîrnit de roţi, pînă cînd boii au început să grăbească pasul şi i-au lăsat în urmă. Acum, boii îşi găsiseră ritmul obişnuit şi mergeau în aşa fel, încît copitele lor băteau pămîntul în acelaşi timp, iar jugul le sălta pe greabăn. Călătoream repede. Aşa cum ne aşezasem cu spatele către boi, aveam mereu în faţă coliba şi pe cei ce o locuiau, dar care se îndepărtau mereu mai mult. Ogoarele noastre dragi rămîneau în urmă ca nişte pete verzi, iar coliba nu se mai deslueşea în zare. Noi însă tot ne mai străduiam să le zărim prin praful roşcat, stîrnit de car. Şi cu fiecare învîrtitură a roţilor, ne tot îndepărtam. Acum nu-mi puteam

desprinde privirea de la roți, mi se părea că spițele au început să se învîrtească înapoi, în timp ce obada fugea înainte. Mi se uscase gîtul. Am amețit. M-am sprijinit de Nathan, care la rîndul lui s-a rezemat de mine, și așa am izbutit să ne așezăm mai comod.

De la un timp, căruțașul a adormit și el pe crucea căruței. Se vede că boii cunoșteau bine drumul, fiindcă mergeau fără să-i mîne cineva.

Primul popas l-am făcut la amiază ; ne-am oprit lîngă o fîntînă, la marginea drumului. După un ultim sforăit, căruțașul s-a deșteptat, s-a întins, apoi a sărit jos. După ce ne-a spus că poposisem acolo ca să mîncăm, a dejugat boii și s-a dus să-i adape. Atunci am băgat de seamă că unul dintre ei avea o rană la gît, acolo unde îl rodea jugul.

— S-a rănit, i-am spus eu căruțașului.

A dat din umeri :

— Ce să-i fac ? Altul nu am. Drumurile trebuie să le fac, doar din asta trăiesc.

Ne-am spălat, am mîncat, ne-am spălat din nou, apoi am pornit mai departe.

Drumul prăfuit se întindea înaintea noastră, milă după milă. Ici, colo, pe marginile lui, creșteau bananieri sau *tamarinde*, care ne mai răcoreau cu umbra lor. Boul rănit l-a silit și pe celălalt să-și încetinească pasul. Nerăbdător, căruțașul a scos biciul, dar degeaba. Ne-am întîlnit și cu alte căruțe, pe unele le-am lăsat noi în urmă, altele ne-au întrecut ; am poposit apoi din nou, să mîncăm și să dormim. Cînd s-a înnoptat, ne-am oprit numai atît cît să-și aprindă căruțașul felinarul atîrnat sub căruță, și iarăși ne-am pornit prin întuneric, purtînd cu noi luminița aceea galbenă, ca o stea dătătoare de speranțe. Și am mers așa, mult, mult de tot.

Ne-a trezit căruțașul cînd am ajuns la marginea orașului în care lucra fiul meu. Era pe la mijlocul după-amiezii, și soarele ardea cu putere.

— Aţi ajuns. Nu pot să vă duc mai departe. L-a înghiontit pe Nathan, care, cu capul rezemat de un balot, dormea adînc. Am tras şi eu de el.

— Scoală-te, am ajuns.

Nathan a deschis ochii, a căscat şi s-a întins, apoi şi-a lăsat privirea în jos, puţin încurcat.

— Aş fi putut să dorm toată ziua.

— Am întîrziat, mormăia căruţaşul. Ar fi trebuit să fiu aici de azi-dimineaţă... dacă boul ăsta ar fi mers mai repede.

A sărit din căruţă, a dejugat şi a adăpat boii. Celui bolnav începuse să i se obrintească rana; pielea i se jupuise mai mult şi sîngera.

— În curînd n-o să mai fie bun de nimic, continua să bombănească, de unul singur, căruţaşul. Şi dumnezeu ştie cînd o să-mi mai pot lua altul.

Numai cît s-au adăpat, şi căruţaşul i-a şi înjugat. Cel cu rana şi-a plecat supus şi resemnat capul, reluîndu-şi chinul, iar cînd a auzit plesnetul biciului, a pornit din nou la drum.

Căruţaşul s-a mai aplecat o dată, cu faţa lui roşie şi asudată, să ne strige prietenos:

— Noroc, prieteni, să fiţi sănătoşi.

— La revedere, noroc, i-am răspuns noi.

Am rămas o bucată de timp la marginea drumului, cu ducrurile lîngă noi. Ne oprisem la o răspîntie, în faţa noastră se deschideau trei străzi, şi nu ştiam pe care trebuia să o luăm ca să ajungem la casa fiului nostru. În cele din urmă, Nathan a ridicat legătura făcută din rogojini şi mi-a spus:

— Hai să mergem. Om întîlni noi pe cineva.

Şi am pornit la întîmplare, pe unul din drumuri, dar, ca un făcut, nu întîlneam pe nimeni. Ar fi trebuit să-l întrebăm pe căruţaş, mă gîndeam eu. El ar fi ştiut poate — dar n-am mai spus nimic. În sfîrşit, am văzut apropiindu-se doi bărbaţi, care duceau fiecare cîte o legătură pe cap.

— Prietene, ai putea să ne spui pe unde să o luăm ca să ajungem în strada Koil?

— Strada Koil?... Să mă gîndesc.

A dat să se scarpine în cap, dar intrînd cu mîna în legătură, a renunțat.

— Nu, nu știu... Tu nu știi, frate, să le spui oamenilor ăstora pe unde să o ia? s-a întors el către cel care-l însoțea.

După ce s-a gîndit o clipă, acesta a spus:

— Parcă am auzit de ea. Da, acum îmi aduc aminte. Este tocmai la marginea cealaltă a orașului. E departe de aici, dar dacă mergeți pe drumul ăsta, o să ajungeți.

— Cît e de departe?

— Vreo cincisprezece mile... Dacă mergeți pe șosea, poate găsiți pe cineva care să vă ia în căruță, ne-a încurajat vesel unul dintre ei.

Am plecat din nou la drum, abia urnindu-ne. Este adevărat că pe lîngă noi au trecut mai multe care cu boi și chiar vreo două *jutka,* dar nici una nu s-a oprit, fiindcă erau pline. Legătura pe care o purtam eu și în care nu aveam mare lucru se făcea parcă tot mai grea pe măsură ce mergeam. O țineam pe creștet, și din pricina efortului de a-mi ține capul drept, îmi înțepenise gîtul. În fiecare mînă aveam cîte o oală de gătit și, ca să-mi pot șterge sudoarea ce-mi șiroia pe față, pentru că era foarte cald, trebuia să mă opresc mereu și să le las jos.

Bărbatul meu, la fel de încărcat, dar parcă sîcîit și mai mult decît mine de muște și de tot felul de gîngănii, se oprea de asemenea foarte des, așa că înaintam destul de încet.

Pe măsură ce mergeam, șoseaua se lărgea, se încrucișa și se ramifica în nenumărate alte drumuri. Unele se desfăceau din ea, iar altele o întretăiau, așa încît nu puteam ști dacă mergem sau nu pe drumul cel bun. Pe lîngă noi, treceau în sus și în jos o mulțime de oameni, care păreau însă atît de grăbiți și absorbiți de treburile lor, încît n-am îndrăznit să oprim pe vreunul și să-l întrebăm încotro să o luăm.

Șoseaua era plină nu numai de oameni, dar și de vehicule: care cu boi, trăsuri cu cai, automobile

și biciclete, mai multe de cît am văzut vreodată și mult mai multe decît în orașul nostru din jurul tăbăcăriei. Și era o larmă neîntreruptă. Claxoanele, soneriile bicicletelor și bicele care trosneau te ameţeau și te asurzeau, de nu mai puteai fi atent în jurul tău. De cîteva ori erau să dea peste noi bicicliști nerăbdători, al căror semnal nu-l auzisem. La un moment dat era să ne calce o *jutka*... vizitiul abia a izbutit să ţină calul și, în timp ce noi rămăsesem pe loc speriaţi, s-a aplecat de pe capră, furios și tot atît de speriat, să ţipe la noi. A strigat cît l-a ţinut gura și ne-a amenințat cu pumnul, apoi și-a văzut de drum. Cîţiva oameni s-au oprit și s-au uitat curios după noi, care o pornisem grăbiţi.

Am ajuns în sfîrșit în centrul orașului. Pînă în strada Koil mai aveam șase mile, și tot nu eram siguri că o s-o descoperim. Am văzut că Nathan e foarte obosit. Căldura, zgomotul și forfota orașului îl sleiseră. Mergea încet, poticnindu-se din cînd în cînd. Pînă la urmă i-am spus :

— Să ne odihnim puţin, o să ne facă bine.

A primit numaidecît. Am găsit o străduţă mai retrasă, mai liniștită și, bucuroși, după ce am pus jos lucrurile pe care le căram, ne-am așezat și noi. Nu ne-a luat nimeni în seamă. Ne-au lăsat să stăm acolo liniștiţi. Pe drum cumpărasem cîteva banane, din care mai aveam patru și, fiindcă nu mai pusesem nimic în gură încă de dimineaţă, le-am scos. I-am dat lui Nathan două, iar două le-am mîncat eu.

Era aproape de înserat. Forfota orașului se mai astîmpărase, iar zgomotul începuse să se potolească. Pe străzi prinseră să sclipească felinarele, iar în prăvălii să se aprindă lămpile de gaz și lanternele, dar pe strada aceea lăturalnică unde ne așezasem, umbrită de clădiri înalte de o parte și de alta, era tot întuneric. Un întuneric parcă mai negru decît aerul, decît bolta cerului.

Era atît de bine să te odihnești, și atît de puţin ne ademenea gîndul să ne continuăm căutarea, încît nu ne mișcasem încă de acolo cînd în jurul nostru s-a lăsat noaptea. Ne-am hotărît în sfîrșit

să plecăm, cînd pe cer începuseră să strălucească stelele. „Am stat prea mult, m-am gîndit nelinîştită Nu o să mai putem ajunge în seara asta."

Nici Nathan nu părea prea bucuros. Pe cînd stăteam acolo nehotărîţi, cu boccelele împrăştiate în jurul nostru, întrebîndu-ne ce să facem, un bătrîn, pe care-l văzusem dormitînd în pragul unei case, veni spre noi :

— Unde vă duceţi, prieteni, la ceasul ăsta din noapte ?

— Pe strada Koil. Acolo locuieşte fiul nostru, şi ne ducem la el.

— E mult pînă acolo, şi păreţi obosiţi.

— Acum ne-am odihnit. Şi ar fi trebuit să plecăm mai de mult.

— Dacă cumva nu puteţi ajunge pînă acolo în seara asta, duceţi-vă la templul care nu-i departe de aici şi unde o să puteţi mînca ceva şi dormi. Şi ne-a arătat cu mîna încotro s-o luăm. Într-adevăr, nu departe de unde eram, am văzut un templu, cu o flacără mare, strălucitoare, în vîrf. Ne îndemna parcă să ne apropiem, făgăduindu-ne mîncare şi adăpost.

— Îţi sîntem recunoscători. Cred că e cel mai bun lucru pe care-l avem de făcut, fiindcă, aşa cum ai spus şi dumneata, sîntem prea osteniţi.

Ne-am adunat lucrurile de pe jos şi am pornit mai înviorati parcă, acum, cînd aveam o ţintă precisă, călăuziţi de lumina aceea galbenă ce strălucea neîncetat în faţa noastră.

Pe cînd ne apropiam de templu, am băgat de seamă că mai mulţi oameni, mai ales bătrîni şi infirmi, mergeau în aceeaşi direcţie. Se vedea că se cunosc între ei, deoarece în timp ce mergeau, şchiopătînd, unul cîte unul, cîte doi sau în grupuri mici, se salutau şi îşi vorbeau. Şi-au dat imediat seama că sîntem străini — poate din cauza boccelelor pe care le purtam — dar asta nu i-a făcut mai puţin prietenoşi faţă de noi. Ne-au zîmbit, iar vreo doi dintre ei chiar ne-au strigat veseli :

— Şi dumneavoastră mergeţi la templu ?

— Da, nădăjduim să ne adăpostim acolo în noaptea asta.

— Rămîneţi aici în oraş ?

— Da, băiatul nostru locuieşte aici. Este căsătorit şi am venit să stăm cu el. Îl cheamă Murugan, am adăugat noi grăbiţi. Poate că aţi auzit de el ?

— Nu, nu am auzit, spuneau ei clătinînd din cap îngăduitor. Nu-i de mirare, e un oraş atît de mare !

În jurul templului erau nenumărate prăvălii şi bazare, strălucitor luminate de lămpile de gaz. Proprietarii, în picioare, în faţa uşilor deschise, sau aşezaţi înăuntru, nu încetau să-şi laude marfa cît mai zgomotos, ca să fie auziţi de trecători, dar din păcate cei mai mulţi dintre aceştia nu aveau bani. Într-o asemenea prăvălie se vindea pilaf ; pe frunze de banan unse cu unt, se vedeau grămezi de orez cu şofran, lucioase din cauza *ghee*-ului şi garnisite cu ardei roşii şi cu felii de ceapă bine prăjită. Mirosul lor pătrunzător şi ispititor se înălţa o dată cu aburii orezului fierbinte. Aroma aceasta te urmărea, şi zadarnic încercai s-o alungi, dacă nu gustai din orez. Am simţit deodată în stomac o durere ascuţită, pe care m-am silit să mi-o stăpînesc cu un efort care aproape m-a ameţit.

După ce mi-a trecut ameţeala, au venit greţurile pe care le cunoşteam atît de bine. Îngrijorat, Nathan m-a strîns de braţ, dar şi lui părea să i se fi făcut rău.

Am trecut prin curţile exterioare şi prin coridoarele templului, duşi de mulţimea care părea obişnuită să facă acelaşi lucru în fiecare seară şi am intrat într-o încăpere mare, boltită, cu arcade la intrările deschise în trei părţi. Ne-am oprit aici şi ne-am aşezat pe podeaua de piatră, aşteptînd la rînd cu ceilalţi. Din încăperea întunecoasă, zeul şi zeiţa ne priveau de pe tronurile lor proaspăt mirui te şi împodobite cu flori. La picioarele lor erau grămezi de frunze de piper, orez şi dulciuri.

O femeie de lîngă mine mi-a făcut semn cu cotul și mi le-a arătat.

— Mîncarea se dă săracilor — adică nouă — după ce este binecuvîntată. Astă-seară este multă mîncare, adăugă ea. Aveți noroc.

Și am văzut-o cum își lingea buzele.

După cîtva timp au intrat doi preoți cu capetele pe jumătate rase. Unul dintre ei ducea un vas cu apă, iar celălalt o tavă cu alte ofrande pe care a depus-o la picioarele zeiței. Au început apoi să sune clopotele. La auzul lor, preoții și-au început rugăciunile ; cînd termina unul, începea celălalt. Ne-am ridicat cu toții, cei mai mulți își țineau mîinile împreunate și ochii închiși. Am închis și eu ochii și mi i-am acoperit cu palmele. Pupilele îmi ardeau sub pleoape. Și în întuneric, mi-a apărut deodată o lumină portocalie, pe care se perindau imagini din trecut — fiii mei, Ira, coliba în care am trăit și ogoarele pe care am muncit. Încercam să le izgonesc, dar ele reveneau stăruitor. O revedeam pe bătrîna Granny fără dinți și zbîrcită ; revedeam privirea mîhnită a lui Kenny cînd i-am spus că plecăm și obrazul lui Sacrabani, alb și speriat, așa cum era el adeseori. M-am străduit mult să mă gîndesc numai și numai la rugăciunile pe care le auzeam, pînă cînd, în sfîrșit, imaginile s-au topit. În locul lor, au rămas numai chipurile zeului și al soției lui, care, la un moment dat, mi s-a părut că mă privesc cu blîndețe. În cele din urmă am reușit și eu să mă rog.

În jurul meu, liniștea era atît de adîncă, încît îmi auzeam parcă propriile mele rugi rostite în gînd, fără cuvinte, înălțîndu-se ca fumul de tămîie din altar. În sfîrșit, cînd am deschis ochii, tăcerea în care fusesem învăluită se prefăcuse într-un murmur, ca un vuiet stins. Sunetul pornea de pe buzele și din piepturile mulțimii, care se ruga stăruitor.

Dar murmurul acesta a fost deodată străbătut și întrerupt de bătaia stridentă a unei tobe... oamenii au tresărit, au deschis ochii și au revenit la viața

lor de toate zilele. Unul din preoți a început să stropească în jur cu apă sfințită, și toți se străduiau să se apropie cît mai mult, să-i ajungă și pe ei prețioasele picături. Celălalt preot înmîna mîncarea unui om de lîngă el, și cînd a luat tot ce era acolo, ușile aurii ale camerei interioare s-au închis. Și atunci, toată lumea s-a repezit către curtea din fața încăperii în care fusesem pînă atunci.

— Acolo se împarte mîncarea, mi-a șoptit o femeie. Dar nu ajunge totdeauna, și atunci e mai bine să fii printre primii.

Nu era însă singura care știa acest lucru, și din pricina asta, fiecare se străduia să o ia altora înainte, ca să ajungă la un loc cît mai bun. În locul murmurului surd izbucnise o gălăgie stridentă, ca și cînd gîndul mîncării ar fi dezlegat limbile oamenilor. Și nimeni nu mai era prietenos și îngăduitor cu cel de lîngă el. Se împingeau și se înghesuiau fără să mai țină seama de nimic. Bărbați și femei se luptau să fie în față, făcîndu-și loc cu sălbăticie, împingîndu-se înainte cu furie. Eu m-am pomenit în mijlocul acestei mulțimi dezlănțuite ; cînd m-am uitat, Nathan nu mai era lîngă mine, l-am văzut tocmai la margine, printre cei mai bătrîni și infirmi. El nu a fost niciodată unul dintre cei care să se înghesuie. Nu-i nimic, m-am gîndit eu, am să le spun că sînt cu bărbatul meu și am să cer două porții. Dar în clipa în care i-am văzut pe cei doi oameni intrînd cu mîncarea, nu m-am mai putut gîndi la nimic altceva. Sucindu-mi gîtul și trupul și înălțîndu-mă în vîrful picioarelor, am văzut căldările pe care le cărau, căldări pline vîrf, cu grămezi de orez din care ieșeau aburi. Au mai adus apoi și oale pline cu legume amestecate cu *dhal* care răspîndea un miros îmbietor.

Unul dintre oamenii care împărțeau mîncarea a luat o frunză de banan — dintr-o grămadă de frunze tăiate în bucăți cam de două ori cît palma unui om — și a pus în ea două linguri de orez. Celălalt a

umplut cu *dhal* și legume un fel de ceașcă făcută din frunze uscate legate cu spini.

Din îngrămădeală, țîșnea pe rînd cîte un om, fie împins de ceilalți, fie prin propria lui strădanie — asemenea capacului de frunze cînd sare de pe oala în care dă în clocot grogul. Își lua porția de mîncare, bea cîteva înghițituri din apa sfințită și ieșea apoi din mulțime. Cînd am ajuns și eu, în sfîrșit, orezul se împuținase atît de mult, încît nu l-am putut vedea decît apropiindu-mă mult de marginea căldării. Unul dintre oameni m-a mustrat cu asprime :

— Stai mai departe ! Ce te repezi așa ? Vrei să înghiți și oala ?

M-am gîndit că ar trebui să cer și pentru Nathan, și am început să tremur. Mi-a întins frunza de banan, pe care mi-a pus orezul, mi-a dat apoi și ceașca de *dhal*.

— Dacă sînteți bun, domnule, am spus eu, aș vrea să iau și porția bărbatului meu, tot pe frunza asta.

Au făcut niște ochi mari la mine, indignați parcă și uluiți de atîta îndrăzneală.

— Femeia asta a înnebunit, strigă unul dintre ei... Vrea o porție dublă.

— Nu-ți ajunge o porție, a adăugat furios și celălalt, mai vrei să-ți faci și provizii de pe urma pomenii.

— Nu vreau asta, am spus eu. Bărbatul meu este aici cu mine și nu cer decît partea lui.

— Dacă este aici, atunci să vină singur și o să-i dăm. Nu o să dăm de mîncare oricui, numai fiindcă cere. Crezi că ne prostești ? Păstrează-ți poveștile pentru alții ! a strigat primul, iar cel de al doilea m-a repezit :

— Hai, pleacă, pleacă acum ! Vrei să ne ții aici toată noaptea ?

Am plecat cu mîncarea ce mi-o dăduseră. Cei care își luaseră partea stăteau pe afară, ceva mai departe de templu și mîncau. M-am dus și eu lîngă ei.

Se vede că arătam tare necăjită, fiindcă una dintre femei a încercat să mă consoleze :

— În seara asta au fost mai aspri decît de obicei, poate că erau obosiți... Nu te necăji.

Și am auzit un murmur de aprobare. Numai unul singur a rostit cu o voce dușmănoasă :

— Au dreptate. Fiecare trebuie să vină singur, altfel de unde pot ei să știe dacă cel care cere mai multe porții spune adevărul sau minte ?

Din nou s-a auzit un murmur de aprobare din mulțimea care-și schimbă atît de ușor părerile. Mă gîndeam, dezamăgită, că trebuie să mă dezvinovățesc în ochii acestor oameni și, cînd am văzut că Nathan se apropie, le-am spus :

— N-am mințit... bărbatul meu este într-adevăr aici, iată-l că vine spre mine.

L-am văzut că venea cu mîinile goale. Totuși, nu era prea rău chiar dacă împărțeam ce căpătasem eu, important era să mîncăm, cît de puțin, dar să avem ceva în stomac, să ne mai venim în fire după amețeala prin care trecusem. După ce am terminat, frunzele le-am dat caprelor care se adunaseră în jurul nostru și așteptau nerăbdătoare să mîncăm. Parcă îți făcea bine să le vezi cum mănîncă frunzele și ceștile făcute din frunze, cum le mestecă domol, bucuroase, uitîndu-se la noi cu ochii lor blajini. Ne-am dus apoi și ne-am spălat mîinile în apa care curgea dintr-un robinet. Ne-am clătit gura și fața cu apă rece și ne-am întors la locul nostru să ne culcăm. Abia atunci ne-am amintit, neliniștiți, de lucrurile pe care le aveam cu noi.

Le lăsasem rezemate de unul dintre stîlpii de piatră cioplită din coridorul lung care ducea la sala cea mare a templului. Cînd ne-am dus însă acolo, dispăruseră. O clipă, m-am gîndit că poate nu mai țin eu minte, că poate nu le-am lăsat lîngă stîlpul acela, ci lîngă un altul, stîlpi erau mulți, și toți semănau între ei. Ne-am dus la altul, apoi la altul, și mereu la altul. Erau sute de stîlpi și de coloane

și ne-am dus spre fiecare în parte, dar de fiecare dată speranța noastră se spulbera.

Trei sau patru oameni ne-au văzut căutînd, alți trei sau patru au venit după aceștia și, în curînd, s-a format un mic grup de sfătuitori și de ajutoare care se țineau după noi.

— Sînteți siguri că în sala asta le-ați lăsat? Mai este una, tot cu stîlpi, în partea de vest a templului.

— Sîntem foarte siguri. În cealaltă parte nici n-am fost.

— Cum s-ar fi putut duce acolo? spuse cineva ironic. Acolo noaptea se încuie.

— Cine păzea lucrurile?

— Nimeni, nimeni... le-am lăsat nepăzite.

— Nepăzite?

— Nepăzite! Singuri v-ați făcut-o! În ziua de azi mișună peste tot hoți și străini de tot felul.

— Cum, chiar și într-un templu? La asta nu ne-am gîndit.

— Da, chiar și în templu. Vin fel de fel de oameni aici, și cine-i știe dacă sînt sau nu cinstiți?

— Precum se vede, nu sînt cinstiți, vorbi în sfîrșit Nathan cu amărăciune. Lucrurile noastre s-au dus.

În zadar le mai căutam și ne mai necăjeam. Am renunțat și ne-am așezat jos, lîngă zidul vopsit care împrejmuia templul, zidul cu dungi stacojii și albe pe care făcusem prostia să-l considerăm simbolul unui loc unde te afli în siguranță. Trebuie să recunosc totuși că făgăduiala de a ne adăposti și-a ținut-o. Am avut cel puțin de mîncare și unde dormi.

— Cel puțin pierderea nu este de neînlocuit, spuse Nathan. Ne-au mai rămas banii, așa că putem cumpăra alte rogojini și oale.

— Mai bine să nu mai vorbim despre asta, am spus eu, pipăind cu grijă banii ascunși în cingătoare și căpătînd parcă curaj la atingerea monezilor solide. Trebuie să fim cu băgare de seamă.

Nathan a zîmbit amar și mi-a spus:

— După ce pasărea a zburat?

Dar eu nu am putut zîmbi, şi uşurinţa cu care Nathan s-a împăcat cu nenorocirea noastră m-a supărat. „Acum, va trebui să rămîn îndatorată cu totul norei mele, mă gîndeam eu. Mă duc la ea chiar şi fără cratiţă, ca oricare cerşetor de pe uliţă." Şi pe loc am hotărît să cheltuiesc, la cel mai apropiat bazar, una sau două din monezile pe care le simţeam intrîndu-mi în carne, deoarece nu voiam să mă duc la ea fără nimic. Gîndul ăsta m-a liniştit puţin, şi nici nu ştiu cînd m-a furat somnul, un somn întrerupt mereu de sunetul clopotelor şi de bătaia înceată a tobelor, care au chemat toată noaptea la rugăciune.

O dată, după ce aţipisem, mi s-a părut că cineva m-a apucat de braţ, dar cînd m-am trezit nu l-am văzut decît pe Nathan, care se rezemase în somn de mine. Am aţipit din nou, şi după cîtva timp mi s-a părut că simt o atingere uşoară pe faţă, ca degetele care alunecă pe un fus de tors bumbac. M-am străduit să mă deştept, să alung acele fluturări, dar oricît mă sileam, nu mă puteam trezi... În sfîrşit, m-am deşteptat cu totul, alungînd şi somnul, şi visele. Poate pentru că am dormit într-un loc nou pentru mine, sau poate din cauza pierderii lucrurilor nu am izbutit să mai adorm de loc.

Stăteam rezemată de acelaşi zid lîngă care ne culcasem, priveam cum se joacă vîntul cu flacăra galbenă de pe acoperişul templului, urmărind atentă cum, din loc în loc, întunericul parcă îşi schimba culoarea. Încetul cu încetul, am reuşit să disting chipurile cioplite ale zeilor şi zeiţelor de pe părţile laterale ale templului, de pe coloane şi din firidele pereţilor, şi tot privindu-le mi s-a părut că se însufleţesc, că piepturile lor de piatră palpită şi mîinile li se mişcă.

Cum stam aşa în întuneric, rezemată de zidul templului, închipuirile mele îmi păreau aievea.

Dar în zori, după ce stelele au pierit una cîte una de pe cer, iar lumina cenuşie şi-a schimbat culoarea, chipurile cioplite au încremenit din nou în nemişcare.

Ca de obicei Nathan a început să se miște la prima licărire de lumină. Cînd a văzut că sînt treaz, s-a sculat repede și s-a frecat la ochi.

— Ai dormit bine, i-am spus cu puțină invidie parcă, fiindcă eu dormisem atît de prost.

Eram bucuroasă, totuși, că după somn arăta ceva mai bine.

— Da, am fost tare obosit, dar tu parcă ai fi vegheat toată noaptea.

— Aproape... N-am putut dormi.

— Iarăși te-ai necăjit, sînt sigur, m-a mustrat el grav, și îngrijorarea care suna în glasul lui m-a făcut să mă rușinez puțin. Totuși, o să ajungem în curînd la fiul nostru, și atunci ai să te poți odihni. Vino, am putea să plecăm chiar acum — cu cît mai devreme, cu atît mai bine.

Ne-am dus să ne spălăm la robinet, apoi, croindu-ne drum printre grămezile de zdrențe sub care dormeau ghemuiți bărbați și femei, printre cîrjele sau toiegele lor și printre castronașele de cerșit rămase alături de ei, am ieșit pe același drum pe care venisem.

Deși era devreme, multe prăvălii erau deschise. În gheretele cu de-ale mîncării, pîinea și gogoșile sfîrîiau în untdelemn și *ghee*, în așteptarea harnicilor mușterii care aveau să apară în curînd. Trecînd pe lîngă ele, Nathan parcă nu se îndura să meargă mai departe, și l-am văzut rămînînd cu ochii la gogoșile proaspete și aurii așezate pe o tavă.

— Hai să cumpărăm cîteva, spuse el vesel. Mi-e foame, și trebuie să-ți fie și ție.

Gogoșile erau într-adevăr ispititoare, am stat totuși pe gînduri dacă să cumpăr sau nu, monedele de argint pe care le aveam erau puține și prețioase și nu știam ce o să ne mai trebuiască. Totuși, nu-l puteam refuza, după ce eu însămi mă hotărîsem să

cheltuiesc ceva bani pentru vase de gătit. Am dus mîna la legătura pe care o aveam în cingătoare ca să scot banii.

Monedele însă nu mai erau acolo. Le-am căutat în corsaj, şi apoi din nou în cingătoare. Am scuturat şi faldurile *sari*-ului, dar, nu încăpea nici o îndoială, banii nu mai erau.

— Or fi căzut pe jos astă-noapte, a spus Nathan, şi ne-am întors, însă fără nădejde, acolo unde dormisem, dar pe jos nu era absolut nimic.

Cei care ne-au văzut întorcîndu-ne au început să rîdă de noi şi să ne spună că numai seara se dă mîncare de pomană, nu şi dimineaţa, dar după ce au rîs, ne-au ascultat atenţi pe cînd le povesteam tot ce ni se întîmplase. Curînd însă am băgat de seamă că interesul lor nu era decît de suprafaţă, fiindcă nu ei erau cei păgubiţi, asistau numai la supărarea noastră. Am prins chiar unele priviri compătimitoare, sau dispreţuitoare, care spuneau, tot atît de limpede ca şi vorbele, că sîntem nişte oameni simpli şi nepricepuţi, de la ţară. Deznădăjduită, neştiind ce să mă fac, n-am putut să mai tac şi le-am spus aspru că nu era vorba de nepriceperea noastră, ci de prea marea pricepere a hoţilor şi, spre mirarea mea, am văzut că au fost de aceeaşi părere cu mine. Într-adevăr, hoţii şi mai ales hoţii de buzunare, erau foarte îndemînatici. Trebuia să fii cu multă băgare de seamă.

Noi nu ne gîndisem la asta, şi de aceea a trebuit să pornim din nou la drum, de data asta numai cu ce era pe noi. Am trecut prin faţa gheretelor cu mîncare ca şi cînd nu le-am fi văzut, am trecut prin faţa bazarelor fără a arunca măcar o privire, grăbiţi să ne adăpostim în casa fiului nostru, înainte de a ni se întîmpla ceva şi mai rău.

Mergeam încet pe străzile acestui oraş care acum ne înspăimînta, prin acel du-te-vino şi acea mulţime de oameni cu care nu eram obişnuiţi, făcîndu-ne curaj de fiecare dată cînd trebuia să rugăm să ni se arate drumul. Unii trecători grăbiţi pe care

îi întrebam nici nu se opreau să ne răspundă, alţii nu ştiau, iar alţii, încercînd să ne fie de folos, ne îndrumau greşit. Ori se înşelau cu toţii, ori noi eram grei de cap. Erau atîtea cotituri pe unde trebuia să apucăm, atîtea străzi pe care trebuia să mergem, încît atunci cînd ne-am luat după ultimele sfaturi privind o a treia cotitură, eram aşa de buimăciţi, că a trebuit să ne oprim şi să întrebăm din nou...

— Înţeleg greu, a recunoscut Nathan ruşinat. Toţi vorbesc aşa de repede, încît abia pot desluşi cuvintele şi nu pot să ţin minte tot ce-mi spun.

— Nici eu nu-i înţeleg, am căutat să-i dau curaj, şi mie îmi vine destul de greu.

Către miezul zilei, ne-am aşezat pe un trotuar ca să ne odihnim. Se jucau pe acolo mai mulţi copii, care ştiau să se ferească de circulaţie cu o îndemînare şi cu o indiferenţă care m-au uimit. Zburdau lipsiţi de griji, deşi arătau ca şi cînd în toată viaţa lor nu ar fi mîncat un prînz întreg. Le ieşeau coastele prin piele şi aveau burţile umflate ca nişte tobe, fiindcă în ele nu aveau altceva decît aer.

Erau negri de tot praful şi gunoiul de pe stradă, iar unora li se îmbîcsiseră cu noroi rănile de pe trup, din care se scurgea sînge şi puroi. Ei însă se jucau, goi şi veseli, în soare, părînd că nu-şi dau seama de suferinţă, sau că o rabdă — aşa cum văzusem că îşi răbda boul rana lui. Erau veseli pînă în clipa în care, de cine ştie unde, cădea pe stradă o coajă de pîine sau un dulce. Atunci copilăria din ei pierea, uitau de joacă, se încăierau în ţărînă şi se băteau cu sălbăticie, ca să poată apuca acea bucăţică de mîncare... Mi-am adus aminte că şi copiii mei se băteau cu alţii pentru mîncare, dar fiindcă trecuse atîta timp de atunci, şi amintirea nu mai era atît de clară, mi se părea acum că ei nu fuseseră parcă atît de sălbatici; aceştia se luptau cu unghiile, cu dinţii, cruzi şi neînduraţi, stînd la pîndă ca nişte animale de pradă. Cînd însă trecea cineva de la care credeau ei că ar putea căpăta o pomană, deveneau blînzi şi vrednici de milă, ca

niște pui neputincioși, se rugau cu gura întredeschisă și cu o privire îngerească să li se dea ceva, și întindeau umil castronașele cu care cerșeau. Se prefăceau cu o pricepere pe care desigur copiii mei nu o aveau. Cu toate că se jucau și mai erau încă în anii copilăriei, pe fețele lor se vedea că nu le sînt străine preocupări și griji pe care copiii nu ar trebui să le aibă, iar ochii lor arătau mai isteți și mai șireți decît ar fi trebuit să fie la vîrsta lor.

— Dacă nu o să ne găsim fiul, la asta o să ajungem și noi, mi-a spus Nathan, arătîndu-mi castronașele de cerșit.

— Niciodată, m-am împotrivit eu puțin speriată de deznădejdea lui. Hai, să ne vedem de drumul nostru...

— Să-i întrebăm și pe copii, spuse el. Par a fi destul de deștepți.

I-a chemat pocnind din degete, și ei au și venit în fugă, cu ochii sclipind de curiozitate și ciripind ca vrăbiile.

— Spune-mi, fiule, știe careva dintre voi unde este strada Koil ?

— Strada Koil ? Sînt trei sau patru, pe care din ele o căutați ?

— Trei sau patru ! exclamă Nathan. Atunci nu-i de mirare că ne învîrtim pe loc !

— Spuneți-mi pe cine căutați, eu îi cunosc aproape pe toți, se repezi unul dintre ei.

— Îmi închipui. Îl căutăm pe fiul nostru, care se numește Murugan și lucrează la un doctor, Birla.

— Pe Murugan nu-l cunosc, spuse băiatul cu sinceritate, dar toată lumea îl cunoaște pe Birla. Pentru cîțiva bani, adăugă el, vă duc eu acolo.

— Am mai puțin decît tine, spuse Nathan oftînd, nu am nimic ce să-ți dau.

— Ah, spuse băiatul dezamăgit, și îi pieri glasul. Apoi se pare că-i venise o idee, pentru că l-am auzit spunînd cu viclenie : Bine, am să vă duc pînă acolo și o să-mi plătiți cînd o să aveți.

— Cum o să te știm ?

— Mă cheamă Pali, ca și pe regele animalelor, și sînt conducătorul bandei noastre. Sînt tot atît de cunoscut ca și Birla.

— Atunci am să știu unde să te găsesc, spuse Nathan zîmbind, deoarece băiatul avea o impertinență oarecum plăcută. Du-ne acolo, prietene, adăugă Nathan.

Băiatul s-a întors spre tovarășii lui și le-a șoptit ceva. Nu încăpea nici o îndoială că el era conducătorul, fiindcă i-am văzut risipindu-se ca la comandă. Apoi către noi :

— Să nu vă îndepărtați de mine, spuse energic acest copil care putea fi nepotul nostru, altminteri vă rătăciți ! Și ne-a făcut semn să mergem înainte.

Abia atunci am băgat de seamă că la mîini, în loc de degete, avea numai niște cioturi. Boala cuibărită în trup îi mîncase unghiile și carnea pînă la prima încheietură a degetelor.

L-am ascultat și am căutat să nu ne îndepărtăm, deși mergea atît de repede, încît abia puteam să ținem pasul cu el și, în cele din urmă, ne-a dus la o căsuță văruită în alb, pe o stradă în colțul căreia — țin minte — era o biserică.

— Asta-i strada, asta-i biserica, asta-i casa, a înșirat el repede, arătîndu-mi-le pe toate, apoi s-a întors deodată și a fugit, cu capul plecat și umerii săltînd.

Am stat și ne-am uitat la casă. Ajunsesem, dar nu știam ce să facem, ne uitam la ea și ea la noi, fără să ne îmbie sau să ne respingă. Era împrejmuită cu un gard de lemn, în care se deschidea o portiță tot de lemn. În cele din urmă, văzînd că nu se zărește nimeni cui să cerem o lămurire, am străbătut grădina și ne-am apropiat de casă. Ușile și ferestrele erau toate larg deschise, ca și cînd cel ce locuia acolo ar fi avut nevoie de tot aerul proaspăt care exista ; prin ele, am putut vedea pînă în spatele casei, unde ședeau doi sau trei bărbați în tunici albe de servitori. În sfîrșit, unul dintre ei ne-a văzut, a venit spre noi și, fără să ne dea timp să vorbim, s-a și răstit :

— Cerșetorii nu au voie să intre aici, numai cei care au nevoie de...

Vorbise parcă automat, ca și cînd era obișnuit să spună asemenea vorbe.

Cînd a băgat însă de seamă că nu avem castronașe de cerșit și nici nu întindeam mîna să ni se dea de pomană, s-a oprit brusc și ne-a întrebat :

— Pe cine căutați ?

— Fiul nostru lucrează aici, spuse Nathan. Îl cheamă Murugan.

— Murugan ? Nu lucrează nimeni aici cu numele ăsta.

— Nu lucrează aici !? Sînteți sigur ?

— Sînt foarte sigur. Aici sînt numai trei servitori, și pe nici unul nu-l cheamă Murugan.

— Trebuie să fie o greșeală, a murmurat Nathan. A scos bucățica de hîrtie pe care era scrisă adresa și i-a dat-o, uitîndu-se îngrijorat la el, în timp ce citea biletul sau se prefăcea numai că citește, fiindcă prea i l-a dat repede înapoi, spunînd :

— Da, da, într-adevăr așa scrie, dar trebuie să mă credeți pe cuvînt că nu este acum aici.

„De ce nu i-am scris ?" mă gîndeam eu nenorocită. Ar fi trebuit să-i scriem. Eram însă atît de siguri că o să-l găsim aici, și, încredințați de acest lucru, nu ne-a trecut niciodată prin minte că ar putea să plece fără să ne spună.

În acel moment, am auzit oprindu-se o mașină, și din ea a coborît un domn îmbrăcat în pantaloni și cămașă, ținînd în mînă o geantă mică neagră.

— A venit doctorul, spuse servitorul grăbit. Trebuie să plecați.

Dar noi venisem prea de departe, nutrisem speranțe prea mari și prea multe îndurasem ca să ne întoarcem așa repede.

— Eu totuși am să-l întreb, s-a încăpățînat Nathan. Poate că știe ceva, și rămase pe loc neclintit.

Între timp, doctorul se apropia. Sub cămașa sub-

ţire, am întrezărit silueta unei femei şi i-am şoptit în grabă bărbatului meu :

— Bagă de seamă, e o femeie.

Nathan s-a uitat buimăcit la mine :

— Pantalonii — a început el să spună, dar n-a îndrăznit să vorbească mai mult şi s-a oprit brusc, încurcat şi şovăitor.

— Cine sînteţi ? Ce doriţi ?

Nu încăpea nici o îndoială, era vocea unei femei.

— Fiul nostru a venit să lucreze aici acum cîţiva ani, am spus eu. Am venit să ne adăpostim la el.

— Cum îl cheamă ?

— Murugan.

— Ah, da, a venit recomandat de Kennington, nu-i aşa ?

— Da, am spus eu cu însufleţire. Kenny l-a recomandat. A fost bun cu mine şi cu familia mea.

— Ce face ? a întrebat ea, uitînd că abia aşteptam să ne spună ce ştie despre Murugan. Nu l-am văzut de mult.

— E bine, am spus eu, se bucură de noul spital pe care îl construieşte. Fiul meu lucrează cu el.

S-a uitat la mine, pe gînduri parcă, şi am văzut că ar fi vrut să afle mai multe despre spital, dar s-a mulţumit să spună numai atît :

— Vă înţeleg că sînteţi îngrijoraţi de fiul vostru. Dar, în ce mă priveşte, nu o să vă pot ajuta cu nimic. A plecat de aici încă de acum doi ani.

A plecat... acum doi ani. Unde a putut să se ducă? Şi de ce a plecat fără să ne spună o vorbă ? Am rămas fără să mai scoatem un cuvînt, atît eram de nefericiţi.

Totuşi, nu m-am putut stăpîni şi am întrebat :

— S-a întîmplat ceva, vreau să spun a făcut ceva rău ?

— Nu, nimic. Era chiar un servitor foarte bun, dar a plecat într-un loc unde primea o leafă mai bună.

„Bine, mă gîndeam eu, asta nu este chiar o veste rea", și, după ce mi-am trecut limba peste buzele uscate, am continuat :

— Dacă ați vrea să ne spuneți unde s-a dus, trebuie să-l găsim, nu avem pe nimeni altcineva...

— Nu sînt sigură, spuse ea, privindu-ne cu oarecare milă, dar am auzit că lucrează la perceptor. Locuiește pe Chamundi Hill, adăugă ea. Oricine o să vă arate casa lui, care este destul de mare.

Ajunsesem la poartă, cînd am auzit-o venind după noi.

— Păreți istoviți, nu ați mîncat ?

— Ni s-a dat de mîncare la templu, am răspuns eu fără să mă uit în ochii ei pătrunzători.

— E mult de atunci, spuse ea. Ar fi mai bine să mîncați aici ceva înainte de plecare.

L-a chemat pe servitor și i-a spus repede cîteva cuvinte, iar el, nu prea încîntat, ne-a îndreptat către locul cuvenit.

Locuințele servitorilor erau în spatele casei, ceva mai departe de ea. De fapt erau trei magazii, așezate una lîngă alta, compuse din niște încăperi pătrate, cu pereți de cărămidă și cu podea de piatră, fiecare avînd cîte o ușă scundă. Servitorul, căruia auzisem că-i spuneau Das, s-a oprit lîngă prima încăpere și ne-a făcut semn să intrăm. Înăuntru era aproape întuneric, lumina, puțină cîtă era, venea de la o singură fereastră de-aproape de tavan ; un fum negru și gros se înălța din colțul unde o femeie tînără pregătea de mîncare.

— Oamenii aceștia au să mănînce cu noi, a spus Das. Sînt părinții lui Murugan, care a lucrat aici înaintea mea.

Femeia aceea tînără s-a ridicat și a venit surîzătoare către noi. Tocmai își alăpta copilul.

— Sînteți chiar mai mult decît bineveniți, păreți să fiți foarte obosiți, ne-a spus ea.

Felul prietenos de a fi, zîmbetul ei te încălzeau așa cum încălzește soarele mădularele unui bătrîn,

te împrospătau așa cum împrospătează ploaia un pămînt însetat. Am simțit că amărăciunea care se adunase în mine mă părăsește și din nou încep să nădăjduiesc. Nathan părea și el liniștit.

— Orezul este aproape gata, a mai adăugat femeia cea tînără.

— Poate doriți să vă spălați înainte de mîncare, cișmeaua este afară. O să vi-o arate bărbatul meu.

Das s-a ridicat numaidecît.

— Ah, da, am și uitat. O să vă simțiți mai bine după ce o să vă răcoriți.

Glasul îi era mai prietenos acum.

Ne-am dus după el la cișmeaua așezată la vreo două sute de metri de casă. În jurul cișmelei era o platformă de ciment, dar apa care picura tot timpul din robinet se scurgea de pe această platformă, așa că de jur împrejurul ei pămîntul mustea de apă, iar în noroi se vedeau numai urme de picioare.

În spatele cișmelii era o latrină. Pînă atunci nu folosisem așa ceva, și am intrat cu teamă înăuntru. Nu avea acoperiș și nici ușă ; cei patru pereți de tinichea lăsau o deschizătură într-un colț, pe unde aveai loc să intri. Într-o parte, era o groapă, din care ieșea o duhoare de neîndurat. Nici groapa nu era acoperită. Aici nu exista bunul pămînt, care să ascundă ceea ce stătea acolo descoperit, sub cerul profanat. Nu era nici apă să speli murdăria. Am ieșit și am trecut prin noroi spre apa limpede care curgea din cișmea și, după ce m-am spălat, m-am simțit mai bine.

— O să trebuiască să ne obișnuim cu lucrurile astea, mi-a spus Nathan. Așa se trăiește la oraș.

Cînd ne-am întors, femeia cea tînără, tot cu copilul în brațe, strecura orezul. În afară de ăsta mic mai apăruseră în odaie încă alți trei copii.

— Ah ! da, a răspuns ea întrebării mele. Toți sînt ai mei, și la ora mesei plozii nu lipsesc niciodată. Altfel toată ziua nu-i văd.

Copiii chicoteau voioși în jurul nostru, bucuroși că aveau ce să mănînce. Mama lor s-a mai uitat o

dată într-una din oalele de pe foc, a amestecat, apoi a gustat puțin dintr-o lingură.

— Acum e gata, s-a întors ea mulțumită către noi, tot ștergîndu-și cu un colț al *sari*-ului ochii, care îi lăcrimau.

Fumul trebuie să-l fi supărat la ochi și pe cel mic, fiindcă a început deodată să plîngă.

— Dă-mi-l mie, am rugat-o eu, să-ți vezi mai ușor de treabă.

— E fetiță. Nu plînge prea des, mi-a spus ea întinzîndu-mi copilul, care, ca și cînd ar fi vrut să-și merite lauda, a tăcut imediat.

Femeia tăiase și pregătise mai multe frunze de banan. Le-a așezat și a început să servească porții mari de orez și *dhal*, așa cum mîncam noi cînd strîngeam recolta. Porțiile pe care ni le-a oferit nouă erau chiar și mai mari decît ale lor.

— E foarte mărinimos din partea dumitale că ne dai să mîncăm atît de bine, i-am spus eu.

— Mîncarea nu o plătim, mi-a răspuns ea. Doctorița e foarte bună cu noi și ne dă orez și *dhal*. Azi ne-a trimis și mai mult, să avem și pentru dumneavoastră.

Am mîncat mai liniștiți, fiindcă nu ne-ar fi lăsat inima să luăm din mîncarea unor oameni care, deși atît de prietenoși, erau străini pentru noi și, în afară de asta, aveau destule guri de hrănit.

Cînd a început să se înserereze, femeia, care ne-a convins să rămînem acolo peste noapte, a scos o rogojină vărgată, pe care ne-a așternut-o să dormim.

Osteniți cum eram și sătui după o masă atît de bună, am dormit adînc, neîntorși.

A doua zi am plecat devreme, după ce mai întîi i-am mulțumit doctoriței, lui Das și nevestei lui care a fost atît de bună cu noi, iar ea a ieșit să ne petreacă. Copiii, curioși, s-au strîns în jurul ei. Femeia era tot atît de senină și zîmbitoare cum o văzusem prima dată. Și azi parcă o mai văd cum era atunci, tînără și bună, totdeauna gata să surîdă prietenos.

CAPITOLUL XXVI

Casa perceptorului de pe Chamundi Hill era ușor de găsit. Dealul pe care era așezată putea fi văzut de la o depărtare de mile, și apoi fiecare auzise de perceptor și știa unde locuiește. Așa cum ne spusese doctorița, era o casă foarte frumoasă, care întrecea în înălțime copacii tineri din jurul ei și de un alb atît de strălucitor, de parcă zugravii ar fi terminat-o abia atunci de văruit. Casa și curtea care se întindea de o parte și de alta a dealului erau împrejmuite cu un zid. În fața zidului stăteau mai mulți polițiști cu turbane și centuri, mult mai impunători decît *chowkidarii* de la tăbăcărie.

Cînd au văzut că ne apropiem, unul dintre ei a venit spre noi și ne-a spus :

— Cerșetorii nu au voie să intre aici.

— Nu sîntem cerșetori. Am venit la fiul nostru Murugan, care lucrează aici.

Omul s-a schimbat numaidecît. S-a uitat la noi, parcă și cu oarecare prietenie, mi s-a părut că era gata să spună ceva, dar s-a răzgîndit. Ne-a deschis doar poarta grea și ne-a spus să mergem cu el.

— O să vă duc la nevasta lui. Magaziile servitorilor sînt în spatele casei.

Aveam s-o cunosc pe nevasta fiului meu, pe care nu o văzusem niciodată. Aveam să-l revăd pe Murugan, care plecase de atîta vreme de acasă. M-a cuprins o ciudată emoție și am început să tremur. Nathan, care mergea alături de mine, a grăbit și el pasul. Nerăbdarea lui se asemuia cu a mea.

— Asta-i magazia lui Ammu, ne-a spus omul, arătîndu-ne-o cu degetul. Spuneți-i cine sînteți... Eu nu pot să mai stau.

A plecat. Magazia pe care ne-a arătat-o semăna leit cu aceea din care plecasem de dimineață. O mică încăpere pătrată, așezată la rînd cu celelalte, numai că aici se aflau mai multe, zece sau douăsprezece. Ușa era deschisă, iar înăuntru se auzea plînsul neliniștit al unui copil.

— Vino, spuse Nathan cu vocea sugrumată. Să intrăm.

Cu toate că uşa era deschisă, nu am intrat, cuprinşi deodată de o sfială care ne-a ţintuit locului, dîndu-ne simţămîntul că eram nişte nepoftiţi. În cele din urmă, am chemat de acolo, din faţa uşii deschise.

A ieşit o fată slăbuţă, cu părul nepieptănat, cu un copil în braţe — desigur acela pe care-l auzisem plîngînd — şi cu un băieţaş care se ţinea de *sari*-ul ei. S-a uitat la noi puţin încruntată.

— Cine sînteţi ? Şi ce doriţi ?

Nici un zîmbet, nici un cuvînt de bun venit. Mă gîndeam că poate ne crede cerşetori. Nu era de mirare, de vreme ce aveam o astfel de înfăţişare şi am simţit din nou umilinţa de a nu avea nimic, nici măcar o cratiţă.

— Sîntem părinţii lui Murugan, i-a spus Nathan blajin. Dumneata trebuie că eşti nevasta lui.

Fata a încuviinţat din cap, apoi, aducîndu-şi parcă aminte, s-a dat la o parte să ne lase să intrăm. A intrat şi ea şi a rămas aşa, în faţa noastră, muşcîndu-şi buzele, ca şi cînd nu ştia ce să spună.

— Şi ăştia sînt desigur nepoţii noştri, am spus eu, făcîndu-mă că nu bag de seamă felul cum ne primeşte. De cînd vreau să-i văd !

— Fără îndoială... a spus fata, cu o mică tresărire a buzelor. Fără îndoială că vreţi să-l vedeţi şi pe fiul dumneavoastră. Dar nu-i aici.

— Nu-i aici, a repetat ca un ecou Nathan. Mi s-a spus că-i aici ! Cînd se întoarce ?

— Şi eu aş vrea să ştiu. Nu cred că o să se mai întoarcă vreodată.

— Ce vrei să spui ? Nu eşti nevasta lui ? Ce te face să spui că nu o să se mai întoarcă niciodată ?

— M-a părăsit, răspunse ea cu amărăciune. Sînt aproape doi ani de cînd a plecat.

Făcusem un drum atît de lung, ca să aflăm astfel de veşti, şi acum, precum se vedea, nici nu ne puteam întoarce, nici înainte nu puteam merge. Tot

ce economisisem ni se furase, nu mai aveam nimic... nici de vîndut nu ne mai rămăsese nimic. Nu mai aveam de vînzare nici măcar tinereţea, sau puterea noastră.

M-am uitat la încăperea în care locuia nevasta fiului meu şi mi-am dat seama că în nici un chip nu am fi putut rămîne acolo.

Se vedea bine că nici ea nu avea din ce trăi, cu atît mai mult nu ar fi putut să ne ţină şi pe noi. În afară de un castronaş cu orez, părea să nu existe altă hrană în casă. Băieţaşul era slab, cu pometii ieşiţi în afară, iar maică-sa arăta şi ea istovită, trasă la faţă. Se vedea că nu prea are cu ce să-şi satur copilul care scîncea mereu pe lîngă ea. Plîngea de foame, un plîns pe care-l cunoşteam şi care se deosebeşte de toate celelalte feluri de a plînge ale copiilor.

— Şi n-am putea să aflăm unde a plecat ? întrebă în sfîrşit Nathan. Poate dacă încercăm...

— Am încercat, spuse Ammu pe un ton răstit. Credeţi că nu am încercat ? A plecat din oraş, şi nimeni nu ştie unde s-a dus.

Ne era oarecum potrivnică, de parcă noi am fi fost de vină că o părăsise bărbatul. Şi într-adevăr eram, mă gîndeam eu îndurerată. Noi, care i-am dat viaţă, trebuia să-l fi crescut mai bine. Totuşi, privind înapoi, ar fi fost greu să-ţi dai seama care era greşeala lui şi care a noastră.

Stăteam acolo de aproape un ceas, sau poate de mai puţin, cînd Ammu s-a ridicat şi ne-a spus :

— Trebuie să mă duc la lucru... am şi întîrziat. O să mă întorc după-amiază să dau de mîncare copiilor, pînă atunci rămîneţi aici.

— Te duci departe ?

— Nu... numai pînă la casa asta. Mătur şi fac curăţenie.

— Trebuie să-ţi fie greu, am spus eu. Nu pari prea voinică, şi casa este mare.

Ea a dat din umeri :

— Nu sînt singura... şi în afară de asta trebuie să trăieşti. Nu oriunde poţi să cîştigi cincisprezece

rupii pe lună și să ai o magazie în care să locuiești fără să plătești.

Copilul cel mic se tot ținea de ea, cu picioruşele lui nesigure. I-a aşezat cîteva zdrențe într-un colț al odăii și l-a pus acolo. Dar copilul a început deodată să plîngă.

— Lasă-mă să-l iau eu, poate că o să se liniștească, i-am spus.

— Cum vrei, și, indiferentă, a ridicat copilul de jos și mi l-a dat mie. Cred că vă dați seama că el nu are nici o legătură cu dumneavoastră... Adică... Vreau să spun, nu e nepotul dumneavoastră.

— Desigur.

— Trebuie să trăim, a repetat ea, înfruntîndu-ne parcă provocator, învinuindu-se fără rost, fiindcă era foarte adevărat ce spunea, și anume, că trebuie să trăim.

Aşa cum făgăduise, la prînz s-a întors. Ne-a spus să mai rămînem, dar prin felul ei de a se purta se vedea limpede că o spusese numai fiindcă aşa cerea buna-cuviință, dar noi nu trebuia să o luăm în serios. Tăcută și posomorîtă, a început să pregătească mîncarea, să aprindă focul, să aducă apă, să fiarbă orezul. Copilul, cu picioarele lui arcuite, se ținea și acum după ea, scîncind, dar nimeni nu-l lua în seamă. Nu a mai scos o vorbă pînă cînd am terminat de mîncat. Atunci s-a uitat la noi și ne-a întrebat :

— Și acum unde o să vă duceți ? Vă puteți întoarce în satul vostru ?

Din privirea ei neprietenoasă se înțelegea că ne întreba în același timp cînd plecăm, că nu ne poate ține acolo la nesfîrșit, și, cu cît o să plecăm mai repede, cu atît o să fie mai bine.

— Trebuie să ne întoarcem în satul nostru, a încuviințat Nathan. Aici nu e de noi. Înțelegi, am venit numai pentru fiul nostru.

Ea a dat din cap.

— Da, și lui nu i-a păsat de nici unul dintre noi.

— Poate că a avut motive, am adăugat eu.

Orice învinuire i-ar fi adus această femeie, el

rămînea tot fiul meu. Nu o puteam lăsa să arunce pe el toată vina. Cînd m-a auzit, s-a întunecat la față, de furie i s-au învineţit buzele, iar ochii ei negri au scăpărat scîntei.

— Motivele au fost cele obişnuite: femeile şi jocurile de noroc, a spus ea aspru.

Ne-am uitat unul la altul, tremurînd, gata de ceartă, fiindcă răbdarea noastră fusese pusă la grea încercare, de atîta amărăciune. Dar o rămăşiţă de răbdare tot mai rezistase şi m-a silit să privesc lucrurile mai cumpănit şi să judec fără patimă. Iar atunci nu am mai văzut în ea decît o biată fată tînără, mai plăpîndă decît altele, părăsită de bărbat, şi care făcea tot ce putea ca să-şi hrănească odraslele.

— Îmi pare rău, mi-am cerut eu iertare cu un glas care tremura. Cred că mi-am pierdut cumpătul.

A dat uşor din cap, primind explicaţia mea, în timp ce furia pierea şi de pe faţa ei.

— E mai bine să plecăm acum, cît mai este încă lumină, a spus Nathan, sculîndu-se în picioare. Încă nu ne-am obişnuit cu acest oraş... şi întunericul nu o să ne fie prielnic.

— Unde o să vă duceţi? m-a întrebat din nou Ammu.

De data asta glasul îi era într-adevăr îngrijorat. Dincolo de uşurarea pe care o simţea la gîndul că plecăm, am văzut cum, totuşi, era departe de a fi liniştită.

Nu a rostit nici o vorbă, dar din tăcerea ei i-am înţeles şi mai bine gîndul. „Oamenii ăştia sînt bătrîni... Şi sînt şi părinţii mei prin bărbatul meu... Am o datorie faţă de ei, dar nu am oare o datorie şi faţă de mine şi de copiii mei? Nu sîntem destul de săraci, destul de zdrenţuiţi, fără să mai vină alţi doi oameni cu care să împărţim puţinul ce-l avem? Dar ei, ei nu au nimic." Pe faţa slabă şi palidă, puteam să urmăresc umbra gîndurilor negre.

— O să ne întoarcem la fiul şi la fiica noastră, i-a răspuns Nathan, foarte scurt. Dar tu, copila mea, ce ai să faci? Mai curînd trebuie să te între-

băm noi pe tine și nu tu pe noi. Noi ne-am trăit traiul, tu mai ești încă tînără... și ești mama unor copii care nu au să te poată ajuta încă mulți ani de aici încolo.

S-a uitat lung la Nathan, aproape cu neîncredere, parcă bănuitoare, ca și cînd nu ar fi fost obișnuită să se intereseze cineva de dînsa.

— Pot să mă îngrijesc și singură de mine și de copiii mei, răspunse ea răspicat, apăsînd pe cuvintele „mine" și „copiii mei", ca să ne dea a înțelege că „nu și de socrii mei". E mult de cînd mă descurc singură.

„Nu te poți apropia de fata asta, mă gîndeam eu. Au înăsprit-o necazurile, și asta nu e rău, fiindcă o să mai aibă de îndurat și alte lovituri în viață." Nu mai aveam nimic să ne spunem, nu mai aveam de ce să mai rămînem. Ammu a început să se agite, frămîntîndu-se în loc, frîngîndu-și nervos degetele pînă ce pocneau la încheieturi. L-am înghiontit pe Nathan, care părea dus pe gînduri.

— Trebuie să plecăm.

— Da, da, a tresărit el. Se face tîrziu.

Ne-am uitat din nou la nepotul nostru, care era carne din carnea noastră, și la micul bastard, care stătea acum liniștit pe maldărul lui de zdrențe, și ne-am luat rămas bun. Ammu a venit cu noi pînă la ușă. Acum, cînd plecam într-adevăr, a început să fie mai prietenoasă, dușmănia pe care ne-o arătase pierise o dată cu teama că am venit să rămînem acolo.

— Fiți cu băgare de seamă, ne-a strigat ea. Drum bun, și să ajungeți cu bine acasă.

Zîmbea. A adus și băiatul în ușă să ne facă semn cu mîna.

Deși îi cunoscusem atît de puțin, la despărțire ne simțeam întristați. Poate că nu o să-i mai vedem niciodată, mă gîndeam eu mîhnită și l-am auzit pe Nathan, care era lîngă mine, oftînd. Amîndoi, prinși de gîndurile noastre, nu am deslușit niște strigăte pe care abia le auzeam, pînă cînd unul dintre polițiști veni alergînd după noi, gîfîind furios.

— Sînteţi surzi ? ! strigă el. De trei ori v-am strigat că servitorii nu au voie să iasă pe poarta asta, şi voi mergeţi mai departe, ca şi cînd nu aţi fi auzit.

— Nu sîntem servitori.

— Servitori sau nu, tot aia e ! Trebuie să folosiţi poarta din dos. Hai, căraţi-vă. Dacă vă vede cineva aici, îmi pierd slujba.

L-am urmat. Ceva mai încolo de poarta principală era o portiţă pe care ne-a arătat-o, spunîndu-ne :

— Asta e ! Şi să ţineţi minte şi pentru altă dată.

— Nu o să mai fie nici un altă dată, a spus Nathan blajin, dar o să ţinem minte.

CAPITOLUL XXVII

Unul sau doi obişnuiţi ai templului ne-au recunoscut.

— Ce, v-aţi întors ? Sigur, nu v-aţi împăcat cu nora.

— Ba da. Totul e în ordine.

Unii rîdeau pe înfundate, iar alţii ne compătimeau.

— Ei, se întîmplă cîteodată ca lucrurile să ia o întorsătură neaşteptată. Poate că în curînd o să fiţi mai norocoşi.

Cîţiva erau împotriva noastră şi nu se sfiau să-şi arate pe faţă duşmănia. Ca şi Ammu, se gîndeau probabil că fiecare gură în plus înseamnă micşorarea porţiei lor.

— Oamenii care nu-s din oraş nu ar trebui să fie primiţi aici, au murmurat ei. Este şi aşa destulă mizerie, fără ca toată India să se strîngă aici.

I-am privit cu indignare. Parcă noi nu eram tot atît de flămînzi ca şi ei ? Dar, în scurt timp, am început să ne uităm şi noi cu ochi temători la noii-

veniți, întrebîndu-ne, cînd îi vedeam, cu cît o să ne micșoreze porția.

În fiecare seară se dădea o adevărată luptă, și acum, fiindcă ne obișnuisem, știam cum să ne luptăm. Și am putut vedea, noapte de noapte, ceea ce înainte nu mai văzusem. Li se smulgeau infirmilor cîrjele ca să cadă și să nu se mai poată scula. Cei slabi erau despărțiți de cei care îi sprijineau, ca numărul lor să fie înjumătățit. De multe ori, s-a întîmplat ca Nathan să rămînă deoparte, nemaiputînd război. Dacă nu l-aș fi mustrat pentru sila lui față de tot ceea ce se întîmpla acolo, cred că ar fi murit de foame. Și, de nenumărate ori, nu puteam căpăta mai mult de o porție pentru noi amîndoi.

După ce mulțimea se împrăștia la culcare, la cerșit sau la scotocit prin gunoaie, rămîneam învăluiți în răcoarea nopții, pînă dis-de-dimineață, în curtea liniștită a templului sau sprijiniți de stîlpii din coridoarele lui pavate, făceam planuri și ne gîndeam, ne gîndeam mereu. Pe zi ce trecea, ni se făcea tot mai dor de cîmp. Împleteam visuri, cu gîndul la pămîntul negru, la ogoarele verzi și la tulpinele de orez, coapte și foșnitoare, și, curios, nu le vedeam așa cum erau ele acum, ci așa cum le văzusem prima oară... proaspete, invoalte și neatinse, cu mireșmele și foșnetul lor, cu cerul senin deasupra, cu păsările care se cuibăreau printre ierburi. În măsura în care creștea dorul, sporea și dezgustul pentru oraș, prefăcîndu-se într-o ură răscolitoare și stăruitoare.

— Mai bine să murim de foame acolo unde am fost crescuți, decît să trăim aici, mi-a spus într-o zi, cu aprindere, Nathan. Orice s-ar întîmpla, orice ne-ar aștepta acolo, trebuie să ne întoarcem.

— Dar cum ? Nu avem bani.

Bărbatul meu se pricepea la cultivatul pămîntului, la semănat și la strînsul recoltei, dar aici nu erau ogoare. Este adevărat că eu știam să țes și să torc, sau să împletesc rogojini, dar nu aveam cu ce să cumpăr un fus, bumbac sau fibre. Încotro se poate îndrepta un om care nu are bani ? Unde se

poate duce ? Lume largă şi totuşi măruntă, ca banul pe care-l ţii în palmă ! Eşti ca o capră priponită, care se poate mişca doar cît îi îngăduie funia, şi nu mai departe. Numai şi numai banii pot întinde această funie.

Pînă cînd într-o zi, mi-a dat în gînd să mă fac cititor de scrisori, aşa cum sînt în multe sate şi cum sînt desigur şi la oraş.

— Cine a mai auzit ca o femeie să se facă cititor de scrisori ? mi-a spus Nathan. Nimeni nu o să vină la tine.

— Dacă am să cer puţin şi am să las mai ieftin decît alţii, cu siguranţă că am să capăt clienţi, l-am încredinţat eu. În orice caz, trebuie să încerc. Chiar şi cîteva *annas* or să ne fie de folos.

— Crezi că ai să poţi ? Nathan era pe jumătate neîncrezător, dar pe jumătate dornic să fac acest lucru, şi dorinţa lui mă încuraja şi pe mine.

— Da, sînt sigură. Dacă am să scriu şi am să citesc scrisori, pot cîştiga chiar mai mult.

— Şi cum ai să scrii fără hîrtie şi cerneală ?

— Cine vrea să-i scriu, va trebui să mi le dea, i-am spus eu cu convingere. Las' pe mine.

Ne-am uitat unul la altul şi, încurajaţi de speranţa încă şubredă, ne-am înveselit.

— Au să ne trebuiască aproape zece rupii, a socotit Nathan, pentru mîncarea de drum şi plata căruţaşului... hai să spunem cu două rupii mai mult, în cazul cînd drumul o să ţină trei zile.

— Opt scrisori pe zi a cîte un *annas* fiecare, am socotit eu. Să spunem că jumătate din ei o să-i cheltuim zilnic pentru orez...

Ne-am făcut socoteala, izgonind optimismul ori de cîte ori dădea să se amestece, pentru ca să putem fi siguri, absolut siguri de socotelile noastre. În sfîrşit, ne-am spus unul altuia : „O să ne întoarcem în curînd acasă".

În ziua aceea şi în cursul celei de a doua, am stat pe trotuarul care ducea spre bazare, chemînd trecătorii şi mărind astfel, cu strigătele mele, larma

din jur. Oamenii grăbiți se opreau și se uitau curioși la mine, înainte de a merge mai departe. Alții, care n-aveau cu ce-și trece vremea, se adunaseră pe lîngă mine, avînd timp din belșug pentru a-și satisface curiozitatea. Cîțiva copilandri se învîrteau și ei în jurul meu, cu priviri și gesturi obraznice, vorbind între ei, tare și răspicat, să-i pot auzi.

— Spune că știe să citească! Țăranii ăștia au întrecut orice măsură.

— Zice că știe să și scrie! Cu ce crezi că scrie?

— Poate că cu... Au bufnit în rîs și au șoptit între ei.

— Fii serios! A trecut de vîrsta asta...

— Trebuie să fie nebună să creadă că...

Eu însă am rămas serioasă și neclintită la locul meu, făcîndu-mă că nu-i bag în seamă și continuînd să chem trecătorii.

La sfîrșitul zilei eram răgușită. În gură aveam gustul prafului stîrnit de fiecare pereche de picioare care trecuse pe lîngă mine. Și părul îmi era plin de praf. Cîștigasem două *annas*, cu care am cumpărat o plăcintă cu orez, să avem ce mînca dimineața.

Se terminase un an și începea altul. Credincioșii au adus la templu ghirlande de iasomie în locul crizantemelor, iar trandafirii au dispărut de la picioarele zeilor. Noi, însă, tot mai eram în oraș și, fie din cauza cetei de acolo, fie din cauză că nădejdile noastre se spulberaseră, pe Nathan a început să-l chinuie iarăși reumatismul, și, în același timp, i-au revenit frigurile. Îmi spuneam mereu că trebuie să plecăm de acolo. Mai ales noaptea, cînd bărbatul meu era culcat lîngă mine, dormind un somn neliniștit, mi se părea că numai plecarea l-ar fi putut salva. Cu ochii la flacăra galbenă ce ardea deasupra templului și la chipul cioplit al zeilor care se uitau la noi, mă rugam pentru un singur lucru: să ne putem întoarce.

Într-o seară, pe cînd mă îndreptam grăbită spre templu, să ajung la timp pentru împărțirea mîncării, am auzit pe cineva fugind după mine și stri-

gîndu-mi ceva ce nu înțelegeam. M-am oprit, m-am uitat împrejur, și am văzut un băiat care venea spre mine gîfîind, dar din cauza întunericului serii nu l-am putut recunoaște.

— Nu te face că nu mă cunoști, l-am auzit spunîndu-mi cu un glas mînios. Sînt Pali. Am venit să-mi plătești.

— Să-ți plătesc? Ce să-ți plătesc? Nu sînt datoare nimănui nimic.

Am iuțit pasul, dar băiatul a venit după mine.

— Te-am dus la casa doctorului... nu-i mult de atunci... și mi-ai făgăduit că ai să-mi plătești.

Abia acum mi-am adus aminte. Era băiatul acela obraznic care ne dusese acolo.

— Dacă nu-mi plătești, a continuat el amenințător, are să fie rău de dumneata. Nu sînt obișnuit să mă las păcălit.

Nu m-am putut opri să zîmbesc. Copilul ăsta vorbea ca un bărbat, sau, mai bine spus, ca un bandit.

— Ți-aș plăti, dacă aș putea, am spus eu împăciuitoare, dar nu am nici un ban. Vino, și ai să vezi singur, dacă nu mă crezi.

— Nu te cred, spuse el sincer. Vreau să văd.

Am grăbit iarăși pasul, iar el venea după mine, păstrînd o tăcere bănuitoare. Cînd ne-am apropiat, mi-a ieșit Nathan în întîmpinare.

— Unde ai fost? S-a dus toată mîncarea. Din fericire, azi am izbutit să mă apropii, altfel am fi murit de foame.

— De vină e numai băiatul ăsta care m-a oprit să se certe cu mine, i-am spus eu.

Nathan s-a uitat atent la Pali.

— Cine e? și ce vrea de la tine?

Pînă să-i pot eu răspunde, băiatul s-a și dus în fața lui și i-a spus:

— Vreau să-mi plătești. Asta vreau, s-a mai răstit el o dată. Nu am să mă las pînă cînd nu o să primesc ce este al meu.

— Să-ți plătesc? Dar pentru ce? întrebă Nathan consternat. Uitase și el.

— Fiindcă ne-a dus pînă la casa doctorului, cînd am venit, i-am explicat eu.

A urmat o tăcere. Nathan a început să împartă mîncarea pe care o căpătase — *dhal* şi orez — rupînd cu grijă în trei frunza de bananier pe care o avea şi punînd cîte o porţie pe fiecare bucată. Ca de obicei, cu banii cîştigaţi de mine în ziua aceea, cumpărasem o plăcintă de orez, pe care am rupt-o, întinzînd fiecăruia cîte o bucăţică. Băiatul s-a uitat la ea şi a spus :

— Se vede că aveţi bani ! Altminteri cum aţi fi putut cumpăra plăcintă de orez ?

Am oftat.

— Cîştig două *annas* pe zi, scriind scrisori, uneori ceva mai mult, alteori şi mai puţin. Cu ei cumpăr de mîncare.

— Ceea ce nu este lipsit de raţiune, spuse Nathan enervat, cînd vezi că trebuie să întinzi uneori de o porţie ca să ajungă la trei.

În cele din urmă, Pali s-a potolit. A început să mănînce şi i-am văzut din nou mîinile cu cioturi în loc de degete. Nu părea că îi este greu fără degete. Numai o dată sau de două ori a trebuit să se folosească de amîndouă mîinile şi a apucat mîncarea cu oarecare stîngăcie. Fără voia mea, m-am uitat tot timpul la mîinile lui. Cu cît încercam să nu mă mai uit, să privesc în altă parte, cu atît mai mult nu-mi puteam desprinde ochii de la cioturile lui. Dar el părea că nu îşi dă seama de acest lucru şi continua să mănînce vîrtos. S-a obişnuit, mă gîndeam eu. A ajuns să cunoască şi să accepte ruşinoasa şi nemiloasa curiozitate omenească.

După ce am mîncat, am dat caprelor frunzele şi ne-am spălat ; spre surprinderea mea, am văzut că Pali s-a culcat alături de noi.

— Mai bine te-ai duce acasă, i-am spus eu. Ce o să-şi închipuie sărmana ta mamă, dacă ai să stai aici toată noaptea ?

— Nu am mamă, nici sărmană, nici de alt fel. N-am pe nimeni care să-şi facă griji din pricina mea, şi nici eu nu am pentru cine să-mi fac griji,

ceea ce e foarte bine, a răspuns el şi, întorcîndu-se pe cealaltă parte, a adormit imediat.

Ar fi trebuit să mă tem pentru el dacă nu aş fi ştiut că se pricepe foarte bine să-şi poarte singur de grijă, sau ar fi trebuit să fiu mîhnită, dacă nu ar fi fost limpede că nu doreşte acest lucru. Totuşi, nu m-am putut opri să nu simt o vagă răspundere faţă de el, deşi ştiam că nu am nici o putere să-l ajut.

— Poate că este mai pregătit decît noi şi ştie să se apere mai bine, mi-a spus Nathan, dar, deşi nu făcea decît să exprime prin vorbe propriile mele gînduri, m-am pomenit întorcîndu-mă indignată spre el.

— Cum poţi să spui aşa ceva! Nu e decît un copil... Nu are mai mult de nouă sau zece ani! Şi nu-i nici măcar întreg, ca noi.

Totuşi, Pali ne-a arătat, nu mai tîrziu decît a doua zi dimineaţa, că Nathan avusese dreptate. Cînd m-am trezit, l-am găsit şezînd lîngă noi, cu picioarele încrucişate, gîndindu-se încruntat.

— Cîştigi două *annas* muncind o zi întreagă? m-a întrebat el.

Am încuviinţat din cap.

— Uneori trei sau patru.

— Atunci cîştigi între două şi trei *annas*, m-a corectat el enervat. N-ai vrea să cîştigi mai mult?

M-am uitat lung la el.

— Dacă aş putea, am spus eu, aproape fără suflare. Există vreo posibilitate?

— Nu departe de aici este o carieră de piatră, continuă el. Spărgătorii de piatră sînt bine plătiţi.

— Şi cine o să ne angajeze pe noi, la vîrsta noastră? îl întrebă Nathan, cu tristeţe. E o muncă mult prea grea, oricum o să fie peste puterile noastre.

— Vîrsta nu are importanţă, zise iute Pali, arătîndu-şi nerăbdarea. Cît despre cine o să vă angajeze, nu-i nimeni acolo care să facă treaba asta. Oricine se poate duce să muncească şi apoi e plătit

după cît lucrează ! Atîta și atîta pentru fiecare sac plin.

— Crezi într-adevăr că o astfel de muncă nu-i peste puterile noastre ?

— Da de unde ! Muncesc acolo tot felul de oameni, bărbați, femei și copii. Aș fi vrut și eu să lucrez, adăugă el, dar nu pot ține destul de bine în mînă un ciocan sau o piatră. Poți să cîștigi frumușel, dacă lucrezi repede.

— Du-ne acolo, s-a hotărît Nathan, ne lăsăm în seama ta.

Chiar cu mult înainte de a ajunge la carieră, am auzit vuietul muncii. La zgomotul provocat de pietrele care se rostogoleau unele peste altele, se adăugau din cînd în cînd și bubuiturile înfundate ale unor explozii. Pe măsură ce ne apropiam, zgomotul ne asurzea. Trebuia să strigăm ca să ne auzim.

Cariera era pe un deal, nu pe Chamundi Hill, unde era liniște și plăcut, ci pe un altul mai mic, sterp și stîncos, pe care creștea ici și colo cîte un mănunchi de cactuși.

Pe o parte a dealului terenul era abrupt, aproape drept : acolo era cariera, un crater imens, presărat cu bolovani, mărginit de stînci ascuțite, iar din loc în loc erau gropi, unele mai mari, altele mai mici. Cît vedeai cu ochii, numai oameni. Unii lucrau chiar în carieră, alții erau împrăștiați pe deal. Bărbații mai voinici spărgeau bucățile de stîncă, iar femeile și copiii sfărîmau în bucăți mici pietrele mai mari. Pretutindeni mișcare : mii de brațe care se ridicau și coborau, mîini care băteau cu ciocanul, spinări care se aplecau și se ridicau într-un ritm neobosit. Din cînd în cînd, se înălța un steag roșu, care părea să fi fost semnal de pericol, căci cei din imediata lui apropiere se depărtau, în grabă, la o anumită distanță, unde vedeau ei că sînt în siguranță, și acolo așteptau. Un fluierat ascuțit îi vestea pe cei care nu văzuseră și nu luaseră în seamă steagul roșu, iar după cîteva se-

cunde, urmau exploziile, pe care le-am auzit cînd ne apropiam de carieră.

— Stîncile de pe deasupra sînt aruncate în aer cu praf de puşcă, ne-a explicat Pali. Pentru asta primăria oraşului trimite oameni anume, dar celelalte munci pot fi făcute de oricine.

Aşa părea să fie. Erau acolo oameni de toate vîrstele şi de toate mărimile. Noi însă nu ştiam de unde să începem.

— Începeţi de aici, ne-a îndemnat Pali. E mai departe de cariera unde au loc mai des exploziile, aşa că nu o să trebuiască să alergaţi mereu.

El s-a aşezat jos, supraveghindu-ne.

— Nu am făcut niciodată o astfel de treabă, am şovăit eu. Nu prea ştiu.

— Ah, nu-i de loc greu. Trebuie numai să dai cu ciocanul în pietre pînă se sfarmă. Singurul lucru care vi se cere este ca bucăţile de piatră să fie de o anumită mărime. Vedeţi grămada de acolo? şi ne-a arătat o movilă de pietre dintre care cele mai multe erau de mărimea unui pumn de copil. Încercaţi să le faceţi ca acelea.

Asta era de fapt greutatea, să sfărîmi pietrele în aşa fel, ca să aibă mărimea cerută. Uneori ieşeau prea mari, alteori prea mici. Cînd loveam mai încet, săreau doar ţăndări, iar cînd dădeam mai tare, piatra se sfărîma în bucăţi. Aerul era încărcat cu praf şi aşchii de piatră, de nici nu-ţi puteai ţine ochii deschişi cînd loveai în stîncă.

— Nu-i un mijloc uşor de cîştig, am spus eu, şi-i mai greu decît mi s-a părut la început.

— Dacă am avea un ciocan, a bombănit Nathan, am lucra mai cu spor.

Totuşi, în jurul nostru mulţi lucrau fără ciocane, folosind numai bucăţi de piatră şi făceau treabă bună. O dată sau de două ori, m-am oprit chiar şi m-am uitat la ei cu admiraţie şi invidie, văzînd cum, sub loviturile lor pricepute, pietrele se sfărîmau, supuse, în forma cerută, iar grămada din faţa lor creştea. O singură dată a trebuit să ne adăpostim de o explozie care a avut loc foarte

aproape de noi. Absorbiți de muncă, nici unul dintre noi nu a observat steagul roșu și, din cauza loviturilor de ciocan care ne asurzeau, nu am auzit nici fluieratul, dar Pali, mai atent decît noi, ne-a îmbrîncit repede spre un loc unde nu aveam de ce ne teme și, pe cînd alergam, am simțit cum ni se cutremură pămîntul sub picioare.

— Trebuie să vă învățați să fiți cu băgare de seamă, ne-a certat Pali, sever, în timp ce în jurul nostru cădeau ca grindina pietre și bucăți de pămînt. Nu ați auzit fluierul ? Și nici pe oamenii care țipau la voi ? Exploziile astea sînt o pacoste, a continuat el. O să vă găsiți pietrele împrăștiate, dar o să vă obișnuiți cu asta.

Într-adevăr, pietrele se împrăștiaseră și se amestecaseră cu cele ale altor muncitori, dar, după ce am adunat o grămadă din cele pe care le socoteam ale noastre, nimeni nu a avut nimic de spus.

— Uneori pierzi, alteori cîștigi, se mai întîmplă, comentă unul dintre oameni, sceptic. Pînă la urmă, nimeni nu-i în pierdere.

M-am bucurat cînd am văzut cît de prietenoși sînt. De altfel, nici unul dintre noi nu dorea să se certe numai de dragul de a se certa.

Soarele apusese, și noi tot nu terminasem. Grămada de pietre din fața noastră nu era prea mare, dar, mîndri cum eram de ea, nu ni se părea nici prea mică. În jurul nostru toți lăsaseră lucrul. O dată cu înserarea, s-a stins și zgomotul. În întunericul care cobora din ce în ce, doar cîteva bufnituri îndepărtate de ciocan vesteau că mai rămăsese cîte un singuratic care spărgea încă la piatră.

M-am întors spre băiatul de lîngă noi și l-am întrebat :

— Ei, și acum ce se întîmplă ? Cine ne plătește ?

— Mai întîi trebuie să luăm un sac, mi-a răspuns el. Ar fi bine ca bărbatul dumitale să rămînă aici cît lipsim noi. Vino să-ți arăt coliba administratorului.

L-am urmat. Coasta dealului părea și acum un furnicar de oameni ; unii cărau sacii încărcați, alții

duceau pe umeri coşuri împletite din răchită, care scîrţîiau sub greutatea pietrelor. Prin găurile împletiturii cădeau, din cînd în cînd, pietre.

Coliba administratorului era ceva mai departe de carieră. Mică şi cu pereţii din fibră presată şi acoperită cu stuf. Cele două uşi, una la un capăt şi una la celălalt, erau deschise. Cînd am ajuns, se şi înşirase la rînd o mulţime de oameni care intrau înăuntru, unul cîte unul. Ieşeau apoi pe uşa cealaltă, fără saci, dar cu bani. M-am aşezat şi eu la rînd, cu mîinile goale. Pali rămăsese ceva mai departe. Făcuse rost, nu ştiu de unde, de un castronaş de cerşit, pe care şi-l aşezase în îndoitura cotului, în timp ce arăta trecătorilor mîinile lui ciuntite. Îşi prefăcuse şi glasul. Îl auzeam cum cere cu un glas monoton, slab şi plîngăreţ :

— Fie-vă milă de un copil orfan, fie-vă milă...

Nu-i cel mai potrivit loc, mă gîndeam eu. Aici nu vin decît săraci. Dar, spre mirarea mea, am văzut că unul sau doi au aruncat cîte o *pie* în castronaş. Pali a început să le zăngăne, ca să atragă, astfel, şi mai mult luarea-aminte asupra lui.

Rîndul înainta încet. Mergeam şi eu o dată cu el, abia tîrîndu-mi picioarele. Omul din spatele meu era încărcat cu două coşuri şi atîta mă împingea cu ele, că în cele din urmă m-am întors înfuriată spre el. Am văzut că era foarte bătrîn, iar coşurile, pe care abia le putea duce, îi alunecau pe coapsele lui slabe şi, de fiecare dată cînd le smucea în sus, mă izbea pe mine. Cînd l-am văzut mi-a pierit supărarea.

— Văd că ai lucrat ceva astăzi, i-am spus eu.

— Nu mai mult ca altădată... De obicei izbutesc să umplu două coşuri.

— Noi am fost doi, i-am mărturisit eu, dar mă îndoiesc că am umplut măcar unul.

— O să meargă mai repede după ce o să vă obişnuiţi cu munca asta... Sînteţi noi-veniţi, nu-i aşa ?

— Da. Am venit pentru prima oară.

— M-am gîndit eu că aşa trebuie să fie, încuviinţă el din cap. Trebuia să vă luaţi sacii încă de

la venire, altminteri ai de așteptat mult ca să-i iei și, după aceea, trebuie să vii înapoi și să aștepți din nou.

I-am mulțumit și m-am mirat că Pali, atît de priceput în toate, nu știuse și asta. Mi-am adus aminte însă că, deși o făcea pe grozavul, nu era decît un copil.

Mi-a venit, în sfîrșit, și mie rîndul și am intrat. În colibă, un bărbat așezat direct pe podea scria pe o scîndurică de lemn, rezemată de niște cărămizi.

— Cîte ? m-a întrebat el fără să-și ridice privirea.

— Numai unul.

A scris ceva într-un registru, a întins mîna spre bani, apoi s-a uitat la mine :

— Sacul unde îți este ?

— Nu am... Am venit să iau unul, m-am bîlbîit eu.

— De ce nu l-ai cerut mai înainte ? s-a supărat el. Vrei să iei banii pe nimic ?

A aruncat banii înapoi în grămadă și a luat un coș din vraful din spatele lui.

— Ține... saci nu mai sînt și grăbește-te, altminteri nu o să-ți iei banii astă-seară.

L-am luat și am fugit la Nathan, gîfîind din cauza grabei. Am umplut amîndoi coșul și, cînd am ajuns din nou în fața colibei, rîndul celor care așteptau era încă destul de lung.

— Doi saci, o rupie... Trei saci, o rupie și trei *annas*... administratorul striga mereu, cu glasul lui monoton, plictisit. M-am aplecat și am pus coșul în fața lui.

— Un sac, opt *annas*, a strigat el, dar, imediat, schimbînd tonul, s-a răstit la mine : Nu aici ! În spatele celorlalți !

Am pus coșul la rînd cu ceilalți. Acum, în sfîrșit, aveam să-mi iau plata. Administratorul a scos banii, două monede de cîte patru *annas* fiecare, și le-a lăsat să cadă în palma mea.

Nathan mă aștepta nerăbdător și curios.

— Cît ți-a dat ?

— Opt *annas*.

Ne-am uitat unul la altul şi-am zîmbit triumfători.

— În curînd o să fim acasă, a spus Nathan cu blîndeţe. Gîndeşte-te la asta.

Era firesc să-l aşteptăm pe Pali şi, într-adevăr, după cîteva minute a apărut. Băiatul se lipise de noi din propria lui voinţă şi, atît eu cît şi bărbatul meu, eram siguri că nu o să mai plece.

— Ei, cum ţi-a mers ? l-am întrebat eu cînd l-am văzut venind spre noi. Am văzut că erai ocupat.

— Nu mi-a mers de loc bine, mi s-a văitat el, arătîndu-mi un *annas*. M-am străduit doar pentru atît.

Eu însămi auzisem zăngănitul mai multor monede şi sînt sigură că îl auzise şi Nathan, fiindcă i-a spus sec :

— Trebuie să fii foarte deştept ca să faci atîta zgomot cu o singură monedă !

A urmat o tăcere, dar Pali nu şi-a pierdut cumpătul :

— Ah, da ! Într-adevăr mai erau şi alte monede, dar erau *pi*. Le-am schimbat într-un *annas*.

Era un copil iscusit în multe privinţe şi nu ne puteam măsura cu el.

În fiecare zi, Pali mergea cu noi la carieră. Stătea lîngă noi cît lucram, apoi ne întorceam împreună la templu. Tot ce cîştigam îi încredinţam lui. Furtul banilor din *sari*-ul meu m-a făcut atît pe mine, cît şi pe Nathan să nu mai avem nici o încredere în cei din jur. În afară de asta, era evident că Pali se pricepea să-i păzească mai bine decît noi.

După socotelile noastre, dacă aveam să cîştigăm opt *annas* şi ne străduiam să trăim din patru, puteam economisi banii de care aveam nevoie şi, în patruzeci de zile, să ne întoarcem acasă.

— Cel mult în două luni, a adăugat Nathan, orice s-ar întîmpla.

S-a întors apoi către Pali, care își cumpărase niște bile și le tot arunca în sus și în jos în castronașul lui de cerșit, neputînd să le folosească altfel.

— Dar tu ? Vii cu noi ?

Băiatul s-a uitat la el. Gîndul de a pleca din oraș părea că-l neliniștește. A dat din cap :

— Nu ! Nu vreau să merg în satul vostru.

— E mult mai frumos decît aici, i-a spus Nathan ademenitor. E mult mai odihnitor. Ogoare verzi și aer curat... și cînd spicele de orez sînt coapte, ah, este o priveliște cum n-ai mai văzut.

— Și ce să fac acolo, pe ogoarele alea verzi ale dumitale despre care nu știu nimic ? i-a aruncat dispreţuitor Pali. Mai mult încă, nici nu sînt măcar ale dumitale. Vrei să mor de foame cu voi ?

— Ai dreptate, i-a spus Nathan trist. Nu avem ce să-ți oferim.

— Și nu știu de ce vreți să vă întoarceți, a continuat Pali. Dumneata singur mi-ai spus că nu ai pămînt. Atunci din ce ai să trăiești ?

Nici noi nu știam. Plecasem pentru că nu aveam din ce trăi și ne întorceam numai fiindcă nici aici nu aveam nimic. Mîncam o dată pe zi, și asta era tot. Cînd va trebui să cumpărăm o pînză ca să ne acoperim, o rogojină pe care să ne culcăm sau medicamente pentru Nathan, nu o să ne mai rămînă nimic.

— Ești prea tînăr ca să înțelegi, spuse Nathan. Casa mea nu este aici și nu aș putea să trăiesc aici niciodată.

— Și totuși ai venit !

— Am venit fiindcă nu am avut încotro, am crezut că îmi găsesc fiul. Acum, că a plecat nu se știe unde, trebuie să mă întorc la fiul meu cel mai mic, care, oricum, o să ne întrețină.

— Ești sigur ? l-a întrebat nemilos Pali. Ești prea bătrîn ca să umbli de colo-colo.

— Cel puțin am să fiu acolo unde m-am născut și am crescut. Orașul ăsta nu-i pentru mine, mă pierd în el. Sînt și prea bătrîn ca să încep să mă simt bine aici. Apoi Nathan a schimbat vorba și l-a

întrebat : Dar, după plecarea noastră, tu cum ai să te descurci ?

— Așa cum m-am descurcat și înainte de venirea voastră... Mai cerșim, mai lucrăm cîte ceva, sau, cînd putem, șterpelim de pe la tarabe... atît eu cît și ceilalți băieți... cunosc fiecare stradă și uliță, a adăugat el mîndru. De multe ori am fost urmărit, dar niciodată nu m-au prins. Dacă vin în satul vostru nu o să știu nici unde să mă ascund, nici unde să caut ce îmi trebuie. Nu, nu ! Nu plec !

N-am stăruit, dar gîndul de a-l părăsi ne întrista. În timpul scurt pe care-l petrecusem cu el, ajunsesem să depindem de acest băiat, să-i respectăm spiritul de independență și să-l admirăm pentru că știa atît de multe despre orașul lui și despre oamenii de toate felurile care trăiau acolo. Mă gîndeam, totuși, fără să vreau, la ziua cînd boala care îi măcinase degetele o să se ivească din nou, mîncîndu-i brațele, sau atacîndu-i altă parte a trupului, picioarele ori ochii. Ce o să se întîmple atunci cu acest copil atît de deștept și de îndrăzneț, atît de sigur de el ? Și curajul omului are o margine.

CAPITOLUL XXVIII

Zilele treceau, una după alta, și noi ajunsesem în sfîrșit să nu mai numărăm *annas*, ci rupii... Patru rupii, cinci rupii, șase rupii. Socotelile noastre începuseră să-l intereseze chiar și pe Pali. Pe vremea aceea, fie pentru că lucram bine, fie că pietrele învățaseră să se supună loviturilor noastre, cîștigam o rupie într-o singură zi. Ca de obicei, moneda i-o dădeam lui Pali, care, pe moment, o ascundea în cîrpa ruptă ce-i acoperea coapsele. Unde depozita după aceea banii, n-am știut niciodată. Noi nu-l întrebam și nici el nu spunea, dar de pierdut nu s-a pierdut nici o *pie*. În ziua aceea ne-am întors, triumfători, în amurgul roșiatic pe care-l năpădeau umbrele nopții, cum cuprinde cenușa tăciunii

aprinși. Cădea o ploaie măruntă, atît de subțire de parcă era rouă.

Simțeam pămîntul, sub picioarele mele, reavăn ca țărîna ogorului dis-de-dimineață, și parcă nu mă mai găseam pe stradă. În închipuirea noastră ne și vedeam acasă.

Singurul drum care ducea de la carieră la templu, un drum cotit, se desfăcea, la un moment dat, în mai multe străzi. Am apucat-o pe aceea care ducea la bazare.

— Eu am să mă duc mai departe, la templu, ne-a spus Nathan. Mă simt puțin cam obosit... și în afară de asta nu-i nevoie de doi oameni ca să cumpere plăcinte de orez.

— De data asta poate că am să cumpăr ceva mai mult decît plăcinte de orez, am spus eu veselă, făcîndu-i cu ochiul lui Pali. Du-te, o să-ți facem o surpriză.

Am intrat în prăvălioara de unde cumpăram în fiecare dimineață. Pali mergea cu pași vioi, alături de mine, iar negustorul m-a salutat ca pe o clientă cunoscută. Era un om destul de cumsecade. Deși cumpăram atît de puțin de la el, îmi căuta pentru banii aceia cea mai mare plăcintă de orez și, uneori, îmi dădea la ea o grămadă de *ghee*.

— Stai puțin, i-am spus eu cînd a început să împacheteze plăcinta într-o frunză de banan. Azi am să iau ceva mai mult.

— Ai dat de bani, nu-i așa ? a strigat el, chicotind și plesnindu-se cu palmele peste coapse. Ei bine, ai venit la omul potrivit. Am fel de fel de lucruri bune și mai ieftine ca oriunde ! Ce vrei să iei ? Plăcintă de cartofi rumenită în unt, care ți se topește în gură, sau clătitele astea pe care chiar eu le-am umplut cu ceapă ? Ceva dulce pentru băiat ?... Acadele sau zaharicalele astea minunate ?

Ce să iau ? Ce să iau ? M-am uitat la toate bunătățile pe care le avea, ceea ce n-aș fi îndrăznit altă dată, dar n-am putut să mă hotărăsc. Pali, care tot țopăia pe lîngă mine, se uita și el cînd la una, cînd la alta.

— Pilaful de colo miroase așa de frumos și are înăuntru și nuci prăjite... sau nu, cred că budinca de cartofi o să țină mai mult... m-a îndemnat el.

M-am hotărît, în sfîrșit, să cumpăr cîte o clătită pentru fiecare, plătind șase *annas* pentru toate trei, și am mai cheltuit încă patru *annas* pentru două plăcinte de orez.

— Ei, o singură dată am fost și noi risipitori, i-am spus eu lui Pali, încercînd să-mi liniștesc conștiința. Zece *annas* nu înseamnă decît puțin mai mult decît cheltuim în fiecare zi. O schimbare nu o să ne strice.

Dar nesocotința mea nu s-a oprit aici. Pe cînd mergeam către templu, a trecut pe lîngă noi un negustor ambulant. Parcă a mirosit că aveam ceva bani și foarte puțină stăpînire de sine, așa că, numaidecît, s-a luat după noi, tot arătîndu-și și lăudîndu-și marfa; printre multe altele, a scos și o căruță mică de lemn pe care o trăgea de o sfoară și pe care o purta acum după el, ținîndu-se mereu de noi.

— O căruță cu tobă, a strigat Pali voios și l-a chemat pe negustor.

— Nu o cumpărăm, dar să ne oprim și să ne uităm puțin la ea, zise el trăgîndu-mă de *sari*. Așa că ne-am oprit să o privim. Într-adevăr era o jucărie nostimă, frumos lucrată și întocmai ca o căruță adevărată. Lemnul era crestat cu măiestrie, spițele roților vopsite, iar jugul se mișca pe gîtul boilor vopsiți.

— Trage puțin, să auzi cum bate toba, spuse șiret negustorul, dîndu-i sfoara lui Pali. Cum ar fi putut să reziste el, un copil, dacă și eu eram încîntată! Pali a tras de sfoară, și, cînd căruța a venit spre el, boii au început să-și miște picioarele, iar căruțașul și-a ridicat mîna, apoi a lăsat-o în jos, în așa fel încît bețișoarele pe care le ținea în mîini au lovit toba micuță din fața lui — o adevărată tobă, iscusit făcută, legată pe margini cu sfori, iar în partea de sus acoperită cu o piele bine întinsă.

„Bum-bum-bum" suna toba, şi cu cît trăgea mai repede de sfoară, cu atît bătea mai tare.

— Costă numai două *annas*. Nu o să puteţi cumpăra niciodată mai ieftin. Atît mă costă pe mine... Nu cîştig nimic la ea. O vînd numai fiindcă trebuie să vînd ceva. Nu am vîndut nici o jucărie toată ziua.

M-am uitat pe furiş la Pali şi am văzut că mă privea cu ochi sclipitori. Mai ţinea încă, între ciocurile degetelor lui, sfoara şi trăgea mereu de ea, ca şi cînd bătaia tobei îi mîngîia auzul.

— De ce nu ţi-o cumperi cu banii tăi, dacă vrei s-o iei ? i-am spus eu stingherită. Cerşeşti doar în fiecare zi... Şi ştii că eu şi aşa am cheltuit mai mult decît ar fi trebuit.

— Două *annas* nu-i mare lucru, m-a linguşit el. Îţi făgăduiesc că nu o să-ţi mai cer nimic, niciodată.

— Dar tu ai bani ! i-am repetat eu. Ţi i-am văzut doar.

— I-am cheltuit pe toţi, se tîngui el. La început oamenii erau mai darnici, acum însă s-au obişnuit cu mine... Lumea e rea.

Şi iarăşi m-am gîndit că nu-i decît un copil, care nu poate rezista unor asemenea ispite. Orice ar spune sau ar face, e de prea puţin timp pe lumea asta şi nu o duce uşor. Nici n-a aşteptat să mă hotărăsc, că a şi început să caute punga pe care, grăbit cum era, nu o putea desface. I-am ajutat să o dezlege, am scos din ea monedele de care aveam nevoie, calde încă de trupul lui, şi le-am dat negustorului.

Şi, deodată, încurajată de această abatere, m-a cuprins parcă o frenezie a risipei şi nu m-am putut opri să mai scot două *annas*, să mai cumpăr încă o căruţă. Pentru nepoţelul meu care a avut atîta de suferit de cînd a venit pe lume, mă gîndeam eu, şi îmi închipuiam obrazul lui alb şi străveziu aprinzîndu-se de plăcere, în timp ce Ira, cu faţa ei ca o floare, luminată de zîmbetul acela care apărea atît de rar, o să umble de colo, colo, pe lîngă el.

Negustorul ambulant mi-a luat banii şi a plecat repede, temîndu-se, fără îndoială, să nu-mi vin în fire. Ne-am văzut de drum, Pali trăgînd după el un cărucior, iar eu ducîndu-l pe celălalt, la un loc cu plăcintele de orez, cu clătitele şi cu moneda de doi *annas*, singura care îmi mai rămăsese din cîştigul acelei zile. Mergeam şi mă gîndeam mereu la lămuririle pe care aveam să i le dau lui Nathan.

Am ajuns în incinta templului şi, cînd l-am zărit, am alergat către el. L-am rugat pe Pali să-şi ridice de pe jos căruţa cu toba infernală, dar el nici nu a vrut să audă. Era ca vrăjit. Îi plăcea să meargă cu căruţa după el, bătînd din tobă.

— Nu ştiu ce mi-a venit, i-am mărturisit lui Nathan, vinovată. Dar mîine am să muncesc mai mult, să scot şi ce am cheltuit astăzi. Ai să vezi.

Nathan s-a uitat la mine cu ochi întunecaţi. S-a necăjit, m-am gîndit eu. Nici nu-i de mirare.

— Avem o surpriză pentru tine, i-am spus cu o veselie prefăcută. Uite, clătite.

Nathan a aruncat numai o privire către ele, apoi s-a sculat grăbit şi a plecat. L-am văzut cum se îndreaptă, clătinîndu-se, spre ieşirea coridorului de piatră. După ce i-a trecut criza, a venit înapoi şi s-a rezemat de un stîlp. Tremura.

— Mîncarea mi-a făcut rău, mi-a spus cu o voce stinsă.

— Mai degrabă cred că ai muncit prea mult. Nu trebuie să te istoveşti.

— De dimineaţă şi pînă acum nu m-au lăsat frigurile, a continuat el.

Cînd i-am pus mîna pe trup, ardea. Pielea îi era uscată şi aspră. Se vedea că se simţea rău de mai multe ore.

Aş fi vrut să-l întreb de ce a muncit aşa de mult, de ce? Dar m-am auzit spunîndu-i numai atît:

— Stai liniştit, odihneşte-te şi ai să te simţi mai bine. I-am luat capul pe genunchii mei şi am început să-i frec tîmplele, ca să-i treacă durerile.

Ploaia, care începuse de dimineaţă cu o burniţă măruntă, s-a transformat peste zi într-o revărsare

torenţială. Ca de obicei la începutul musonului, aerul se lăsase parcă greu, ca o pătură, deasupra pămîntului. Era umed şi înăbuşitor, dar cînd sufla vîntul şi străbătea ploaia, îl simţeai jilav şi rece. Pe Nathan îl mai scuturau încă frigurile, dar mai puţin violent. Am împărţit cele două plăcinte de orez şi le-am mîncat în tăcere, descurajaţi de ploaia care nu mai înceta. Nathan a mîncat totuşi, mă gîndeam eu. Trebuie că se simte mai bine. Mai tremură doar din pricina frigului. L-am rugat îngrijorată :

— Stai astăzi şi odihneşte-te, nu-i bine să ieşi pe ploaia asta. E de ajuns dacă ai să te duci mîine.

— Mîine, şi încă o dată mîine, tot o să plouă, mi-a răspuns el. E musonul. Nu pot să lenevesc aici, în timp ce zilele se scurg şi mai sîntem încă departe de casă.

Ne-am dus toţi trei la carieră, alăturîndu-ne grupului de muncitori mînjiţi de noroi, care mergeau cu greu pe drumul desfundat şi bătut de vînt. Cei care au avut cu ce şi-au cumpărat frunze de palmier din care şi-au făcut pelerine. Şi cu frunzele care le cădeau ţepene pînă la pulpana piciorului, păreau nişte gîndaci uriaşi. Dar şi apărătoarele astea erau destul de scumpe, costau douăsprezece *annas* bucata şi, de aceea, mulţi dintre noi se lipseau de ele.

Ploaia muiase pămîntul şi, cînd mergeam, noroiul moale îmi plescăia printre degetele picioarelor. Înaintea mea şi în urma mea, numai urme de picioare, multe dintre ele ca nişte mici ochiuri de apă. Şi urmele lăsate de căruţe erau pline de apă : linii lungi, întretăiate de noroi, care se întindeau pe ambele părţi ale şanţurilor. Pe lîngă noi trecură trei sau patru căruţe cu boi, goale, care se duceau să strîngă pietrele sfărîmate. Boii, cu pielea udă de ploaie, trăgeau din greu, străduindu-se să treacă prin mlaştini. Roţile căruţelor intrau adînc în noroi, scîrţîiau şi împroşcau pînă departe.

— Este cel mai prost anotimp, a bombănit cineva. La anul, orice s-ar întîmpla, nu am să mai lucrez.

— Așa, spui asta în fiecare an.

— Nu, de data asta așa va fi... chiar dacă o să trebuiască să rabd de foame.

Planuri. Fiecare își făcea planuri, și toate erau întemeiate pe nevoia de bani. Să economisești destul ca să nu te uzi, să economisești destul ca să-ți poți arunca lanțurile, să economisești destul ca să pleci.

Zgomotul pietrelor ajungea înfundat pînă la noi, acoperit de ropotul ploii, dar imposibil de confundat cu orice alt zgomot. Cîțiva oameni curajoși se sculaseră o dată cu zorile. Ne-am cățărat cu greu pe panta abruptă a dealului. O dată a trebuit să mă țin de un tufiș ca să nu alunec... Era un cactus și, după aceea, mi-au trebuit cîteva minute să-mi curăț mîinile de spini. În spatele meu venea Nathan, gîfîind. Respirația îi era atît de repede și de întretăiată, de parcă ar fi avut în piept niște foale.

— Cînd am să fiu acasă, am să mă tot odihnesc, mi-a spus el enervat. Atunci o să am destul timp.

Eu l-am ascultat. Am rămas toată ziua în ploaie și am sfărîmat pietre, și la fel am făcut întreaga săptămînă, iar lui Nathan nu-i mergea nici mai bine, nici mai rău. În a șaptea zi, l-au apucat din nou frigurile, dar tot n-a lăsat lucrul. Un fel de nebunie îl mîna înainte.

Ploua. Dar nu mai turna cu găleata ; ploua încet, monoton, cu picături mici, care ni se scurgeau pe piele și udau pietrele. Pe dealul acela sterp nu era nici un adăpost. Vîntul îi dădea ocol șuierînd, biciuind fără milă trupurile ude și ghemuite. Lovituri de ciocan pe piatră. Piatră pe piatră. Ropot de ploaie și bocănit de pietre. Ploaia l-a învins chiar și pe Pali, inimă de leu. Nu a mai vrut să vină cu noi la carieră.

S-a înserat devreme din cauza norilor întunecați care atîrnau aproape de pămînt. Cînd am ridicat sacul, pietrele au jucat înăuntru și am știut că nu-i plin, că pietrele nu-s îndesate.

— Nu mă aștepta, i-am spus eu lui Nathan, am să mă întorc repede.

— Să nu zăbovești, m-a rugat el.

Am plecat grăbită cu sacul în spinare, alergînd, să pot prinde un loc cît mai în față. Am cîștigat cu șase *annas* mai puțin decît în alte zile, dar acum aveam aproape destul, mă gîndeam eu, întorcîndu-mă prin întunerec. Ar fi trebuit să caut un căruțaș. Poate că nu o să ne ceară atît de mult cît am socotit noi, și atunci am putea pleca imediat.

În închipuire îmi și vedeam casa. „O mai fi oare acolo?" O vedeam și pe fiica mea și pe sfiosul Sacrabani, cu fața lui albă. Dar Pali... dacă ar vrea să vină, cît de fericiți am fi, eu și bărbatul meu! Dar nu și Pali... Cu siguranță că o să refuze să meargă. „O să-mi lipsească", mă gîndeam eu cu tristețe. Dar el nici nu o să bage de seamă plecarea noastră.

Îmi părea că aud cum se ciocnesc gîndurile în mintea mea, sau poate că era numai zgomotul ploii? Am coborît panta dealului, poticnindu-mă. Noroiul și pietrele o făcuseră primejdios de alunecoasă și am oftat ușurată cînd am ajuns jos.

Pe la jumătatea drumului am văzut o mulțime care se înghesuia. Nimic nu mă poate face să mă opresc, mă gîndeam eu, trecînd grăbită înainte. Dar unul din grup, cum m-a văzut, m-a și strigat:

— Hei! Vino de vezi de bărbatul tău. I s-a făcut rău.

M-am oprit, gata să cad și eu. Mi-am dat seama că numai puțin lipsea să-mi pierd cunoștința. M-am silit din răsputeri să-mi revin și m-am dus la el, făcîndu-mi cu greu loc prin mulțimea adunată; oamenii s-au dat la o parte numai cît să-mi lase loc să trec, adunîndu-se apoi iarăși, strîns, în jurul nostru. Am îngenuncheat lîngă bărbatul meu.

Era întins la marginea drumului, acolo unde îl trăsese cineva, nu în șanț, dar ceva mai departe de drum, să fie ferit de noroiul azvîrlit de roțile căruțelor. Trupul lui făcuse o adîncitură în noroiul umed, și, acolo, se zbătea cuprins de friguri. Lîngă el, apa din șanțul inundat se revărsa zgomotoasă,

în șuvoaie. Peste zgomotul apei, i-am auzit horcăitul.

Am pus mîna pe el, și trupul îi era rece ca vîntul. Ploaia nemiloasă cădea nepăsătoare peste noi. Nu aveam cu ce să-l învelesc. Pînă la urmă, am încercat să rup o bucată din *sari*-ul meu, dar n-am izbutit. Unde puneam mîna era putred și se destrăma.

Deznădăjduită, m-am înfășurat din nou în zdrențele mele. Nimeni nu dădea nimic, nimeni nu avea nimic de dat. Bărbații purtau șorțuri în jurul șalelor, iar femeile aveau *sari*-uri tot atît de rupte și de ude ca și al meu.

„Tot nu ajută la nimic", mă gîndeam eu, și am auzit pe altcineva care murmura același lucru.

Un bărbat l-a luat de subțiori, altul de picioare. Eu mergeam în spatele lor. Alături de mine veneau și alte femei, murmurînd cuvinte de încurajare, pe care ploaia le ștergea, parcă, de îndată ce erau șoptite. Apoi tăceau, așteptînd să le răspund, să-mi găsesc cuvintele.

— Era bolnav de mult timp ?

— Da, de cîtva timp.

— Aveți fii care să vă ajute ?

— Da... nu... nu aici.

Mi-am trecut limba peste buzele ude. Aveau un gust sărat, de lacrimi amestecate cu prospețimea apei de ploaie. Plîngeam fără să știu că plîng.

CAPITOLUL XXIX

Amintirea acelei nopți stăruie încă în mintea mea, dură și luminoasă ca un diamant ale cărui focuri au puteri ciudate. Unele scînteieri sînt albastre și mă învăluie ușor în căldura lor, sau verzi și catifelate ca ochii boului în noapte. Sînt însă altele, galbene și roșii, care îmi usucă sufletul cu arșița lor. Atunci, ca să nu le mai văd, chem negura, și ea vine ca norul ce acoperă soarele și potolește arșița.

Dar focurile ard mereu și nu se vor stinge decît o dată cu viața mea.

Ce îmi mai amintesc? Fiecare vorbă, fiecare amănunt. Îmi amintesc cum mergeam pe strada umedă și goală de pe lîngă zidul templului. Îmi amintesc cum căutam cu ochii flacăra care ardea întotdeauna deasupra templului, dar care acum era stinsă. Demonii spaimei îmi urlau în auz și nu-i puteam face să tacă, deși îmi repetam ca o nebună: „Focul nu arde în apă".

Cu toate că era o noapte întunecată, mai neagră decît smoala, pentru că stelele erau ascunse, vedeam chipurile oamenilor care nu mai erau lîngă mine și ale copiilor cărora li s-a furat viața.

L-au așezat pe Nathan pe podeaua de ciment, iar eu m-am prăbușit lîngă el. Cineva a adus o lumină, o lanternă care ardea nestingherită de furtună. Altcineva a adus apă. Trupul îi era plin de noroi, ud și murdar. L-am curățat și i-am luat, ca și altă dată, capul pe genunchii mei. Cînd au văzut că nu mai e nimic de făcut, cei cîțiva oameni, care veniseră atît de departe cu mine, s-au risipit în întuneric, plecînd, unul cîte unul.

Agitat, Nathan își clătina capul într-o parte și-n alta, îi chema pe fiii noștri sau murmura cuvinte pe care nu le înțelegeam. Lanterna îi lumina fața răvășită, pielea întinsă și galbenă, buzele crăpate de febră, mîinile și picioarele slabe care ajunseseră acum ca ale unui copil. Uneori respira șuierat printre dinții care îi clănțăneau, iar suflarea lui se ridica deasupra ploii și a vîntului ce urla prin coridoare. Alteori, trebuia să mă aplec deasupra lui ca să aud ce spune.

A suferit, așa, ceasuri întregi. Mintea părăsise carnea care se chinuia. Era aproape de miezul nopții, acele clipe dintre zi și noapte cînd natura pare că se odihnește, respirînd ușurată, și se întoarce pe partea cealaltă, pregătindu-se pentru o nouă zi.

A trecut miezul nopții și, ca întotdeauna, răul lui s-a potolit. Frigurile au încetat, mîinile și picioarele

înţepenite i-au căzut moi şi s-au destins. În liniştea aceea netulburată, am văzut că deschide ochii, că îşi pune cu duioşie mîna pe faţa mea, mîngîindu-mi-o şi ştergîndu-mi lacrimile care nu conteneau.

— Nu plînge, scumpa mea. Ce trebuie să se întîmple o să se întîmple oricum.

— Sst... i-am spus eu. Odihneşte-te şi fă-te bine.

— Nu trebuie decît să întind mîna ca să simt răceala morţii, a continuat el abia auzit. Ai să mă ajuţi cînd o să vină clipa? Sînt liniştit. Nu te necăji.

— Dacă mă necăjesc, am spus eu, nu pentru tine mă necăjesc, dragul meu, ci pentru mine; cum am să pot eu trăi fără tine, care eşti dragostea şi viaţa mea?

— Nu rămîi singură... trăiesc în copiii mei...

Apoi a tăcut, iar după aceea l-am auzit şoptindu-mi numele; m-am aplecat deasupra lui să aud ce spune.

— Nu am fost noi fericiţi împreună?

— Întotdeauna, dragul meu, întotdeauna.

— Simt cum mă părăseşte viaţa, a mai spus el. Rămîi puţin cu mine.

Mi-am lipit faţa de a lui şi, o clipă, i-am simţit pe obrazul meu răsuflarea liniştită, uşoară ca o petală de trandafir. Apoi a suspinat, ca şi cînd ar fi fost foarte ostenit, şi s-a întors cu faţa spre mine. Aşa l-a părăsit sufletul lui blajin, iar lumina ochilor i s-a stins.

CAPITOLUL XXX

Zilele treceau, şi Nathan nu mai era lîngă mine şi nicăieri în altă parte. Nu mai era decît o mînă de cenuşă şi praf, împrăştiate de vînt şi udate de ploaie, în care nu-l puteam recunoaşte. Am adunat cioburile vieţii mele şi le-am pus laolaltă, ca să încheg un întreg, cu goluri pe care n-aveam cum să le mai umplu. În durerea mea, l-am chemat pe

Pali. Nu știu cum i-am vorbit. Cînd mă gîndesc ce am fost în stare să-i spun, mă cutremur. Ca să-l atrag, i-am făgăduit lucruri pe care nu știam dacă am să le pot îndeplini. I-am făgăduit comori nepreţuite pentru sănătate, însă nu aveam de unde i le da. Iar el, milos, m-a ajutat să-mi smulg una cîte una săgeţile durerii, mi-a ascultat rugămintea și, cînd m-am întors acasă, nu am fost singură.

În sfîrșit, în sfîrșit, ce bine era să fii acasă. Cu o smucitură, căruţa s-a oprit. M-am uitat în jurul meu, și privelișţea m-a înviorat. Am văzut pămîntul, l-am simţit sub picioarele mele și am plîns de fericire. Timpul scurs de la plecare și pînă la întoarcere nu mai era decît o amintire, ghemuită ca un șarpe în gaura lui.

Din clădirea neterminată, îmbrăcată încă în schele, s-a ivit cineva și a alergat către mine. Era Selvam, fiul meu.

— Slavă domnului, a strigat el. Ești sănătoasă? Și m-a cuprins în braţe.

A venit și fiica mea, gîfîind, fiindcă alergase și ea. Numai Pali, care nu era din familie, rămăsese stîngaci într-o parte, ţinînd în braţe căruţul cu sunet de tobă. L-am chemat.

— Fiul meu, am spus eu. Eu și cu tatăl vostru l-am adoptat.

— Pari flămînd și obosit, i-a spus Ira și l-a luat de braţ. Hai să te odihneşti. Pînă atunci am să fierb orezul.

Mergeau înaintea noastră.

— Nu te necăji, spuse Selvam. O s-o scoatem noi la capăt.

Între noi s-a lăsat tăcerea. Mă străduiam să-i spun ceea ce ar fi trebuit să-i spun.

— Nu vorbi despre asta, acum, mi-a șoptit el, cald. Numai dacă simţi nevoia...

— A murit ușor, am răspuns eu. Am să-ţi povestesc mai tîrziu...

GLOSAR

Beedi	trabuc
Bulbul tara	instrument muzical cu coarde
Chakkli	cizmar cîrpaci
Chowkidar	paznic
Copra	sîmbure de nucă de cocos, uscat şi spart
Dhal	linte
Dhoti	îmbrăcăminte bărbătească
Ghee	unt topit
Golsu	brăţară, de obicei din argint. Se poartă în jurul gleznei
Guava	fruct exotic, asemănător cu para
Jaggeri	un fel de zahăr brut
Jutka	trăsurică cu cai
Kohl sau khol	cosmetic pentru gene şi sprîncene
Kum-kum	pudră roşie folosită pentru pictarea semnelor distinctive ale castelor
Mango	pom fructifer cu fructe mari, dulci şi aromate
Mynah	pasăre asemănătoare cu graurul
Namaskar	felicitare, salut
Ollok	aproximativ o jumătate de kilogram
Pandal	baldachin
Patt-has	un fel de artificii
Sari	îmbrăcăminte femeiască
Zamindar	moşier indian

Douăsprezece *pi* fac un *annas*. Şaisprezece *annas* fac o rupie.
Trei *pi* fac o *pice*.

Responsabil de carte : Ralian Antoneta
Tehnoredactor : Vîntu Aurica

Dat la cules 19.07.1961. Bun de tipar 21.10.1961. Tiraj 12.145 ex. Hîrtie semi velină mată de 65 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 10,87. Coli de tipar 14,25. A. nr. 0581. C. Z. pentru bibliotecile mari 82. C. Z. pentru bibliotecile mici 82—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 11.224
Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. Stalin".
București — R.P.R.

Lei 5,20